

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

5/2015

číslo 132

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah

1. Úvodní poznámka	2
2. Hlavní materiály	3
Aktivní služba ve veřejném sektoru (Jaroslav Šetek)	3
3. Pracovní materiály	13
Lze experimentálně ověřit, zda se hraje se hra typu "Titanic"?	
Jan Mertl, Radim Valenčík	13
Čtvrtá průmyslová revoluce, nebo skutečný přelom	20
srovnatelný s průmyslovou revolucí (Radim Valenčík)	20
Zhodnocení reformních snah, aneb proč to jde tak těžko (Jan Mertl)	28
Co je to filozofie (a teorie her) (Jan Kaleta)	30
Filozofie, rozum, logika a teorie her (Ondřej Černík)	31
4. Studie na pokračování	32
Pokus o řešení Marxova neřešeného problému III (František Neužil)	32

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík

**jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON**

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok

e-mail: prorok@vse.cz

Pavel Širůček

e-mail: sirucek@vse.cz

Radim Valenčík (224933149)

e-mail: valencik@seznam.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16

110 00 Praha 1

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 30 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at www.valencik.cz

E-mail contact: valencik@seznam.cz

Do rukou se vám dostává časopis Marathon 5/2015. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Časopis je dostupný prostřednictvím sítě INTERNET na www.valencik.cz
- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (6/2015) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. listopadu 2015.
- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.
- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@seznam.cz.

- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR

1. Úvodní poznámka

Páté letošní číslo otevírá též stať J. Šetka věnovaná velmi aktuální problematice dopadu zhoršování bezpečnostní situace na zabezpečení veřejného sektoru lidskými zdroji.

Na hlavní materiály navazují materiály pracovní, které publikujeme v nedokončené podobě vzhledem k jejich aktuálnosti.

18. ročník konference

Lidský kapitál a investice do vzdělání

Datum: 28. listopadu 2015

Místo: Vysoká škola finanční a správní o. p. s., Estonská 500, Praha 10
(vchod z Kodaňské ulice)

Zahájení: 9:30 hod. (prezence od 9:00 hod.)

Sekce: 11:30 hod. - 13:00 hod., 14:00 hod. - 16:00 hod.

Workshop: 17:30 hod. – 19:00 hod., moderuje **Radim Valenčík**

Přihláška: Z důvodu optimální organizace průběhu jednání v sekcích informujte o účasti a názvu příspěvku do 20. listopadu 2015 přímo garanta pracovní části konference: radim.valencik@vsfs.cz

18. ročník vědecké konference Lidský kapitál a investice do vzdělání proběhne v přímé návaznosti na vědeckou konferenci spojenou s vyhlášením vítězů 5. bienále **soutěže o Cenu prof. Františka Vencovského** na téma **Evropská ekonomika – návrat k růstu nebo dlouhodobá stagnace?**

Podrobné informace o **soutěži o Cenu prof. Františka Vencovského**: www.vsfs.cz/cena

Podrobné informace o konferenci **Evropská ekonomika – návrat k růstu nebo dlouhodobá stagnace?**: www.vsfs.cz/?id=1044-cena-prof.-f.-vencovskeho

Podrobné informace o pojetí konference a podmínkách aktivní účasti na ní:

Letošní konference vychází z osvědčeného konceptu loňské konference. Obě tyto konference jsou součástí čtyř na sebe navazujících konferencí (v letech 2014-2017), jejichž cílem je **přípravit a prokomunikovat komplexní program reforem v oblasti odvětví umožňujících nabývání, uchování a uplatnění lidského**

kapitálu, přičemž součástí tohoto je i **reflexe společenského (lokálního i globálního kontextu) z hlediska realizace uvedených reforem.**

Konference proběhne **třístupňovou formou** (což se loni ukázala jako velmi produktivní). Konkrétně:

1. **Přípravná diskuse před konferencí.** Příspěvky bude možné sledovat na těchto stránkách od 10. září 2015. V současné době jsou zveřejňovány v rámci seriálu o reformách

na blogu <http://radimvalencik.pise.cz/>

na Facebooku <https://www.facebook.com/groups/728107677207981/>

2. **Vlastní konference a diskuse na ní.**

3. **Ohlasy na přednesené příspěvky a průběh konference po jejím skončení.**

Podkladový materiál:

ročenka **Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb 2015**

 [stáhnout, 1.9 MB](#)

Výchozí teze vědecké monografie (ročenky 2015):

<http://radimvalencik.pise.cz/2080-reformy-20-vychozi-teze-2015.html>

Shrnutí odborných poznatků z loňského ročníku konference:

<http://radimvalencik.pise.cz/2082-reformy-21-shrnuti-pro-2015-1-cast.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/2083-reformy-22-shrnuti-pro-2015-2-cast.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/2084-reformy-23-shrnuti-pro-2015-3-cast.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/2085-reformy-24-shrnuti-pro-2015-4-cast.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/2086-reformy-25-shrnuti-pro-2015-5-cast.html>

<http://radimvalencik.pise.cz/2087-reformy-26-shrnuti-pro-2015-6-cast.html>

2. Hlavní materiály

Aktivní služba ve veřejném sektoru

Jaroslav Šetek

Aktuální mezinárodní situace poukazuje na zvyšující se bezpečnostní rizika. Jejich redukce si vyžaduje i zvýšenou potřebu lidských zdrojů zejména v armádních složkách. Proto je jednou z variant zavedení odvodního řízení v 18-ti letech věku pro případ povolání do armády či civilní služby pro případ mimořádných událostí. Bezpečnostní rizika ozbrojeného konfliktu však nejsou pouze jediným problémem, se kterým zápolí stát. Jeho veřejný sektor ve spolupráci s nestátním neziskovým řeší řadu závažných sociálních neduhů společnosti.

Výše uvedené problémy vedou k zamyšlení o možnostech vytvořit aktivní službu veřejného sektoru na bázi dobrovolnosti. Ta by zahrnovala službu ke státu vojensky organizovanou (zejména v armádě, popřípadě vybraných bezpečnostních sborech) a civilní (pro neziskový sektor veřejný – orgánů státní správy samosprávy a nestátních neziskových organizací).

Splnění této služby by bylo podmínkou pro přijetí do služebních poměrů ke státu. Ty garantují vyšší standardy ekonomického a sociálního zabezpečení oproti zaměstnání v pracovních vztazích. V tom by také spočíval hlavní motiv pro vstup do aktivní služby.

Úvod

Problémy ekonomické racionality veřejného sektoru v současnosti nabývají velkého teoretického a praktického významu. Jejich geneze je prioritně předmětem zájmu normativní ekonomie. Datuje se od poloviny 70. let 20. století ve vyspělých tržních ekonomikách paralelně se selháním keynesiánské terapeutiky ekonomiky v období nejhlubší světové hospodářské krize od konce druhé světové války.

Nelze spoléhat na to, že se lidé „nějak dohodnou“ na nutnosti vytvářet „veřejné produkty“. Pro jejich tvorbu je vždy nutná garance mocenské autority – státu, což vyplývá z charakteru financování veřejného sektoru.

Případná neexistence veřejného sektoru by teoreticky znamenala úpadek státu po stránce ekonomické, politické a sociální. Stát by se tak zmítal ve společenských bouřích a nakonec by byl pohlcen státem vyspělejším a stabilnějším.

Jednou ze základních funkcí veřejného sektoru je zajištění jeho obranyschopnosti a bezpečnosti. K tomu jsou vyčleněny složky armády a bezpečnostních sborů. Lidské zdroje pro zajištění chodu těchto složek státu jsou v České republice získány na trhu práce prostřednictvím služebních a pracovních vztahů, popřípadě dobrovolnou účastí v aktivních zálohách. Do roku 2005 mj. armáda získávala lidské zdroje také povinným výkonem základní vojenské služby pro mužskou populaci. Alternativní k základní vojenské byla civilní služba ve veřejném – neziskovém sektoru (státním i nestátním). Zhruba do tohoto období tak tomu bylo i ve většině evropských států. V Německu (nejvyspělejší ekonomika Evropy) byla povinná vojenská a alternativní civilní služba zrušena až v roce 2011, a to zejména pro „ekonomicky levnou“ pracovní sílu tzv. civilkářů pro zabezpečení pomocných služeb ve zdravotnictví, sociálních službách a neziskovém sektoru. V některých státech tato služební povinnost byla ponechána (např. Rakousko, Dánsko, Norsko) nebo znovu zavedena (Litva). Zároveň v těchto státech je možnost alternativní civilní služby, jako tomu bylo dříve v České republice.

V České republice se z důvodu zvýšení aktuálních bezpečnostních rizik zvažuje zavedení povinných odvodů pro muže a ženy v 18 letech, pro případ povolání k armádě nebo do civilní služby za mimořádných událostí. Je tomu zejména proto, že z ekonomických důvodů nelze plně k tomu využít profesionály v armádě, či dosavadní aktivní zálohy. Jestliže se zvažuje nějaká reforma pro možnou službu povolovaných odvedenců pro službu veřejného sektoru, je nutné zvážit nejen poptávku v rámci zabezpečení bezpečnostního systému státu, ale i jeho okolí. V něm je jeho potenciální ekonomická síla provázená hospodářskými a sociálními riziky apod. Po prvotní orientační analýze lze konstatovat, že dosud navržená varianta je z hlediska ekonomického pohledu nedostatečná. Nelze se pouze orientovat na potřeby armády, ale celého veřejného sektoru, ba i nestátních neziskových organizací, suplující některé funkce státu.

Z výše uvedených důvodů se za tímto účelem jeví vhodné navrhnout aktivní službu veřejného sektoru na principu dobrovolnosti ve vojenské či civilní podobě. Její absolvování by bylo z pohledu teorie hodnoty lidského kapitálu a etické dimenze jednou z hlavních podmínek pro vstup do služebních poměrů ke státu, které garantují vyšší standardy ekonomického a sociálního zabezpečení.

Cíl reformy navržený – zabezpečit růst poptávky po lidských zdrojích pro zajištění obranyschopnosti na principu povinnosti

Aktuální bezpečnostní rizika vedou k záměru ke zvýšení personálního stavu v armádních a bezpečnostních složkách státu. Je jisté, že z hlediska ekonomických aspektů nelze zabezpečit efektivní bezpečnost státu zvýšením počtu vojenských profesionálů (popřípadě příslušníků vybraných bezpečnostních sborů). Za tímto účelem je návrh na zavedení povinných odvodů v 18-ti letech (u mužů i žen) pro povolání do služby za vniku mimořádných událostí. Zavedení povinných odvodů by zatím neznamenalo obnovení základní vojenské služby. Pravidelné odvody osmnáctiletých by pouze umožnilo armádě získat objektivní přehled o zdravotním stavu populace a její ochotě lidí podílet se v případě ohrožení na obraně země nebo realizovat civilní službu v určených zařízeních.

Předložený koncept se jeví spíše jako sociologický průzkum vyčíslený v nákladech cca na 230 mil. Kč ročně. To lze z pohledu teorie lidského kapitálu považovat za neefektivní, neboť ovládnutí moderních obranných technologií je důsledkem vědeckotechnického rozvoje čím dál složitější a potřebujeme patřičně zručné vycvičené jedince.

Možnost rozšíření navržené reformy – zabezpečit celkový růst poptávky po lidských zdrojích veřejného sektoru na principu dobrovolnosti

Dosud navržená problematika se týká pouze poptávky veřejného sektoru po lidských zdrojích v rámci zabezpečení obrany státu na základě povinnosti. Nicméně se nebere v úvahu vnitřní bezpečnost a celkové okolí bezpečnostního systému státu. Jedná se o ekonomické a sociální aspekty, které provází naši společnost (zejména její sociální neduhy – vyžádaný růst poptávky po sociálních službách apod.). Začlenění těchto aspektů by následně přispělo i ke zvýšení kvality sociálního systému, růstu životní úrovně a následně tak i k růstu tzv. pomyslné funkce všeobecného blahobytu. Navíc stimulace takto nastolené poptávky po lidských zdrojích veřejného sektoru by se realizovala na principu dobrovolnosti.

Z výše uvedených důvodů je nezbytné na základě podrobné analýzy branné politiky, hospodářské a sociální politiky od roku 1990 po současnost navrhnout zásadní systémové změny, které by zabezpečily efektivní fungování poptávky veřejného sektoru bez ohledu na makroekonomický vývoj ekonomiky (její stav v cyklickém vývoji). Jako možné řešení se jeví vytvoření tzv. aktivní služby ve veřejném sektoru. Dobrovolná účast v aktivní

službě by měla být prestiží národní hrdosti a s výhledem na výdaje státu na tuto činnost by to nebylo drahé. Zahnovala by službu ke státu vojensky organizovanou (zejména v armádě, popřípadě vybraných bezpečnostních sborech) a civilní (pro neziskový sektor veřejný – orgánů státní správy samosprávy a nestátních neziskových organizací).

S konceptem aktivní služby vzniká otázka o motivech k dobrovolnosti. Z pohledu teorie lidského kapitálu lze tuto službu hodnotit jako investici do lidských zdrojů před vstupem do služebních poměrů (pro ozbrojené síly, bezpečnostní sbory a státní službu). Splnění této služby na základě ekonomických, etických a pedagogických aspektů by mělo být jednou ze základních podmínek pro přijetí do výše zmíněných služebních poměrů. Služba by tak byla atraktivní pro mladé lidi - tedy osoby s dovršením 18-ti let, zejména pro končící studenty středních škol, učně odborných učilišť a studenty vysokých škol. Rovněž by bylo efektivní motivovat pro tuto službu mladé lidi dlouhodobě nezaměstnané, popřípadě vytvořit i speciální programy i pro osoby na mateřské a rodičovské dovolené.

Během takové služby by byla možnost získat zdarma řidičské oprávnění, svářečské a jiné zkoušky na různá strojová zařízení, zbrojní průkaz, osvědčení pro výkon profese v sociální práci a v sociálních službách, příprava na atestaci lékařů apod. To jsou investice do lidských zdrojů získané během aktivní služby. Ty by se následně projeví ve zvýšení konkurenceschopnosti na trhu práce po ukončení této služby ve všech sektorech ekonomiky. Z pohledu teorie lidského kapitálu by tak docházelo k jeho zhodnocení a ne k jeho urychlené amortizaci (fyzické i morální) jako je tomu u některých profesí ze služebních poměrů vojenských (pyrotechnik, průzkumník, výkonný letec, výsadkář apod..), kde důsledkem dlouholetého působení dochází k nadměrné jeho amortizaci. [1]

Opodstatněnost zavedení aktivní služby ve veřejném sektoru

Z celkového pohledu se opodstatněnost opírá o ekonomickou a legislativní analýzu funkcí veřejného sektoru nastolených od zahájení transformace společnosti a všech souvisejících doprovázejících jevů od roku 1990 po současnost, tj. historicko-ekonomické, mezinárodní, bezpečnostní a sociální aspekty. Je rovněž důležité mít na zřeteli integraci České republiky ve strukturách NATO a Evropské unie. Veřejný sektor tak představuje součást agregátní poptávky po lidských zdrojích. Z dílčího pohledu tato poptávka představuje dvě skupiny zájmů systému národní ekonomiky a jejího okolí.

Zaprvé se jedná o skupinu zájmů vyplývajících z bezpečnostních aspektů ekonomiky. Ta je dána:

- Změnou bezpečnostního prostředí (globální, evropská, České republiky) po skončení studené války; s tím souvisí nová potenciální rizika ozbrojené povahy – nepravidelné války v zahraničí, mezinárodní terorismus, hromadná migrace, růst organizovaného zločinu apod.
- Specifickými formami kriminality v rámci strukturálních změn ekonomiky – korupční jednání při zadávání zakázek státní správy a samosprávy (úklid, údržba, ostraha a logistika těchto institucí....)
- Přírodní katastrofy (povodně, záplavy, ekologické havárie apod.).

Zadruhé se jde o skupinu zájmů pro řešení sociálních problémů ekonomiky:

- Růst sociálního vyloučení (důsledkem dlouhodobé nezaměstnanosti, předlužení obyvatelstva, alkoholová a drogová závislost apod.)
- Stárnutí populace důsledkem prodloužení průměrné délky lidského života
- Růst poptávky po sociálních a zdravotních službách
- Možný příliv uprchlíků ze zahraničí

Obě dvě skupiny výše uvedených zájmů – zdrojů poptávky po lidských zdrojích veřejného sektoru jsou vždy determinovány legislativními normami (představující realizaci reformu a rozvoje veřejného sektoru) na straně jedné a vývojem ekonomiky (provázený cyklickými výkyvy makroekonomických ukazatelů). Ve vztahu k aspektům vnější a vnitřní bezpečnosti státu a patřičného sociálního blahobytu představují vzájemně provázané „spojité nádoby“.

Proto pro realizaci patřičných reformů v rámci zavedení aktivní služby (jako poptávky po lidských zdrojích) se jedná analýzu legislativních norem, od roku 1990 (počátku transformace) po současnost. Jedná se zejména o níže uvedené právní normy:

- S rozpadem Československé federace a vznik samostatné České republiky
- Legislativa o zaměstnanosti
- Legislativa o sociálním zabezpečení, zdravotním a sociálním pojištění
- Zavedení civilní služby jako alternativní k vojenské základní
- Zrušení povinné vojenské a civilní služby
- Nově přijatá legislativa s doplňky pro služební poměry ozbrojených sil a bezpečnostních sborů státu
- Zákon o působnosti Správy státních hmotných rezerv

- Zákon o obecní policii
- Zákon o aktivních zálohách armády
- Zákon o dobrovolnictví pro neziskový sektor
- Zákon o sociálních službách
- Legislativa o veřejné službě pro dlouhodobě nezaměstnané a zrušení její verze Ústavním soudem
- Zákon o státní službě

V rámci sledování makroekonomického vývoje české republiky lze poukázat na dopady restriktivních hospodářsko-politických opatření důsledkem projevu finanční krize z roku 2008. Ta se značně dotkla i lidských zdrojů veřejného sektoru, a to zmrazením platů a snižováním početních stavů.

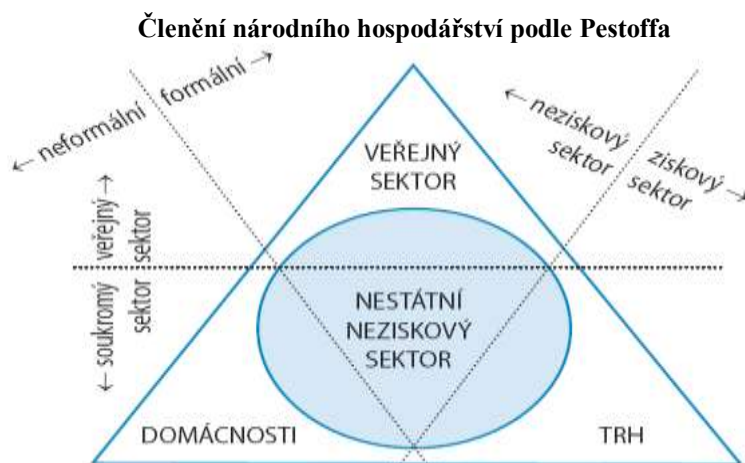
Koho prostřednictvím aktivní služby veřejného sektoru podporovat – odpověď ve strukturální analýze ekonomiky V. A. Pestoffa

Švédský ekonom Viktor Alexis Pestoff uspořádal sektory ekonomiky na plochu rovnostranného trojúhelníka. [2] Velikost ploch jednotlivých sektorů je závislá na statistických datech. Jako data lze použít například podíl daného sektoru na hrubém domácím produktu, zaměstnanosti apod. [3]. V. A. Pestoff „rozděluje národní hospodářství na čtyři sektory, a to na základě tří kritérií [4]:

- podle kritéria financování provozu a rozvoje na sektor ziskový a neziskový,
- podle kritéria vlastnictví na sektor soukromý a veřejný,
- podle míry formalizace na sektor formální a neformální.“

V některých případech nelze jednoznačně určit, kam kterou organizaci zařadit, neboť hranice jednotlivých oblastí jsou místy nezřetelné. Občas se totiž stává, že se tyto sektory ovlivňují, či dokonce prolínají. [3]

Níže uvedené schéma dává představu vztahů mezi těmito sektory a procesy, které zde probíhají [3].

Zdroj: Rektořík a kol, 2010

Jak vyplývá z výše uvedeného předchozího tvrzení a z grafické interpretace, místy se skutečně nacházejí tzv. smíšené a hraniční organizace. „Jako příklad smíšené organizace je možné uvést soukromou střední školu, která svým posláním zasahuje do veřejného sektoru, má privátní charakter a je z určité části financována z veřejných financí.“ [3]. „Zvláštním příkladem hraniční organizace je státní podnik, který byl zřízen za účelem podnikání některou z institucí veřejného sektoru a obhospodaruje státní majetek.“ [4]

Jako smíšenou organizaci můžeme označit i určité neformální (nevznikly na základě platné legislativy) spolky a seskupení, které se nacházejí na spojení sektoru domácností a soukromé sféry. Většinou mají tyto organizace charitativní charakter, nebo se orientují na využití volného času dětí. Aby ale byla charakteristika úplná, je třeba zmínit i spolky hájící zájmy určité komunity, přičemž mohou takovéto situace snadno sklouznout k násilí. [3]

Ve středu výše vyobrazeného trojúhelníka se nachází neziskový soukromý sektor (jako tzv. 3. sektor; 1. sektor státní – veřejný, 2. sektor – zisková soukromá sféra). Do nestátního neziskového sektoru zasahují ostatní zóny a ovlivňují jej. [4]

Vztah státu a 3. sektoru lze nejjednodušeji definovat. Stát má celkem tři možnosti, jak s neziskovým sektorem naložit: zabránit jeho vzniku, podporovat jej nebo si ho nevšimat. V České republice platí druhá možnost, kdy stát podporuje neziskové organizace buď přímo prostřednictvím různých dotací či grantů, či nepřímo pomocí daňových úlev. [3]

Vztah mezi 3. sektorem a ziskovou soukromou sférou lze charakterizovat už poněkud hůře. Může se jednat např. o sponzorství. Problém ale nastává ve chvíli, kdy si začnou vzájemně konkurovat ať už v předmětu činnosti, či způsobu získávání zdrojů z veřejných financí. Ziskové organizace mohou požadovat podobné výhody, jaké mají jejich neziskoví konkurenti, např. výše zmíněné daňové úlevy. [5]

Domácnosti představují ke 3. sektoru nezastupitelnou roli. Nejen že jsou jedním z hlavních zdrojů financování, ale také poskytují *oficiálním předání části odpovědnosti např. za poskytování určitých služeb neziskovým organizacím. Vzniká tak zajímavý typ kvazi-veřejné/kvazi-soukromé organizace. Silné a slabé stránky tohoto modelu lze částečně* dobrovolnickou práci, bez které by neziskové organizace prakticky nemohly existovat. Domácnosti jsou navíc také klientem, který kupuje statky a služby. [5]

Jak se ale ekonomika neustále vyvíjí, může se v budoucnosti stát, že model bude vypadat úplně jinak. Některé typy organizací se mohou dostat do popředí, zatímco jiné zaniknou. Tyto změny označil V. A. Pestoff jako „welfare mix shift“. [2] Dále zastává názor, že expanze jednoho sektoru nemusí znamenat omezení jiného, protože i když se např. rozvine 3. sektor, stát stále sociální služby zajišťuje a může po libosti neziskovou sféru omezit. [5]

Na základě analýzy Pestoffova trojúhelníku lze spatřovat orientaci působnosti aktivní službu na veřejný sektor a formální sektor nestátních neziskových organizací. Ty sektory lze tedy podporovat aktivní To lze interpretovat v níže uvedené tabulce:

Sektor	Ziskový – tržní sektor			Neziskový – netržní sektor		
	Sektorové složky	Státní	Nestátní	Smíšený	Veřejný	Nestátní
Působnost aktivní služby	Nelze x/			Ano xx/	Přidělení, alternativy dobrovolnické služby	Alternativy při péči o osobu blízkou

*x/ jednalo by se o nedovolenou státní podporu ziskově orientovaných tržních subjektů
xx/ využití ve všech ústředních orgánech státní správy, samosprávy*

Výchozí strategie personálního marketingu aktivní služby ve veřejném sektoru

Jak již bylo zmíněno splnění této služby by představovalo jednu ze základních podmínek pro přijetí do služebních poměrů k armádě, bezpečnostním sborům a státní službě. Z hlediska kariérního řádu by aktivní služba tak znamenala první základní stupeň, na ten by následovaly již stanovené hierarchie stupně služebních postupů podle jednotlivých služebních poměrů.

Na rozdíl od pracovních právních vztahů spadajících do oblasti veřejného práva, neboť prioritní je zájem státu. Podle legislativy o služebních poměrech pro příslušníky ozbrojených sil (Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích) a bezpečnostních sborů (Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů); lze hovořit o služebním poměru vojenském, neboť v armádě, policii a v dalších bezpečnostních složkách státu se jedná o vojensky organizované sbory. Podle Zákona o státní službě – Zákon č. 234/2014 Sb.; lze hovořit o služebním poměru civilním.

Služební poměr tak představuje smluvní vztah mezi státem a fyzickou osobou. Té garantuje také vyšší standard ekonomického a sociálního zabezpečení, a to s přihlédnutím k zájmům potřeb pro zajištění činnosti státu. V možnosti získat zaměstnanecký vztah na bázi služebního poměru ke státu by bylo jedno z hlavních priorit strategie personálního marketingu aktivní služby. Marketingová strategie by také zároveň byla provázána (na principu „spojitých nádob“) s politikou public relations a následným vytvořením image této služby.

Alternativy aktivní služby veřejného sektoru

a) Přidělení aktivní služby k nestátnímu neziskovému sektoru

Jak již bylo presentováno v předchozí části článku (trojúhelník V. A. Pestoffa) činnost nestátních neziskových organizací doplňuje - snižuje role státu důsledkem převzetí některých jeho rolí pro službu veřejného blahobytu. Proto je přímá závislost těchto organizací na veřejných prostředcích prostřednictvím finančních dotací z veřejných rozpočtů. Stát by zároveň mohl na straně druhé také „dotovat“ tyto organizace patřičnými službami, tj. vysláním přidělců aktivní služby.

Zároveň u většiny nestátních neziskových organizací působí služba dobrovolníků. V případě, že by tato služba v těchto organizacích byla po delší časové období, a to alespoň při 20 hodinách týdně nebo realizována v zahraničí, lze ji uznat za možnou alternativu aktivní služby. Z ekonomických aspektů je proto několik důvodů.

Dobrovolníci by substituovali činnost přidělců aktivní služby v nestátních neziskových organizacích. Tím by jejich činnost přispěla k úspoře veřejných zdrojů na aktivní službu, popřípadě i zaměstnance zmíněných organizací. V tomto případě by na základě pozitivních externalit přispěla aktivní služba k podpoře strategie personálního marketingu dobrovolnické služby nestátních neziskových organizací.

b) Péče o osobu blízkou

Za možnou alternativu pro uznání splnění aktivní služby lze považovat péči o osobu blízkou. V rámci péče této péče by se jednalo o jedince, kteří poskytují pomoc jiné fyzické osobě z důvodu dlouhodobého nepříznivého zdravotního stavu při zvládnání základních životních potřeb v rozsahu stanoveném stupněm závislosti (v této souvislosti tak pro III. a IV. stupeň závislosti dle Zákona o sociálních službách). Aktivita těchto jedinců tak do značné míry substituují poskytování některých forem pobytových a terénních sociálních služeb, jejichž zřizovateli jsou převážně orgány místní samosprávy a nestátní neziskové organizace. Tím přispívají k úspoře veřejných zdrojů. Konají mj. činnost, kterou by mohli rovněž konat během aktivní služby v těchto zařízeních. Z tohoto důvodu na základě etických principů by mělo náležet alternativní uznání aktivní služby. Navíc tyto osoby by na trhu práce neměly být žádným způsobem diskriminovány pro vstup do některého ze služebních poměrů, neboť existuje domněnka, že tyto osoby by z důvodu této sociální role ani neměly zájem o služební poměr. Na straně druhé třeba v případě manželů, kteří pečují o postiženou osobu (dítě, seniora) mohou tuto péči střídát, během této péče by druhý z manželů mohl vykonávat služební poměr ke státu.

Výchozí filozofie aktivní služby na bázi daňové teorie

Úloha státu se v čase mění, nicméně vyvstávají dvě základní role – legislativní, spočívající v tvorbě pravidel, a přerozdělovací, napravující „nespravedlnost tržního rozdělení a selhání“ ve smyslu společenského konsensu. Přerozdělení se realizuje zejména aplikací daňové politiky. Daně jsou v moderním typu společnosti obvykle placeny v penězích, v tradičním typu společnosti byly běžně placeny v naturáliích, v úkonech či ve formě roboty. S nástupem moderní společnosti byla rovněž běžnou formou v úkonech povinnost vojenské služby. Ta postupným krácením setrvala v evropském regionu až do přelomu 20. a 21. století. Ve vyspělých demokratických politických systémech byla v druhé polovině 20. století dána možnost alternativnímu výkonu civilní služby, což mělo opět povahu daňové povinnosti v úkonech.

Daň v úkonech prostřednictvím vojenské služby je vybírána na principu schopnosti poplatníka platit daň. Tento poplatník disponuje tedy patřičnou hodnotou lidského kapitálu, která je primárně determinována jeho zdravotním stavem. V této souvislosti jsou vždy vyloučeny osoby s patřičnou invaliditou a zpravidla pro svou tělesnou konstituci vyloučeny většinou ženy (v současnosti ne vždy tomu tak je – např. armáda Izraele). Z hlediska sociologických teorií se povinnost vojenské služby, stejně jako daňová, označuje za *vnučené sociální role* (součást koncepce Parsonova strukturálního funkcionalismu). [6] Proto vyhýbání se vojenské službě je považováno za trestný čin stejně jako úmyslné krácení daně.

Výdaji státního rozpočtu rozumíme vládní nákupy statků a služeb a zároveň také transfery. Co do své podstaty z hlediska bilance příjmů a výdajů státu představují transfery negativní daně, a naopak daně negativní transfery. Jak tedy v této souvislosti nahlížet na aktivní službu pro veřejný sektor. Co do své podstaty by se jednalo o transfer formou dobrovolně provedeného úkonu pro stát. Velikost tohoto transferu v makroekonomickém vyjádření by odpovídala hodnotě úkonu vykonaného dobrovolníky pro veřejný sektor mínus velikost vyplacených transferů za vstup do sociální role dobrovolníka. Přičemž v rámci neměřitelné ekonomické racionality služeb veřejného sektoru musí vždy hodnota úkonů vykonaných dobrovolníky aktivní služby převažovat velikost vyplacených transferů těmto dobrovolníkům, kteří tedy nejsou za své odvedené výkony plně odměněni – pouze přiznány transfery. Tím dochází ke zlevnění faktoru práce ve veřejném sektoru, který tak může dosáhnout naplnění vyšší úrovně společenského blahobytu, aniž by bylo zapotřebí zvýšit veřejné výdaje.

Ovšem dobrovolníci by nevykonávali službu pro veřejný sektor pouze za přiznané transfery. Navíc za období ekonomického růstu na základě teorie nákladů obětované příležitosti by se mohli účastnit na trhu práce a získat tak i několikrát vyšší příjem oproti těmto transferům. Hlavní problém lze spatřovat v tom, že dobrovolník by byl v pozici sponzora státu, a to ne finančně ani naturálně, ale prostřednictvím poskytovaných služeb pro veřejný sektor.

Každý sponzor (na rozdíl od mecenáše, donora) spatřuje ve svých aktivitách patřičnou zpětnou vazbu od svého protějšku[7], kterým je v tomto případě stát. Ten v případě plnění sponzorství by garantoval svému sponzorovi patřičná práva (privilegia)[7], a to primárně splnění základní podmínky pro vstup do služebních poměrů, sekundárně zvýšení jeho konkurenceschopnosti na trhu práce.

Z výše uvedených důvodů lze konstatovat, že z hlediska daňové teorie by dobrovolná služba veřejnému sektoru znamenala pozici vestavěných stabilizátorů, které působí dlouhodobě a automaticky jako stabilizující

prvky při regulaci ekonomiky bez ohledu na fázi cyklického vývoje. V době ekonomického růstu se utvářejí příznivé podmínky na trhu práce pro růst zaměstnanosti. Tím by se následně zvýšily i daňové příjmy státu. Lze předpokládat, že příznivé podmínky na trhu práce by naopak snížily nejen nabídku dobrovolníků pro aktivní službu ve veřejném sektoru, ale i zájem o uplatnění ve služebních poměrech ke státu. Ten by za této situace měl patřičné daňové příjmy na úhradu poptávky po službách veřejného sektoru na bázi zaměstnaneckých vztahů a dotací nestátním neziskovým organizacím. V období stagnace, recese či deprese by byla situace zcela opačná. Na trhu práce by docházelo k růstu nezaměstnanosti, čímž by státu klesly daňové příjmy. Důsledkem zájmu o služební poměr ke státu by rostla nabídka aktivní služby pro veřejný sektor. Důsledkem zvýšené nabídky by stát zaplnil požadavky poptávky veřejného sektoru lidskými zdroji aktivní službou (se zlevněným faktorem práce). Tím by se snížily výdaje státu.

Proč aktivní službu - problémy měření ekonomické racionality užití lidských zdrojů

Vzájemně provázaná kritéria ekonomické racionality užití lidských zdrojů představuje hospodárnost a efektivnost. Přes vzájemnou propojenost se liší svým základním zaměřením. O vzájemném vztahu hospodárnosti a efektivnosti platí, že hospodárnost vystupuje jako podmínka zajištění efektivnosti, zatímco efektivnost jako funkční stránka kritéria ekonomické racionality vystupuje jako orientační směrice hospodárnosti. [8]

Základním ukazatelem měření a hodnocení hospodárnosti užití lidských zdrojů jsou personální náklady. Ve své podstatě se jedná o souhrn kvantifikovaných, peněžně měřitelných hodnot racionálně vynakládaných pro tvorbu určitého výkonu ve veřejném sektoru. Výkon se realizuje v určitém čase a místě, s patřičnou odpovědností zainteresovaných jedinců dosáhnout plánovaný výkon, s minimem nákladů, resp. jako maximální výkon z daných zdrojů. Existuje celá řada faktorů, které mohou působit na úroveň hospodárnosti. Prosazují se v průběhu všech elementárních činností, všech nákladových vstupů. Z tohoto důvodu je kritérium hospodárnosti užití lidských zdrojů nutno rozložit až na úroveň těchto činností, a tím přiřadit tak očekávaný, ale i skutečný objem nákladů. Avšak pro měření hospodárnosti lidských zdrojů pro potřeby veřejného sektoru nejsou v patřičných orgánech státní správy a samosprávy vytvořeny základní podmínky. Podle patřičných legislativních norem podvojně účetnictví sice zajišťuje sledování nákladů ve zmíněných orgánech, ale to pouze formou výstupních druhových veličin. „*Sledováním nákladů podle druhového členění lze určit co, jaký prostředek či práce byla vynaložena, neposkytuje však informaci o tom, na jaký účel, činnost program byl náklad vynaložen*“. [8] Jak lze tedy hovořit o hospodárnosti ve veřejném sektoru, pokud nejsou vytvořeny základní předpoklady pro dlouhodobé plánování lidských zdrojů (na základě kalkulace) s patřičnou klouzavostí a hodnocení užití lidských zdrojů jako je tomu na bázi vnitropodnikového účetnictví. Dokonce personální náklady vynaložené na specifické účely nejsou komplexní a jsou vykazovány různými orgány veřejné správy a jejich organizačních složek bez dalších souvislostí, které by tyto náklady vázaly na konkrétní účel.

Problém ekonomické efektivnosti užití lidských zdrojů je ve veřejném sektoru složitější oproti podnikatelskému a není dostatek prostoru pro jeho podrobnou specifikaci. I kdyby existovala přesná měřitelnost účelově vynakládaných vstupů kvantitativně lidských zdrojů, objevuje se další problém. Tím je měření užitku – výkonu veřejného sektoru. Za předpokladu, že by výkon veřejného sektoru byl pomyslně ve svém maximu, vzniká problém za jakou cenu veřejných výdajů na lidské zdroje. Potom je zcela jisté, že bez účasti aktivní služby ve veřejném sektoru je zcela bezpředmětné hovořit o otázkách efektivnosti.

Shrnutí mechanismu fungování aktivní služby ve veřejném sektoru, organizační struktura a simulační metoda programové struktury na bázi nabídky a poptávky lidských zdrojů

Mechanismus fungování aktivní služby ve veřejném sektoru by spočíval v odpovědích na níže uvedených 9 otázek:

1) Jak na to?

Vytvořit složky aktivní služby pro veřejnou správu - vojenskou a civilní

3) V kterém sektoru ekonomiky působit?

- Vojenská v rámci armády a bezpečnostních sborů
- Civilní v rámci civilní veřejné správy a nestátních neziskových organizací

4) Pro koho služba určena?

- Mužské a ženské populaci od 18 roku věku bez ohledu na dosažené vzdělání

5) Služební zařazení ve službě:

- Podle dosaženého vzdělání – respektovat aspekty lidského kapitálu

6) Jaké sociální pozici by mohla služba odpovídat?

- Jedincům pečujícím o osobu blízkou se zdravotním postižením (od určitého stupně závislosti)
- Vybraným dobrovolníkům u neziskových organizací – selekce zejména (plnění úkolů humanitární zahraniční mise, délka činnosti apod.)

7) Jaká výše měsíční odměny za poskytnutou službu?

- Zamyšlení: ve vztahu k minimální mzdě, životnímu minimu, podpoře v nezaměstnanosti podle věkových kategorií apod..

8) Jak by byli účastníci aktivní služby ve vztahu k systému zdravotního a sociálního pojištění?

- Ve zdravotním pojištění – státní pojištěnci
- V sociálním pojištění – náhradní doba pojištění

9) Z čeho by byl program služby financován?

- Z kapitoly (více kapitol) státního rozpočtu ústředního orgánu (ústředních orgánů) státní správy; není podstatné, v obou případech by se jednalo o výdaj centralizovaného peněžního fondu, kterým je státní rozpočet

Vize organizační struktury služby ve veřejném sektoru

Vojenská	Civilní		
Vojensky organizované sbory	Státní správy	Samosprávy	Přidělení neziskovým organizacím

Simulační metody programové struktury

Poptávka = požadavky lidských zdrojů	Nabídka lidských zdrojů	
Problematika	Priorita	Doplňk
Rizika ozbrojených konfliktů s dopadem na teritorium státu	Aktivní služba vojenská	Aktivní služba civilní (státu, samosprávy), osob určených neziskových organizací
Přírodní katastrofy a ekologické havárie	Aktivní služba vojenská	Aktivní služba civilní (státu, samosprávy), osob určených neziskových organizací
Údržba a logistika orgánů státní správy a samosprávy	Aktivní služba civilní (státu, samosprávy)	
Ekologie	Aktivní služba civilní (samosprávy), osob určených neziskových organizací	Dobrovolníci
Školská a výchovná zařízení- družiny při základních školách, asistenti pedagoga pro žáky specifických potřeb, dětské domovy, volnočasové aktivity	Aktivní služba civilní (samosprávy), osob určených neziskových organizací	Dobrovolníci
Sociální služby – terénní, ústavy, stacionářů, apod	Aktivní služba civilní (samosprávy), osob určených neziskových organizací	Dobrovolníci
Služby v nemocničních zařízeních	Aktivní služba civilní (samosprávy), osob určených neziskových organizací	Dobrovolníci
Hospicová péče	Aktivní služba civilní - osob určených neziskových organizací	Dobrovolníci
Péče o osobu blízkou v domácím prostředí	Na úrovni aktivní služby	

Základní strategie vize managementu lidských zdrojů v aktivní službě ve veřejném sektoru na bázi systému plánování, programování a rozpočtování

Základním výchozí nástroj pro management a organizaci a lidských zdrojů ve službách veřejného sektoru by měl vycházet ze zavedení aplikace metod systému plánování a rozpočtování v podmínkách státní správy. Uceleně provázaný systém plánování a rozpočtování musí vystupovat jako soubor dokumentů, procedur, vztahů, informací, kontrolních opatření a technologických prostředků, využívaný na vrcholové úrovni managementu státní správy k transparentní racionální alokaci zdrojů, přípravě výchozích plánovacích dokumentů v oblasti rozvoje a zabezpečení činností státní správy a ke zpracování požadavků v oblasti návrhu jednotlivé kapitoly (jednotlivých kapitol) státního rozpočtu orgánu (orgánů) státní správy.

Mezi základní charakteristiky pro zavedení uceleně provázaného systému do státní správy patří:

- a) alokace zdrojů institucí státní správy musí být vázána na komplexně pojaté jeho potřeby - tj. pokrytí požadavků,
- b) zdroje se primárně alokují v určené struktuře programů, účelově sestavené jako zobrazení subjektů, realizujících činnosti, nutné na pokrytí poptávky po lidských zdrojích v aktivní službě,
- c) stanovení tří časových horizontů (dlouhodobý, střednědobý, krátkodobý) s každoročním klouzavým posunem, na tyto časové horizonty musí odpovídat uceleně provázaný systém plánování a rozpočtování,
- d) za hlavní kritérium výběru optimální varianty alokace zdrojů na zabezpečení aktivní služby se musí stát poměr jejího užitku v pokrytí potřeb celkovými finančními výdaji státní správy,
- e) v rámci uceleně provázaných fází plánování a rozpočtování se musí vytvářet dlouhodobé a střednědobé plány, umožňující dlouhodobý vyvážený rozvoj státní správy,
- f) návrh bilance rozpočtu státní správy na jednotlivé roky musí transparentně zdůvodnit opodstatněnost finančních výdajů a následné efektivní rozdělení zdrojů, řízení a kontrolu zdrojových toků v organizační struktuře státní správy.

Hlavním cílem, který lze očekávat od aplikace systému plánování a rozpočtování v prostředí aktivní služby je vytvoření podmínek pro zabezpečení dlouhodobé efektivní transparentní využívání zdrojů na pokrytí potřeb při respektování daných zdrojových omezení. Ucelený systém plánování a rozpočtování musí být rozdělen mezi dvě fáze:

- 1) Za fázi plánování musí být na základě aplikace metod komparace a analýzy vyhodnoceny:
 - systémové okolí aktivní služby – tj. makroekonomické údaje (tempo růstu hrubého domácího produktu, zaměstnanost v ekonomice, vývoj cenové hladiny, demografické údaje (věková struktura obyvatelstva, zdravotní stav obyvatelstva apod.), mezinárodní požadavky (prioritně z integrace v EU, NATO, požadavky OSN apod...)
 - potřeby pro aktivní službu a následná kalkulace nákladů,
 - disponibilní zdroje a reálný stav potenciálu aktivní služby,
 - legislativní normy (zákony, vyhlášky) a vládní usnesení.Výše uvedené faktory vystupují jako vstupní dokumenty na zajištění aktivní služby na časový horizont 5 let. Výsledkem fáze plánování musí být stanovení zdrojově pokrytých specifických programů veřejného sektoru, které se po jednotlivých letech aktualizovaly.
- 2) Za fázi rozpočtování se realizuje finanční ohodnocení zdrojů, rozdělení výdajů za organizační struktury státní správy, zpracování návrhu rozpočtu za časový horizont jednoho roku.

Okolí systému plánování rozpočtování zabezpečení vzdělávacích programů státní správy je tvořeno:

- a) za strategickou část**
 - státní politika a legislativa,
 - požadavky mezinárodních standardů,
 - kapitoly státního rozpočtu institucí státní správy v České republice,
 - mezinárodní aspekty - integrace České republiky do Evropské unie, NATO apod.
- b) za zdrojovou část**
 - disponibilní zdroje státní správy,
 - akviziční proces na pořízení materiálu, techniky a informačních technologií,

- aplikace získaných vědeckých poznatků,
- aplikace finančního sponzoringu na vzdělávací programy.

c) za exekutivní část řízení zdrojů:

- rozpis finančních výdajů za jednotlivá časová období,
- reálné zdrojové toky,
- reálný stav a vývoj státní správy.

Závěrečné zhodnocení

Fungování aktivní služby by jednoznačně přispělo k růstu funkce blahobytu společnosti (bez ohledu na její teoretickou dimenzi z pohledu normativní ekonomie), tedy i jejím členům v pozici daňových poplatníků. Cíle této služby by byly následující:

- Bezpečnostní – posílení vnější a vnitřní bezpečnosti státu a tzv. sociální bezpečnosti obyvatelstva,
- Ekonomické - redukovat veřejné výdaje na zajištění služby veřejného sektoru, snížení nezaměstnanosti, podpora neziskového sektoru (státního, nestátního) pro zajištění rostoucí poptávky po sociálních službách, výchovu, ekologii apod...),
- Preventivní – zejména redukce rizika korupčního jednání v rámci státní správy a samosprávy pro zajištění jejího chodu (zejména při úklidu, údržbě, logistice...),
- Etické – testování kvality lidských zdrojů (morálních vlastností, psychické a fyzické odolnosti apod.) pro služební poměry v ozbrojených silách, bezpečnostních sborech, státní službě; služba veřejného sektoru = podmínka pro přijetí do služebních poměrů; následná redukce rizika korupčního jednání v rámci výběrových řízení do služebních poměrů.

Seznam použitých zdrojů:

- [1] ŠETEK, J. (2015). *Kompenzace amortizace lidského kapitálu ve služebních poměrech vojenských systémem sociálního zabezpečení*. Marathon č. 130
- [2] PESTOFF, V. A. (1995). *Reforming Social Services in Central and Eastern Europe: An eleven nation overview*. Cracow, Poland: Cracow Academy of Economics Press
- [3] REKTOŘÍK, J. (2010). *Organizace neziskového sektoru: Základy ekonomiky, teorie a řízení*. Praha: Ekopress
- [4] SALAMON, L., ANHEIER, H., LIST, R., TOEPLER, S. & SOKOLOWSKI, S. et. al. (1999). *Global civil society: Dimensions of the nonprofit sector*. Baltimore, Maryland: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies
- [5] BOUKAL, P., NOVÁK, T., SIEBER, P. & VÁVROVÁ, H. (2007). *Ekonomika a financování neziskových organizací*. Praha: Oeconomica
- [6] Šubrt, J. (2006) *Talcott Parsons a jeho přínos soudobé sociologické teorii*. 1. vyd. 2006, Praha: Karolinum
- [7] HLAVÁČEK, J. (1999). *Mikroekonomie sounáležitosti se společenstvím*. Praha: Karolinum
- [8] SCHROLL, R. (1990). *Kontrola nákladů a kalkulace v průmyslu*. 1. Vyd. Praha: SNTL

3. Pracovní materiály

Lze experimentálně ověřit, zda se hraje se hra typu "Titanic"?

Jan Mertl, Radim Valenčík

Následující materiál je širší pracovní verze příspěvku, který připravujeme na významnou konferenci, která proběhne na počátku příštího roku. V této podobě a zde jej uveřejňujeme jako podklad pro diskusi. Především však proto, že dané téma považujeme za mimořádně aktuální. Za každý podnět budem vděční a uvítáme i případnou nabídku ke spolupráci na rozšíření tématu některým z více směrů, které se nabízejí.

Úvodní poznámka

Současný vývoj nás každodenně překvapuje řadou parametrů, které více či méně naznačují, že naše společnost prochází mimořádně závažným a mimořádně nebezpečným obdobím. Jedním z možných vysvětlení je, že jedna z her, které se právě v současné době rozehrávají, je hra typu Titanic. Nejdrívě zjednodušená charakteristika této hry:

Vpřípadě, kdy vznikne situace, za které nemohou přežít všichni, řeší ti, kteří mají informace a kompetence následující dilema: Snažit se o společnou záchranu, resp. minimalizovat ztráty, nebo maximalizovat počet těch, které zbavíme šance na přežití, abychom zvýšili šanci na vlastní přežití?

V našem příspěvku:

- **Nastolíme otázku experimentálního ověření toho, zda v současném společenském systému můžeme prvky této hry identifikovat a jakou váhu v kontextu jiných her hrají.**

- **Ukážeme příčiny, které podněcují hru typu Titanic.**

- **Sestavíme testovatelný model hry.**

- **Provedeme průběžnou projekci hry typu Titanic do současné sociálně-ekonomické reality.**

- **Naznačíme některé možnosti cíleného pozorování (dotazeného do podoby experimentů) v oblasti veřejného sektoru, které by dalo odpověď na otázku, zda lze prvky této hry identifikovat, a jakou roli v reálném vývoji hrají.**

V rámci vědecké práce našeho týmu dochází pravidelně k analytickému uchopení závažných sociálně-ekonomických jevů, které jsou klíčové pro úspěšný rozvoj hospodářství. Tyto analýzy ukazují stále výrazněji, že výsledky sociálně ekonomického rozvoje jsou i přes řadu proklamací o znalostní společnosti, sociální integraci a kultivaci lidského kapitálu ve výsledku poměrně slabé. Pojmy jako kvalita života nebo faktické výsledky zdravotnictví a školství jako klíčových prvků ovlivňujících šance každého jednotlivce jsou v pozadí reformních analýz a je řešena efektivnost systémů a bilance jejich financování, což je sice podstatné pro udržitelnost chodu, ale pro jejich výsledky nikoli určující.

Je zřejmé, že spontánní rozvoj a svobodný trh funguje pouze tehdy, pokud má zároveň vynucena pravidla pro své fungování a pokud jsou využity sofistikované mechanismy pro sociální a ekonomické interakce, institucionální předpoklady ekonomických transakcí a adekvátní regulace trhů tam, kde je zřejmé a průkazné, jak to dopadne bez ní. Pokud tomu tak není (a to v současné ekonomice bohužel často není), systémy nefungují a selhání dopadá na systém jako celek, dochází k již popsaným jevům v tom smyslu, že vysokopříjmoví se "uzamkávají" ve svých zdrojích, nízkopříjmoví se ke zdrojům nemohou dostat a celý sociálně-ekonomický systém kolabuje ve svých základních funkcích. Tuto inherentní tendenci sociálně-ekonomických systémů nelze odstranit na ideologické bázi a prostřednictvím politické ekonomie či veřejné volby je obtížně řešitelná.

Současně se vynořuje otázka příjmové diferenciaci a distribuce zdrojů. Je zřejmé, že kriticky souvisí především s tím, co bude za peníze a co bude nikoli zadarmo, ale dostupné bez zatížení subjektu, který daný statek spotřebovává. Je stále zřejmější, že monetizace jednotlivých oblastí života je rovněž společenským konstruktem: lidově řečeno, za co se na vesnici neplatilo, ve městě se platí a tak lze pokračovat i nadále. Například v penzijním systému dříve platilo daleko více, že děti se staraly o své rodiče osobně v rámci soužití a tudíž rodiče nepotřebovali tolik financí k tomu, aby zabezpečili svoji důstojnou existenci v penzi. Dnes tomu tak často tolik nebývá (a důvodem není citová vyprahlost, ale jiný charakter života), nicméně to generuje nároky na penzijní systém a jeho finanční rozměr.

V minulosti byl klíčovým místem získávání zdrojů trh práce: existovaly dokonce národohospodářské teorie (Engliš, 1930), které práci přikládaly jedinou hodnotovou bázi (národní kooperativa). V současné době tomu tak již není. Stále více lidí pracuje na pozicích, které jsou výrazně pod úrovní dosaženého vzdělání: ekonomika neumí využít, natož zafinancovat získané kompetence absolventů, zejména v ČR systém "hlavně to nějak udělat". Též se nechápe, že duševní práci nelze provozovat stejným stylem jako fyzickou a měřit ji pouze odpracovanými hodinami apod. Peníze se ve společnosti rozdělují jinak než přes kompetence, vzdělání a práci: stále více zdrojů teče přes kapitálové trhy, majetkové renty a podobně, to jak se člověk snaží a co umí je sice podstatné, ale rozhodující pro jeho ocenění nebo dokonce sociální pozici jsou jiné faktory. Stále více lidí touží především získat tzv. pasivní příjem – tedy příjem, který trh práce obchází a získává aktiva z jiných zdrojů, především z trhu kapitálu a spekulativních obchodů. A jsou ve výhodě oproti příjemcům mezd, protože jejich příjem je nezávislý na jejich osobní aktivitě a hodnocení zaměstnavatelem. Samostatným problémem jsou tzv. "zbyteční lidé" – nezaměstnaní a za daných požadavků na pracovní sílu i nezaměstnatelní.

O experimentu obecně, ale s konkrétním cílem

Existují dva typy experimentu z hlediska vztahu badatele a reality:

- V jednom případě badatel na základě teorie vytvoří určité podmínky v oblasti svého pozorování (provede experiment) a na základě dříve učiněných předpovědí jej vyhodnotí. K tomu vytváří experimentální zařízení nebo navrhuje procedury, kterými je testováno chování osob.

- Ve druhém případě badatel na základě teorie předvídá, co se odehrává a realitě, a vybírá vhodnou oblast (též s využitím teorie), kde mu sama příroda (jejíž součástí je i společenský vývoj) sama vytvořila podmínky pro ověření předpovědi.

Typickým příkladem experimentů prvního druhu je zkoumání toho, co se odehrává ve Willsonově mlžné komoře či dnes v CERNu. Podobnými experimenty bylo i Mendlovo křížení hrachoru či králíků v brněnském klášteře. Stejný základ mají i experimenty prováděné se studenty (kteří jsou levným, snadno dostupným a dobrým experimentálním materiálem, podobně jako v genetice např. drozofily) či jinými osobami k porovnání předpovědí daných teorií her se skutečným chováním lidí.

Odlišným typem experimentu je vyhledávání podmínek, které vytváří samotná příroda (či společenský vývoj jako součást přírodního vývoje v širším smyslu slova, resp. jako součást přírodně historického vývoje). Takovými experimenty je ověření obecné teorie relativity na základě Stáčení perihelia Merkuru, pozorování výbuchu supernovy na základě předem připraveného teoretického konceptu. Slavným experimentem tohoto typu bylo, když v roce 1834 nechal Kašpar hrabě Šternberk do úbočí Komorní hůrky razit štolu, aby experimentálně ověřil, zda se jedná o sopku, což podstatným způsobem přispělo k řešení sporu mezi plutonisty a neptunisty. Takovým experimentem může být i vhodně zvolená oblast společenského dění, na kterou zaměříme pozornost. (Srov. Fajkus, B.: Filozofie a metodologie vědy, Praha, Akademia 2005, s. 52, s. 181-182.)

V obou případech je vždy důležité podložení experimentu dobrým teoretickým konceptem, který umožní ukázat, že příslušný pozorovaný jev je skutečně ověřením hypotézy, nikoli důsledkem něčeho jiného, co zůstalo mimo pozornost teorie. (Srov. Fajkus, B.: Filozofie a metodologie vědy, Praha, Akademia 2005, s. 52, s. 181-182.) Například to, že Měsíc obíhá kolem Země (jako výchozí pozorovatelný jev), lze vysvětlit různými způsoby. Následnými experimenty (včetně rozboru měsíční horniny) pak lze dokázat, že platí jen jedno z vícera možných vysvětlení.

Vztahu mezi teorií a experimentem se podrobně věnuje J. Špalek ve své monografii Veřejné statky: Teorie a experiment (C. H. Beck, Praha 2011). Podrobně popisuje historii vzniku experimentální ekonomie. Ukazuje, že první experimenty v ekonomii se začaly uskutečňovat na bázi konceptů, které vycházely z teorie her (Špalek 92-93). Velmi přínosné je, že (poprvé v české teoretické literatuře) zmiňuje využívání "polních experimentů": *"...laboratorní experiment by měl být následován polním experimentem v omezených přirozených podmínkách (restricted natural settings)"* (Špalek s. 99). *"Nejistotu ohledně možnosti aplikace výsledků laboratorních experimentů v realitě se experimentátoři snaží vyřešit stále častěji využíváním tzv. polních experimentů (field experiments), tedy experimentů prováděných v laboratoři, ale v přirozených podmínkách a s reálnými lidmi."* (Špalek, s. 101)

V našem příspěvku ukážeme, že teorie (jejíž podstatnou součástí je teorie veřejného sektoru) **je schopna experimentálně ověřit, zda se hraje či nehraje v současné době a v současné společnosti hra typu Titanic**. Přesněji – jakou roli tato hra v současném dění má, a jaké tendence se z hlediska toho projevují. Použijeme přitom metodu **přirozeného experimentu** (obdobu polního experimentu), který vychází z cíleného pozorování a z přesně stanovených podmínek vyhodnocení tohoto pozorování tak, aby bylo možno prokázat jednak to, že se určitá hra hraje, a jednak stanovit parametry příslušné hry. Na základě modelu a konceptu hry typu Titanic zformulujeme hypotézy a navrhneme postup jejich ověření formou experimentů v přirozených podmínkách.

Parametry hry typu Titanic by bylo možné ověřovat i v laboratorních podmínkách, Velmi zajímavé by bylo například sledovat, zda a jak se mění volba strategií u různých sociálních skupin (mužů a žen, podle věkových

kohort, podle profesního zařazení apod.). Testy, které jsme prováděli v omezených podmínkách, nasvědčují například tomu, že větší sklon ke kooperativnímu chování mají ženy a vyšší věkové skupiny. Jakkoli by tyto experimenty byly přínosné, považujeme v současné době významnější řešení otázky nalezení technik, které by umožnily identifikování hry typu Titanic a jejích parametrů v přirozených podmínkách, tj. v naší současné realitě.

Každá pospolitost v dějinách lidstva se potýkala s problémem, který lze s velkým zjednodušením označit jako "bohatnutí bohatých a chudnutí chudých", tj. prohlubování ekonomických a následně i sociálních rozdílů mezi svými členy. A vždy se objevovaly různé pokusy, jak proti tomu postavit procesy vytváření základních startovních podmínek pro všechny, posilování vertikální mobility, orientaci na větší míru rovnosti příležitostí apod. Tak, abych zůstala zachována soudržnost pospolitosti, aby rozdíly v postavení lidí nepřerostly v diskriminaci a následně i v konflikty.

V rámci hospodářské a sociální politiky jsou těmito nástroji především zdanění příjmů, parametrizace sociálních systémů ve smyslu nastavení poměru ekvivalence a solidarity, univerzalita základních sociálních strukturů typu zdravotnický a vzdělávací systém a také makroekonomické stabilizátory fiskálního a monetárního typu. Je zřejmé, že při jejich použití jde jak o solidaritu, tedy redistribuci zdrojů tak aby dostal šanci každý, tak i o ekvivalenci, tedy aby vůbec sociálně-ekonomický systém fungoval a rozvíjel se. Toto fungování a rozvoj jsou v rámci systémové analýzy měřeny standardními makroekonomickými agregáty – jakkoli se o jejich kvalitě může vést diskuse (viz např. HDP, GPI, NEW atd.)

V současné době jsme svědky toho, že procesy zvyšování majetkových rozdílů probíhají v globálním a lokálním měřítku s nebývalou intenzitou, aniž by byly kompenzovány vytvářením podmínek pro vyšší míru rovnosti příležitostí pro společenský vzestup. Zcela zřetelně se rýsuje tendence k ekonomické a sociální segregaci.

To nastává zejména v tom ohledu, že distribuce zdrojů již prakticky nekopíruje žádné racionální odůvodnění ve smyslu produktivity práce, zásluh, ale ani nefunguje solidarita ve smyslu spravedlivé distribuce zdrojů všem potřebným.

Pokud by tento vývoj pokračoval, mohlo by to mít pro uchování současného typu pospolitosti (právní stát, ochrana lidských práv, demokratický systém, efektivní sociální politika, přístup ke kvalitnímu vzdělání apod.), na který jsme zvyklí například v našem eurounijním prostoru, fatální důsledky.

Klíčovým problémem v této oblasti je především to, že dané entity typické pro současný typ pospolitosti jsou založeny na určitých předpokladech, bez nichž se hroubí a dokonce jejich existence začíná být vysoce nákladná. To platí například pro efektivní sociální politiku: ta má z definice určité cíle v oblasti kvality života apod., nicméně v situaci rostoucí příjmové diferenciaci, případně i sociální segregace je stále obtížnější a nákladnější takových cílů dosahovat. Může docházet i k tomu, že dané cíle jsou uchopeny spekulanty jako podnikatelský záměr a následně slouží pak veřejný sektor především jako zdroj financování nežádoucích sociálních jevů – bez faktických pobídek pro jejich omezení. Příkladem mohou být dávky na bydlení v ohrožených lokalitách, kdy snaha přispět na důstojné bydlení občanů se mění na přímý tok peněz privátním majitelům domů, kdy dochází obchodu s chudobou, který spočívá v pronajímání předražovaných ubytoven hrazených ze sociálních dávek na bydlení (MPSV, 2014).

Podobně ale funguje i řada dotačních programů na finanční produkty, zejména v oblasti penzijního připojištění, kdy se tyto dotace stávají dominantním faktorem výhodnosti produktů, a to i pro středně a vysokopříjmové klienty (VOSTATEK, Jaroslav a Yvona LEGIERSKÁ. Financial services: Low Taxation and High Subsidization. In Finance and Risk 2014. Bratislava: University of Economics in Bratislava, 2014. s. 298-306).

Existuje ovšem i riziko opačné: že selhávání podpůrných mechanismů povede buď k jejich úplnému zrušení a tím i ztrátě potřebných efektů, případně vymyšlení stále nových a sofistikovanějších – a znovu selhávajících – forem podpory. To může být následně interpretováno jako definitivní důkaz selhání veřejného sektoru, ale je to velmi nebezpečná teze, protože zde neselhává teorie, ale především implementace a vyhodnocení reformních opatření.

A pokud by nevyhnutelnost konfliktů byla částí společnosti a v různých společenských vrstvách diferencovaně anticipována, mohlo by to spustit vývoj, který by mohl nabýt hrozivých parametrů. Za nejnebezpečnější alternativu takového vývoje považujeme to, že by mohla být odstartována hra typu Titanic.

Ve výsledku mají tyto hry za cíl boj o sporé zdroje spíše než jejich tvorbu. Jde tedy o to nikoli vytvořit nové hodnoty, ale přerozdělit nebo ještě lépe řečeno si přivlastnit ty, které už vytvořeny jsou. Tyto hodnoty samozřejmě nemusí být pouze hmotné, ale mohou být právě charakteru kultivace lidského kapitálu a tudíž mít i nehmotný, silně abstraktní charakter. Popis těchto her ukazuje, že ve výsledku jsou tyto hry výhodné pro silnější hráče, disponující informacemi a zdroji – tedy fakticky pro ty, kteří už ve výhodném postavení jsou a v podstatě by měli pomáhat těm, kteří to potřebují, anebo (a to je podstatnější) jsou teprve ve startovní či kvalifikační části své životní dráhy a jsou tedy vázáni na interakci s ostatními z podstaty. Pokud tyto procesy selhávají, selhává i přenos nehmotných aktiv a kultivace lidského kapitálu jako celku. Je sice pravda, že jedinec se vzdělává sám a pečuje o své zdraví také sám, ale k těmto činnostem musí mít partnery (učitele, lékaře), kteří mu příslušné

služby/činnosti poskytují. V tomto směru je metodologický individualismus omezený proto, že pomíjí nutnost nastavení sociálně-ekonomických systémů tak, aby tyto interakce podporovaly, umožňovaly a prohlubovaly, ideálně na dlouhodobé bázi (kurikula, absolventské sítě, dispenzární a preventivní péče a podobně). Pokud to selhává, dochází k fragmentaci systémů, selhávání dlouhodobých interakcí a celkově suboptimálním výsledkům systému.

V našem příspěvku na tuto možnost upozorňujeme a s využitím teorie her řešíme otázku experimentálního ověření toho, zda se tato hra již hraje. Vycházíme přitom z kontextuálního charakteru her. To umožňuje mj. zjistit, zda se jedná o hru dominantní, nebo zda je její role překrývána jinými hrami.

Kontextuální charakter her a jakým způsobem se mýlíme

Teorie her je převážně matematická disciplína, která definuje, popisuje, třídí a analyzuje matematické modely nejrůznějších her, tj. situací, kdy výsledek toho, co se stane (v případě, že se nejedná jen o hru s jedním hráčem), nezávisí jen na tom, jak se rozhodne jeden z hráčů.

V realitě nevystupuje žádná hra v "čisté podobě" v tom smyslu, že by korespondovala dokonale s určitým matematickým modelem. Každá hra se hraje v kontextu jiných her. Hry se vzájemně překrývají, ovlivňují své parametry.

Prostřednictvím kontextuálního charakteru reálných her lze objasnit, že i zdánlivě iracionální jednání (vyplývající z nenávisti či závisti nebo naopak lásky či soucitu) může být racionálním a jakou roli v našem online rozhodování hrají jednotlivé složky naší psychiky. Ukazuje se, že je mnohem snazší obhájit koncept racionálně se rozhodujícího jednotlivce, než objasnit, jakým způsobem se mýlíme.

Pohled na omyl z hlediska kontextuálního charakteru her je jedním z prvních poznatků, které jsou prokazatelně prakticky využitelné v reálném životě. Z hlediska kontextuálního charakteru reálných her je užitečné vycházet z toho, že společenskou realitu budeme chápat jako konglomerát nejrůznějších her, které jsou vzájemně propojeny. Nikdy nemůžeme znát všechny hry a nikdy nemůžeme znát všechny vazby a souvislosti mezi nimi.

Lze však transponovat hry také do sociálních modelů. Je zřejmé, že tři základní sociální modely (liberální, konzervativní a univerzalistický) kopírují strategie, které lze vysledovat v analyzovaných hrách.

Univerzalistický model je založen na kooperativní strategii, kde užítky jednotlivce jsou podřízeny efektivitě systému jako celku a sociálním právům každého jednotlivce, resp. hráče.

Konzervativní model je založen na strategii produktivity, které podřizuje a z níž odvozuje legitimitu nároků a práv hráče.

Liberální model pod hlavičkou individuální svobody legitimizuje nekooperativní strategii a společnost pojímá jako hru jedinců, kde jediné co je garantováno je svoboda hrát dle pravidel, která jsou ale minimalizována co do svého rozsahu a četnosti regulací.

V prvním přiblížení můžeme říci, že se mýlíme tím způsobem, že:

1. Buď neznáme všechny parametry určité hry (hráče, strategie, které mají k dispozici, hodnoty výplatní matice apod.).

2. Nebo neznáme některou z podstatných her, která se hraje a jejíž průběh a výsledky podstatným způsobem ovlivňují reálné dění, jehož jsme součástí.

Ukazuje se, že klíčovou roli v našem chybném vyhodnocení reality hraje především to, že neznáme některou z her. To, že neznáme, resp. špatně odhadujeme parametry některé z her je totiž dáno téměř vždy právě tím, že o určité hře nemáme tušení. Pro přesnost, úplnost a praktickou orientaci lze rozlišit omyly, kterých se dopouštíme, následujícím způsobem:

Omyl 1. řádu:

- Buď neuvažujeme významnou hru či hry, které vstupují do kontextu hry, v níž činíme rozhodnutí.
- Nebo naopak promítáme do hry, v níž činíme rozhodnutí, kontext nějaké jiné hry či jiných her, který v ní ovšem není přítomen.

Omyl 2. řádu:

- Buď u některého z hráčů neuvažujeme významnou hru či hry, které on sám uvažuje jako kontext her a činí na základě toho rozhodnutí.

- Nebo naopak promítáme do rozhodování některého hráče kontext nějaké jiné hry či jiných her, které on sám neuvažuje.

Při testování formou experimentu v přirozených podmínkách musíme respektovat skutečnost, že pokud se hra typu Titanic hraje, někteří jednotlivci si neuvědomují, že se hraje a tudíž nejsou jejími hráči. Nejsou schopni volit strategie v této hře, hrají jiné hry. Mají roli spíše figurek. To neznamená, že se jejich role ve hře typu Titanic může změnit. Mohou se z figurky ve hře stát aktivními hráči. Rozhodující zde je, zda jsou či nejsou schopni vědomě vybírat strategie, které jsou ve hře typu Titanic uplatňovány.

Koncept hry typu Titanic

V realitě existují dvě alternativy. Buď se může zachránit velká většina, pokud existuje cesta ke společné záchraně a pokud bude většina kooperovat, nebo taková cesta neexistuje. Naděje na to, že převládne kooperativní přístup, je tím větší, čím větší je efekt z kooperace oproti situaci, která vznikne převládnutím snahy zachránit se na úkor druhých.

Poznámka: Na Titanicu kooperativní přístup moc velký efekt přinést nemohl, a to proto, že zde nebyly reálně žádné způsoby, jak pomocí kooperace se zachránit – spolupráce byla neproduktivní. V naší dnešní realitě může přinést významný efekt, protože pomocí kooperativní strategie lze mobilizovat zdroje a mechanismy, které nejsou využity a mohou pomoci k lepšímu fungování socioekonomického systému jako celku. Existuje možnost řešit současné problémy s minimálními ztrátami.

Strategie "dostat se nahoru":

- Budu "nahore", až se bude rozhodovat, kdo se zachrání a kdo ne.

- Nebudu "nahore", až se bude rozhodovat, kdo se zachrání a kdo ne, proto se mi vyplatí podpořit kooperativní řešení.

Pokud člověk neví, že se hraje hra typu Titanic, uvedená alternativa před ním nestojí. Může to však tušit, a pak se částečně pod vlivem uvedené alternativy rozhoduje. Pokud ví, může se pokusit buď podpořit snahu kooperovat, nebo se může snažit dostat mezi vyvolené. Záleží na výchozích podmínkách a použitých prostředcích, zda se člověk může dostat mezi ty, kteří si zvýší na záchranu.

Poznámka: Na Titanicu bylo věcí náhody, kdo z pasažerů třetí třídy byl zrovna v podpalubí a kdo ne, když došlo k jejímu uzamčení. V současné realitě se jedná o dost významnou otázku. Téměř každého, kdo se vydá cestou "získat dost na to, abych byl nahore, mezi vyvolenými, a to jakýmikoli prostředky", čeká zjištění, že ať dělá, co dělá, bude mít stejně málo.

Otázka odporu a vzpoury:

Pokud převládne orientace na nekooperativní řešení umožňující záchranu pouze těch "nahore", může dojít ke vzpouře. Výsledkem vzpoury může být buď jen nahrazení jedněch, těch co byli "nahore", druhými, nebo otevření cesty ke kooperativnímu řešení.

Poznámka: Na Titanicu byla možnost vzpoury velmi malá. O těch zamčených v podpalubí téměř nikdo nevěděl a sami neměli šanci. Naopak - nahore se celkem dařilo udržet kooperativní řešení spočívající v minimalizaci ztrát. Současná realita naopak otázku vzpoury dělá zásadní a zejména povahy vzpoury, tj. zda výsledkem bude otevření cesty ke kooperativnímu řešení či nikoli.

Na jakých faktorech závisí řešení hry:

- Jaká je pravděpodobnost, že existuje cesta záchranu a jak se možnost povědomí o pozitivním kooperativním řešení rozšíří.

- Jak se rozdělí komunita na ty, co hledají společnou cestu, a ty, kteří se snaží zachránit na úkor druhých snahou dostat se "nahoru".

- Čím je dána (jak velká je mez) umožňující dostat se "nahoru".

- Jak je reflektována možnost překonání této meze (jak rychle dojde části těch, co se snaží tuto mez překonat, že nemají šanci).

- Jaká je možnost vzpoury proti nekooperativnímu řešení jako takovému.

- Jaká je možnost vzpoury proti principu selekce (tj. jedni budou zachráněni na úkor druhých, jen se změní princip selekce).

- Jaké má ten či onen hráč výchozí podmínky.

- Jak se s časem mění parametry hry.

Zavedeme následující označení:

Hráč hodnotí situaci:

↑ hráč vyhodnocuje situaci tak, že se dostane "nahoru" (mezi vyvolené, mezi ty, co přežijí)

↓ hráč vyhodnocuje situaci tak, že se nedostane "nahoru" (mezi vyvolené, mezi ty, co přežijí)

Hráč vybírá strategii:

↑ dostat se "nahoru" (mezi vyvolené, mezi ty, co přežijí)

o změnit hru na kooperativní (zachrání se všichni či maximum, najde se a prosadí řešení, které nevyžaduje hru typu "Titanic".

× vyvolat vzpouru, která by změnila rozdělení na ty "nahore" a "dole"

Realita (jak to dopadlo)

o hra se změnila na kooperativní

/↑ hráč se hra typu "Titanic", hráč je "nahore"

/↓ hráje se hra typu "Titanic", hráč je "dole"

×↑ došlo ke vzpouře, hráč je "nahore"

×↓ došlo ke vzpouře, hráč je "dole"

Ocenění výsledku

+++ hráč přežil v rámci kooperativní hry, kterou pomáhal prosadit

++ hráč přežil v nekooperativní hře (buď v původní hře typu "Titanic", nebo její změně vzpourou)

+− hráč přežil, ale je sankcionován na základě toho, že se pokoušel prosadit jinou hru

− hráč nepřežil

++? hráč přežil, je "nahore", ale mohl utrpět existenciální ztrátu v důsledku toho, že se nepodařilo přeměnit hru na kooperativní

Koncept hry typu Titanic (v explicitním tvaru)

Hráč hodnotí situaci	Hráč vybírá Strategii	Realita (jak to dopadlo)	Ocenění výsledku
↑	↑	o	+
↑	↑	/↑	++
↑	↑	/↓	−
↑	↑	×↑	++
↑	↑	×↓	−
↑	o	o	++
↑	o	/↑	++?
↑	o	/↓	−
↑	o	×↑	++?
↑	o	×↓	−
↑	x	o	+
↑	x	/↑	++
↑	x	/↓	−
↑	x	×↑	++
↑	x	×↓	−
↓	↑	o	+
↓	↑	/↑	++
↓	↑	/↓	−
↓	↑	×↑	++
↓	↑	×↓	−
↓	o	o	++
↓	o	/↑	++?
↓	o	/↓	−
↓	o	×↑	++?
↓	o	×↓	−
↓	x	o	+
↓	x	/↑	++
↓	x	/↓	−
↓	x	×↑	++
↓	x	×↓	−

K tomu několik poznámek:

1. Je velmi málo pravděpodobné, že nastane některá ze situací popsanych modrými políčky. Není např. důvod, proč by se měl hráč pokusit o vzpouru, když oceňuje svoji situace jako "nahore", nebo naopak, proč by se měl pokusit udržet hru typu "Titanic", když je v ní odsouzen zůstat "dole".

2. Hra je popsána konceptem, který je blízký vyjádření hry v explicitním tvaru.

3. Hru lze dále "zjemnit" (vyjádřit rozšířeným konceptem), např. na základě toho, jak hráč oceňuje možnost dostat se "nahoru" v případě vzpoury. Nebo uvážením možnosti, že se po vzpouře bude volit mezi kooperativní hrou, udržení hry typu Titanic při jiném rozdělení na ty "nahore" a "dole", novou vzpourou.

4. Jedná se o hru, kde je nutné počítat s tím, že to, co odhaduje hráč, i to, co nastane, má pravděpodobnostní charakter. Pokud bychom chtěli situaci kvantifikovat, bylo by možné využít model Bayesovských her.

5. Jedním ze "zjemnění" hry je rozlišení těch, co se dostanou nahoru, na "vyvolené" a jejich "slouhy". Hráč pak může oceňovat, zda se dostane nahoru mezi "vyvolené" či "slouhy".

Prezentace výše uvedeného, byť i značně zjednodušeného, modelu nám umožňuje vymezit několik tendencí:

1. Bude docházet k tomu, že si stále více lidí bude uvědomovat, že se hraje hra typu "Titanic", resp., že někteří lidé se podle této hry chovají a že se stali jejich hráči. Ti, co si to uvědomují, se sami stanou hráči této hry.

2. Z řad těch, kteří si uvědomují či budou uvědomovat, že se hraje hra typu "Titanic", bude přibývat těch, co dojdou k poznání, že nemají šanci dostat se "nahoru".

3. Ti, co se rozhodli hrát hru typu "Titanic" bez vzpoury (při stávajícím rozložení na ty, co budou "nahore" a co zůstanou "dole"), se budou snažit čelit tendencím uvedeným v předcházejících dvou bodech tím, že se záměrně pokusí vytvořit fikci různých možností vzpoury a tím eliminovat jednotný odpor proti výchozí nekooperativní hře typu "Titanic".

Experimentální ověření role hry typu Titanic ve veřejném sektoru

Cílené pozorování, které – pokud jsou přesně formulovány hypotézy – se mění v experiment (experimentálního ověření hypotéz), je nutné zaměřit především do oblastí reforem ve veřejném sektoru. Proč? Protože právě zde se rozhoduje o tom:

1. Zda navrhované a prosazované reformy směřují ke zvýšení rovnosti příležitostí pro nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu jako hlavního faktoru ekonomického růstu (čím se současně pozitivním směrem mění charakter ekonomického růstu). Přitom využívání investičních příležitostí v oblasti nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu podle míry výnosnosti těchto investičních příležitostí je totéž, čím vytváření podmínek pro společenské uplatnění a společenský vzestup člověka nezávisle na jeho výchozích majetkových a příjmových poměrech (přesněji jeho či domácnosti, jejíž je součástí). Tj. zda se jedná o skutečné reformy zvyšující efektivnost ekonomického systému a přizpůsobující ekonomických systém podmínkám trvale udržitelného a současně dynamického růstu.

2. Nebo zda se jedná o pseudoreformy prohlubující společenskou segregaci tím, že posilují roli pozičního investování (omezování možností pro nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu těch, kteří mají horší výchozí majetkovou či příjmovou pozici ze strany těch, kteří mají majetkovou výhodu). Návazně pak, zda jsou příslušné reformy zaměřené na řešení reálných problémů, nebo zda prostřednictvím toho, co je za ně označováno, nedochází k vyvážení velkých prostředků z ekonomického systému (veřejného sektoru, ale i privátních zdrojů, které do tohoto sektoru vstupují) ve prospěch těch, kteří mají možnosti ovládat finanční systém.

Dalším pokračováním tohoto příspěvku je operacionalizace podmínek provedené příslušných cíleně zaměřených pozorování s formulovanými hypotézami.

Lze dovozovat, že klíčovým problémem funkčnosti sociálních systémů je především rostoucí sociální (příjmová, majetková, zdravotní apod.) diferenciacie, protože technicky jsou sociální systémy nastaveny – v rámci dostupných variant – poměrně dobře, respektive lze odhadnout, že změny jejich nastavení mohou přinést dílčí efekty, ale nikoli zásadní zlepšení jejich fungování. To se ukazuje například na zavádění a následném rušení regulačních poplatků ve zdravotnictví, kdy všechny použité varianty mají své výhody i nevýhody. Všechny modely mají ale jedno společné: předpokládají soudržnou společnost srovnatelnou mírou vertikálních i horizontálních nerovností a takové občany potom jsou schopny integrovat z hlediska poskytovaných efektů. V případě, že se začne hrát hra typu "Titanic", tak sofistikované sociální systémy selhávají stejně, jako se potápěl skutečný Titanic, tedy jedna z nejkvalitnějších lodí své doby.

Nejslabším článkem současné ekonomiky je právě nabývání, uchování a rozvíjení lidského kapitálu ve všech jeho podobách (zdraví, vzdělání, reprodukce rodiny, kultura). Přes verbální proklamace a řadu reformních kroků dochází k tomu, že příslušné procesy jsou blokovány nebo dokonce hodnoceny jako neefektivní. Možná

řešení jsou popsána v existujících studiích a netřeba je opakovat – jak nastavit penzijní, vzdělávací či zdravotnický systém víme, stačí si vybrat, které nevýhody budou únosné (ideální systém neexistuje). Nesporně je pak potřebné řešit příjmovou diferenciací formou zdanění subjektů, které si mohou dovolit daně platit a mají významná aktiva (princip adekvátnosti zdanění). Dojde tak ke změně peněžních toků ve prospěch reálné ekonomiky a konkrétních transakcí. A konečně je klíčová jasná preference financování pozitivních činností a aktivit – je nutno omezit princip, že čím je něco užitečnější, tím méně peněz na to je (sport, kultura atd.). Podstatné jsou výsledky systému, nikoli ideologická klišé. Pak se i hry typu "Titanic" nebudou hrát, protože se loď přestane potápět.

V rámci prováděné analýzy je však možno spatřovat také riziko, že rozbor výše uvedeného typu oslabí zcela motivaci pro efektivní využití mechanismů veřejného sektoru ve smyslu liberálního přístupu k věci: když to selhává, tak to nebudeme používat a necháme to být, ono si to poradí samo. Problémem je fakt, že ani to možné není, bez konkrétních nástrojů s cílem univerzality, solidarity a dalších typických efektů působení státu se fakticky obejít nelze; v řadě případů může být správně prováděná veřejná správa daných sektorů ekonomiky i výrazně efektivnější než její privatizace – příkladem může být sociální bydlení či veřejná governance v penzijním sektoru. Zde se samozřejmě rýsuje potenciální ideologický konflikt a výsledný stav vždy předmětem veřejné volby. Hra typu Titanic se začne hrát především tehdy, pokud se tento konflikt projeví v opakované oscilaci mezi jednotlivými variantami a následném suboptimálním hospodářském vývoji. V situaci omezených zdrojů jednotlivé zájmové skupiny začnou sledovat svůj parciální zájem, navíc přechod mezi jednotlivými variantami často znamená existenční ohrožení jednotlivých aktérů, protože v jiné variantě nemusí být pro jejich činnost již místo (např. finanční zprostředkovatelé prodeje penzí apod.). V rámci analýz je tak vhodné především:

- Odlišovat vliv reforem na jednotlivé aktéry, který může být různý (i negativní a silně medializovaný), ale neměl by být významnější než celkové zhodnocení a implementace konkrétní varianty reformy

- Brát ohled na produktivní uplatnění jedinců – je nutno vycházet z toho, že v současné době je zaměstnanost a její dostatečné ohodnocení klíčovým faktorem stability sociálních systémů. Lze nahrazovat lidi technikou, reformovat sociální systémy, ale musíme se současně zabývat tím, zda bude následně efektivní a produktivní uplatnění pro danou populaci. Spontánní vývoj v tomto směru bohužel selhává.

- Sledovat, zda přijímaná opatření mají skutečně efekt v univerzalitě, solidaritě a zlepšení možností kultivace lidského kapitálu. Pokud ne, zabývat se příčinami tohoto stavu – zda jimi jsou nevhodná technika podpory, nebo její patologické využití v rámci sociálních interakcí. V tomto směru může pomoci četnost chyb: pokud dané opatření selhává plošně, je nutno se tím zabývat; dílčí či výjimečné, jakkoli křiklavé selhání není nutno koncepčně zohlednit

- I když to zakládá prostor pro označení za sociální inženýrství, neopustit představu, že v zásadě víme, jaké podmínky, pravidla a mechanismy by v současné společnosti měly fungovat a jaké horizonty a mantinely pro životní dráhy jednotlivců by měly existovat. V rámci veřejné a sociální politiky pak systematicky vytvářet nástroje a konkrétní politiky, které budou přinášet příslušné efekty.

- V případě symptomů hry typu "Titanic" tyto převádět na úroveň veřejné politiky a veřejné volby: ukazovat, že z daného vývoje bude profitovat menšina, případně že daný vývoj povede k vymazání šancí řady jednotlivců na vývoj ve smyslu popsaném v předchozím bodě. Analyticky uchopit fakt, že pokud se začne hrát hra typu "Titanic", pak produktivní schopnosti jednotlivce mu nemusí být vůbec nic platné (jako lidem na "Titanicu" v podpalubí).

Čtvrtá průmyslová revoluce, nebo skutečný přelom srovnatelný s průmyslovou revolucí

Radim Valenčík

Část 1: Setrvačné myšlení v přelomové době

Jedním se současných hitů, které mají vysvětlit, o co jde v současné době, je myšlenka tzv. "Čtvrté průmyslové revoluce". Jejím zastáncem je např. současný německý ministr financí Wolfgang Schäuble, němečtí sociální demokraté ji vložili do svého Hamburského programu, čeští sociální demokraté zahájili programovou diskusi k přípravě voleb v roce 2016, 2017 a chystají se německé kolegy následovat.

Ve stručnosti lze myšlenku "Čtvrté průmyslové revoluce" charakterizovat takto:

"První průmyslová revoluce propukla koncem 18. století a odehrávala se ve znamení manufaktur, které využívaly energii vodních toků a páry. Druhá proběhla na počátku 20. století. Charakterizovaly ji pásy

výroba, využívání elektřiny a spalovací motory. Třetí revoluce odstartovala v 70. letech minulého století s příchodem mikroprocesorů, využitím počítačů a auto matizací jednotlivých výrobních linek. Čtvrtou průmyslovou revolucí představují kyberneticko-fyzikální systémy, díky kterým vzniknou "chytré továrny". Inteligentní zařízení převzou některé činnosti, které dosud vykonávali lidé. Počítá se s metodami strojového vnímání, autokonfigurace a autodiagnostiky, a s počítačovým spojením strojů a dílů."

Celé viz: <http://byznys.ihned.cz/c1-64009970-prumyslova-revoluce-4-0-za-10-let-se-tovarny-budou-ridit-samy-a-produktivita-vzroste-o-tretinu>

Otázce tzv. "Čtvrté průmyslové revoluce" se budu věnovat v sérii několika následujících článků. V nich se pokusím doložit následující tvrzení:

1. Koncept tzv. "Čtvrté průmyslové revoluce" je projevem **setrvačného myšlení v přelomové době**.
2. Je **plytký a nekomplexní**. Všimá si jen některých vnějších a nepodstatných jevů, nesnaží se uchopit všechny podstatné aspekty současné doby a ani k tomu není vybaven.
3. V současné době probíhá **mnohem zásadnější zlom, který je srovnatelný s původní průmyslovou revolucí**, patrně jde však o změnu mnohem zásadnější. Připomeňme si, že průmyslová revoluce zrodila průmysl jako zcela nový fenomén, naprosto zásadním způsobem přeměnila celou společnost za dramatických a někdy i drastických společenských převratů, kdy staré, to co se přežilo, snažilo uhájit svá privilegia proti novému, nastupujícímu.

4. **Nejde o vylepšování staré ekonomické základny, ale o zrod nové ekonomické základny společnosti**. A to mimo oblast průmyslu, tak jako průmysl vznikl mimo oblast zemědělství.

5. Teoretickým jádrem a hlavním úskalím pochopení toho, o co jde, všemi "udržovateli setrvačného myšlení" je otázka **úlohy volného času**, což bezprostředně souvisí s **pochopením toho, co jsou lidské schopnosti**. (Zdá se to být triviální, ale není – ten, kdo si osvojil návyky místo skutečných schopností, velmi obtížně chápe, co to skutečné lidské schopnosti jsou.)

6. V důsledku svých zásadních "konstrukčních" nedostatků bude koncept "Čtvrté průmyslové revoluce" spíš zneužit k matení, ke kamuflování reálných problémů a jejich příčin, k ideovému sterilizování politických sil a politických subjektů, ke zvýšení míry dezorientace lidí. Otázkou je jen to, v jaké míře se jej tímto způsobem podaří zneužít.

V příštím pokračování si podrobněji rozebereme tuto pasáž:

"Na Marxe je v Německu vydán zatykač a v Londýně tvrdě pracuje, zapisuje si poznámky a myšlenkové experimenty. Když si nakonec prostudovali, co Marx té noci psal, levicovní intelektuálové z šedesátých let dvacátého století přiznali, že to "zpochybňuje všechny dosavadní vážné interpretace Marxe". Jmenuje se to "Fragment o strojích".

V tomto "Fragmentu" si Marx představuje ekonomiku, v níž je hlavní rolí strojů vyrábět a hlavní rolí lidí je na ně dohlížet. Bylo mu jasné, že v takové ekonomice by hlavní produktivní sila byly informace. Výrobní síla takových strojů, jako je automatický tkalcovský stroj, telegraf a parní lokomotiva nezávisela na množství fyzické práce, již je zapotřebí k jejich výrobě, ale na stavu společenských znalostí. Organizace a znalosti, jinými slovy, jsou důležitějším faktorem výrobní síly než výroba strojů a jejich řízení.

Vzhledem k tomu, co se z marxismu stalo - teorie vykořisťování založená na krádeži pracovního času - je to revoluční výrok. Ukazuje, že jakmile se znalosti stanou samostatnou výrobní silou, která překoná práci potřebnou k výrobě stroje, velkou otázkou přestane být otázka "mzdy kontra zisky", ale kdo ovládá to, co Marx nazval "silou vědomostí".

V ekonomice, kde stroje dělají většinu práce, musí být podstata znalostí, uzavřených do strojů, být "společensky vlastněná". Ve svém konečném nočním myšlenkovém experimentu si Marx představoval konečný bod této trajektorie - vytvoření "ideálního stroje", který trvá navždycky a nestojí nic. Stroj, který by se dal sestrojít zadarmo, by výrobnímu procesu nepřidal žádnou hodnotu a rychle by, během několika účetních období, omezil cenu, profit i pracovní náklady všeho, čeho by se ten stroj dotkl.

Jakmile si uvědomíte, že informace jsou hmotné a že software je stroj a že cena úložného prostoru, šířky pásma a zpracování informací klesá exponenciálně rychlostí, začne být jasná hodnota Marxova uvažování. Jsme obklopeni stroji, které nestojí nic, a mohly by, kdybychom chtěli, trvat navždycky.

V těchto úvahách, které vyšly tiskem až v polovině dvacátého století, si Marx představoval, že budou informace ukládány a sdílány v něčem, co se bude jmenovat "všeobecný intelekt" - bude to mozek všech lidí na Zemi propojený sociálními znalostmi, kdy mají všichni lidé prospěch z každého upgradu. Krátce řečeno, představoval si něco velmi podobného informační ekonomice, v níž dnes žijeme. A, jak napsal, existence této informační ekonomiky "vyhodí kapitalismus vysoko do povětří".

Viz: <http://blisty.cz/art/78195.html>

Je z článku "Kapitalismus končí" v "Britských listech". Původní článek v angličtině je na:

<http://blisty.cz/art/78195.html#sthash.ppLbTEZ4.dpuf>

Článek byl napsán v souvislosti s vydáním knihy Paula Masona "Postkapitalismus", viz:

<http://www.penguin.co.uk/books/postcapitalism/9781846147388/>

Citovaná pasáž (plně koresponduje s textem v angličtině) obsahuje základní nedostatek přístupu, na kterém je koncept "Čtvrté průmyslové revoluce" založen. Na první pohled to tak nevypadá. Některé čtenáře možná příslušná pasáž zaujme či dokonce nadchne. Právě proto se jí budeme věnovat podrobně a v přímé konfrontaci s tím, co K. Marx skutečně řekl.

Část 2: Prznění Marxe

Ještě jednou text z "Britských listů", s tím rozdílem, že v něm podtrhuji to, co považuji za důležité):

"Na Marxe je v Německu vydán zatykač a v Londýně tvrdě pracuje, zapisuje si poznámky a myšlenkové experimenty. Když si nakonec prostudovali, co Marx té noci psal, levicovní intelektuálové z šedesátých let dvacátého století přiznali, že to "zpochybňuje všechny dosavadní vážné interpretace Marxe". Jmenuje se to "Fragment o strojích".

V tomto "Fragmentu" si Marx představuje ekonomiku, v níž je hlavní rolí strojů vyrábět a hlavní rolí lidí je na ně dohlížet. Bylo mu jasné, že v takové ekonomice by hlavní produktivní síla byly informace. Výrobní síla takových strojů, jako je automatický tkalcovský stroj, telegraf a parní lokomotiva nezávisela na množství fyzické práce, již je zapotřebí k jejich výrobě, ale na stavu společenských znalostí. Organizace a znalosti, jinými slovy, jsou důležitějším faktorem výrobní síly než výroba strojů a jejich řízení.

Vzhledem k tomu, co se z marxismu stalo - teorie vykořisťování založená na krádeži pracovního času - je to revoluční výrok. Ukazuje, že jakmile se znalosti stanou samostatnou výrobní silou, která překoná práci potřebnou k výrobě stroje, velkou otázkou přestane být otázka "mzdy kontra zisky", ale kdo ovládá to, co Marx nazval "silou vědomostí".

V ekonomice, kde stroje dělají většinu práce, musí být podstata znalostí, uzavřených do strojů, být "společensky vlastněná". Ve svém konečném nočním myšlenkovém experimentu si Marx představoval konečný bod této trajektorie - vytvoření "ideálního stroje", který trvá navždycky a nestojí nic. Stroj, který by se dal sestrojít zadarmo, by výrobnímu procesu nepřidal žádnou hodnotu a rychle by, během několika účetních období, omezil cenu, profit i pracovní náklady všeho, čeho by se ten stroj dotkl.

Jakmile si uvědomíte, že informace jsou hmotné a že software je stroj a že cena úložného prostoru, šířky pásma a zpracování informací klesá exponenciální rychlostí, začne být jasná hodnota Marxova uvažování. Jsme obklopeni stroji, které nestojí nic, a mohly by, kdybychom chtěli, trvat navždycky.

V těchto úvahách, které vyšly tiskem až v polovině dvacátého století, si Marx představoval, že budou informace ukládány a sdíleny v něčem, co se bude jmenovat "všeobecný intelekt" - bude to mozek všech lidí na Zemi propojený sociálními znalostmi, kdy mají všichni lidé prospěch z každého upgradu. Krátce řečeno, představoval si něco velmi podobného informační ekonomice, v níž dnes žijeme. A, jak napsal, existence této informační ekonomiky "vyhodí kapitalismus vysoko do povětří".

Viz: <http://blisty.cz/art/78195.html>

Troufnu si říci, že se jedná nejen o nepochopené, ale spíše zprzněného Marxe. K tomu uvedu autentického citace z Marxových "Grundrissů", přesněji z on-line přístupného vydání (K. Marx: Rukopisy "Grundrisse II", Ekonomické rukopisy z let 1857-1859), viz:

http://www.kmbe.cz/Rukopisy_Grundrisse_2.pdf

Pro úplnost připomínám, že u nás vyšly "už" v roce 1974 zásluhou R. Richty, viz:

K. Marx: Rukopisy "Grundrisse II", Praha, Svoboda 1974.

Předmluva, kterou R. Richta napsal, je datována březen 1969. Už tehdy mohly vyjít. Byla to jedna z podmínek, aby se R. Richta vrátil ze Švýcarska. Osobně se mu za vydání "Grundrissů" zaručil G. Husák. S tejně to trvalo ještě pět let.

Mimo jiné – první práce inspirované mnohem lépe pochopenými "Grundrissy" (než je v mnou citované pasáži) publikoval R. Richta již v polovině 50. let! Z nich pak vzešla slavná týmová práce "Civilizace na rozcestí", která je myšlenkově mnohem dál, než současné pokusy o koncept "Čtvrté průmyslové revoluce".

Ale vraťme se k autentickému textu "Rukopisů "Grundrisse"" K. Marxe. Vybírám přesně ty pasáže, které (poměrně volně, až moc volně) interpretuje (či spíše dezinterpretuje) článek "Kapitalismus končí". To nejdůležitější zvýrazňuji tučně:

„Směna živé práce za práci zpředmětněnou, tj. kladení společenské práce ve formě protikladu mezi kapitálem a námezdní prací - je poslední stupeň vývoje hodnotového vztahu a výroby založené na hodno tě. Jeho předpokladem je a zůstává — velké množství bezprostřední pracovní doby, množství vynaložené práce jako rozhodující činitel produkce bohatství. Ale tou měrou, jak se rozvíjí velký průmysl, se vytváření skutečného bohatství stává méně závislým na pracovní době a na množství vynaložené práce než na síle činitelů, kteří se v průběhu pracovní doby uvádějí do pohybu a kteří sami zase — jejich síla a působivost — nemají žádný vztah k bezprostřední pracovní době, kterou stojí jejich výroba, nýbrž závisejí spíše na všeobecném stavu vědy a na pokroku techniky, čili na aplikaci této vědy ve výrobě. (Rozvoj této vědy, zvláště přírodovědy a s ní i všech ostatních, sám opět odpovídá rozvoji materiální výroby.) Zemědělství např. se stává pouhou aplikací vědy o materiální látkové výměně, o tom, jak ji regulovat co nejvýhodněji pro celý společenský organismus. Skutečné

bohatství se naopak projevuje — a to ukazuje velký průmysl — jednak v obrovském nepoměru mezi vynaloženou pracovní dobou a jejím produktem, jednak v kvalitativním nepoměru mezi prací redukovanou na čistou abstrakci a mohutností výrobního procesu, na nějž dozorá. **Práce se už tolik nejeví jako uzavřená do výrobního procesu, nýbrž člověk je ve vztahu k výrobnímu procesu samému spíše dozorcem a regulátorem. (To, co platí o strojích, platí rovněž o kombinaci lidských činností a rozvoji lidských styků.)** Ted' už nevsouvá dělník mezi sebe a objekt jako mezičlánek modifikovaný přírodní předmět; nyní jako prostředníka mezi sebe a neorganickou přírodou, již se zmocňuje, vkládá přírodní proces, který přeměňuje v průmyslový. Ocitá se vedle výrobního procesu, místo aby byl jeho hlavním činitelem. V této proměně se jako hlavní pilíř výroby a bohatství nejeví ani bezprostřední práce, kterou vykonává sám Člověk, ani doba, po kterou pracuje, nýbrž osvojování jeho vlastní všeobecné produktivní síly, jeho pochopení přírody a její ovládnutí díky jeho jsoucnu jako společenského organismu — jedním slovem rozvoj společenského individua. Krádež cizí pracovní doby, na níž je založeno dnešní bohatství, se jeví jako ubohá základna proti této nově rozvinuté základně, kterou vytvořil sám velký průmysl. Jakmile práce ve své bezprostřední formě přestala být velkým, zdrojem bohatství, pracovní doba už není a nemůže být mírou bohatství, a tedy i směnná hodnota přestává být mírou užité hodnoty. Nadpráce masy <lidí> už není podmínkou rozvoje všeobecného bohatství, právě tak jako ne - práce nemoha <lidí> přestala být podmínkou rozvoje všeobecných sil lidské hlavy. Tím se hroutí výroba založená na směnné hodnotě a sám bez prostřední materiální výrobní proces se zbavuje nuznosti a protikladnosti. **Svobodný rozvoj individualit, a tedy nikoli redukce nutné pracovní doby za účelem kladení nadpráce, ale vůbec redukce nutné práce společnosti na minimum, a tomu pak odpovídá umělecké, vědecké atd. vzdělávání individuí díky času, který se pro všechny uvolnil, a díky prostředkům, které byly vytvořeny.** Sám kapitál je rozpor procházející procesem, a to proto, že usiluje o zkrácení pracovní doby na minimum, zatímco na druhé straně klade pracovní dobu jako jedinou míru a zdroj bohatství). Proto zkracuje pracovní dobu ve formě nutné pracovní doby a prodlužuje ji ve formě nadbytečné pracovní doby: klade tedy rostoucí měrou nadbytečnou pracovní dobu jako podmínku — jako otázku života a smrti — pro nutnou pracovní dobu. Na jedné straně tedy vyvolává v život všechny síly vědy a přírody, jakož i síly společenské kombinace a společenského styku, aby vytváření bohatství učinil nezávislým (relativně) na pracovní době, která je na ně vynaložena. Na druhé straně chce takto vytvořené obrovské společenské síly měřit pracovní dobou a spoutat je v mezích, které jsou potřebné k tomu, aby se už vytvořená hodnota uchovala jako hodnota. Výrobní síly a společenské vztahy — ty i ony jsou různými stránkami rozvoje společenského individua — se kapitálu jeví jen jako prostředky, a jsou pro něj jen prostředky k tomu, aby mohl vyrábět na své omezené základně. Fakticky jsou však materiálními podmínkami pro to, aby tato základna byla vyhozena do povětří. Národ je opravdu bohatý, jestliže se místo 12 hodin pracuje jen 6. **Bohatství není velení nad dobou nadpráce (reálné bohatství), "nýbrž volný čas pro každé individuum a celou společnost vedle času vynaloženého v bezprostřední výrobě".** ("The Source and Remedy", atd., 1821, str. 6.)“

(153-154)

„V potu tváře pracovati budeš! — tak znělo Jehovovo prokletí, kterým stihl Adama. A tak A. Smith chápe práci jako prokletí. "Klid" vystupuje u něho jako adekvátní stav, totožný se "svobodou" a "štěstím". Zdá se, že A. Smith je dalek poznání, že individuum má "za normálního stavu svého zdraví, síly, výkonnosti, obratnosti, zručnosti" i potřebu normálního dílu práce a překonání klidu. Sama míra práce se tu samozřejmě jeví jako daná zvnějška totiž cílem, jehož má být dosaženo a překážkami, které musí být prací překonány, aby se ho dosáhlo. Stejně tak nemá A. Smith ani tušení o tom, že právě toto **překonávání překážek samo o sobě je uskutečňováním svobody** — a že dále vnější cíle ztrácejí zdání pouze vnější přírodní nutnosti a stávají se cíli, které si individuum teprve samo klade — tedy jsou kladeny jako sebeuskutečnění, zpředmětnění subjektu, a proto jako reálná svoboda, jejímž projevem je právě práce. Smith má samozřejmě pravdu v tom, že v historických formách práce, jako práce otrocká, nevolnická a námezdní, se práce vždy jeví jako něco odporného, jako práce vnucená zvnějška, a že se naproti ní pracovní nečinnost jeví jako "svoboda a štěstí". Dá se mluvit o dvou aspektech: o této protikladné práci — a, což s tím souvisí, o práci, která si ještě nevytvořila subjektivní a objektivní podmínky (nebo také, ve srovnání s pastýřským atd. stavem, která je ztratila) proto, aby se práce stala přitažlivou, aby byla sebeuskutečněním individua, což vůbec ne znamená, že by byla pouhým povyražením, pouhou zábavou, jak to opravdu s naivností hodnou grizetky chápe Fourier. **Skutečně svobodná práce, jako např. činnost hudebního skladatele, je současně zatraceně vážná záležitost nejintenzivnější vypětí. Práce v materiální výrobě může nabýt této povahy jen tím, že 1. je dán její společenský charakter, 2. že je to práce vědeckého charakteru a současně všeobecná práce, že to není úsilí člověka jako určitým způsobem vycvičené přírodní síly, nýbrž jako subjektu, který se ve výrobním procesu nejeví v čisté přírodní, přirozeně vzniklé formě, nýbrž jako činnost řídící všechny přírodní síly.**“

(106-107)

„[Skutečná ekonomie — úspornost — záleží v úspoře pracovní doby; (minimum — a redukce na minimum — výrobních nákladů); tato úspornost je však totožná s rozvojem produktivní síly. Nejde tedy vůbec o to zříkat se požitku, nýbrž rozvíjet produktivní sílu a schopnosti k výrobě a tedy i schopnosti a prostředky požitku. Schopnost požitku je podmínkou požitku, tedy jeho prvním prostředkem, a tato schopnost znamená rozvoj nějaké individuální vloh, produktivní síly. Úspora pracovní doby se rovná růstu volného času, tj. času pro

plný rozvoj individua, který zase působí zpětně na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla. Z hlediska bezprostředního výrobního procesu může být pokládána za produkci fixního kapitálu, přičemž: tento fixní kapitál je sám člověk. Rozumí se ostatně samo sebou, že sama bezprostřední pracovní doba nemůže zůstat v abstraktním protikladu k volnému času — jak se jeví z hlediska buržoazní ekonomie.

(157)

Porovnejte text (intepretující, resp. prznící podstatu Marxových myšlenek) a toho, co Marx skutečně říká. Vidíte ten rozdíl? Nebo ho ještě nevidíte?

Předběžně a velmi stručně: Marx klade důraz na vyjádření toho, jakou podobu mají skutečné lidské schopnosti a co znamená rozvoj lidských schopností. Schopnost člověka vykonávat "všeobecnou práci", tj. vzájemně zprostředkovat a uvádět do vzájemné podmíněnosti procesy v oblasti svého působení. Tato specificky lidská schopnost se může **neomezeně rozvíjet**, protože je bezprostředně spojena s rozvojem vědeckého poznání. A vědecké poznání je proces, který probíhá neomezeně. Proto úspora pracovní doby znamená nárůst "času pro plný rozvoj individua, který zase působí zpětně na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla". Tady je základ podstatně vyšší úrovně nové ekonomiky. Ekonomiky, která se bude vyvíjet mimo průmysl.

Dále budu přímo konfrontovat příslušné pasáže obou textů, tak, aby to, s čím K. Marx, se stalo co nejvíce srozumitelným a pochopitelným.

Část 3: Jak to Marx ve skutečnosti myslel

Vpředcházejícím článku jsem prezentoval dva texty:

- Jeden z článku "*Kapitalismus končí*" uveřejněný v "*Britských listech*", viz: <http://blisty.cz/art/78195.html>

(ten účelově interpretoval či spíše prznil to, co K. Marx říká).

- Druhý je původní Marxův text z jeho "*Rukopisů 'Grundrissů'*".

Dnes nejdříve připomenu nejdůležitější formulace v prvním textu a pak v druhém textu, tak aby byla co nejvíce zřejmé odlišnost. Pochopení této odlišnosti je významné pro pochopení současné doby.

Nejdůležitější pasáže z textu interpretujícího Marxe, tj. toho z "*Britských listů*":

- hlavní rolí lidí je dohlížet na stroje
- hlavní produktivní síla jsou informace
- rozhoduje stav společenských znalostí, organizace a znalosti
- znalosti jsou samostatnou výrobní silou
- informace jsou hmotné, software je stroj, cena úložného prostoru, šířky pásma, zpracování informací klesá exponenciální rychlostí,
- informace ukládány a sdíleny v něčem, co se bude jmenovat "všeobecný intelekt" - bude to mozek všech lidí na Zemi propojený sociálními znalostmi, kdy mají všichni lidé prospěch z každého upgradu
- informační ekonomika je ta ekonomika, v níž dnes žijeme
-

Nejdůležitější pasáže z původního Marxova textu:

- rozhodující je všeobecný stav vědy a pokrok techniky, čili na aplikaci této vědy ve výrobě
- člověk je ve vztahu k výrobnímu procesu samému spíše dozorcem a regulátorem
- to, co platí o strojích, platí rovněž o kombinaci lidských činností a rozvoji lidských styků
- dělník už nevsouvá mezi sebe a objekt jako mezičlánek modifikovaný přírodní předmět; nyní jako prostředníka mezi sebe a neorganickou přírodou, již se zmocňuje, vkládá přírodní proces, který přeměňuje v průmyslový
- osvojování jeho vlastní všeobecné produktivní síly, jeho pochopení přírody a její ovládnutí díky jeho jsoucnu jako společenského organismu
- jde svobodný rozvoj individualit
- umělecké, vědecké atd. vzdělávání individuí díky času, který se pro všechny uvolnil, a díky prostředkům, které byly vytvořeny
- překonávání překážek samo o sobě je uskutečňováním svobody
- skutečně svobodná práce, jako např. činnost hudebního skladatele, je současně zatraceně vážná záležitost, která si vyžaduje nejintenzivnější vypětí
- je to práce vědeckého charakteru a současně všeobecná práce, není to úsilí člověka jako určitým způsobem vycvičené přírodní síly, nýbrž jako subjektu, který se ve výrobním procesu nejeví v čistě přírodní, přirozeně vzniklé formě, nýbrž jako činnost řídící všechny přírodní síly

- **úspora pracovní doby je totožná s rozvojem produktivní síly**
- **jde rozvíjení produktivní síly a schopnosti k výrobě; a tedy i schopnosti a prostředky požitku, tato schopnost znamená rozvoj nějaké individuální vlohy, produktivní síly**
- **úspora pracovní doby se rovná růstu volného času, tj. času pro plný rozvoj individua, který zase působí zpětně na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla**

Text interpretující Marxe vidí to, o co dnes jde, velmi povrchně. Proto říká, že "ke konci kapitalismu" v podstatě už dochází, a to přirozeným technologickým vývojem, přechodem k informační společnosti, "čtvrtou průmyslovou revolucí".

Marxův text velmi konkrétně ukazuje neomezené možnosti rozvoje lidských schopností, jejichž základem je schopnost vykonávat "všeobecnou práci", tj. schopnost vzájemně zprostředkovat, uvádět do vzájemné podmíněnosti přírodní (i společenské) procesy na základě poznání a pochopení jejich zákonitostí. **Za určitých společenských poměrů je úspora pracovní doby toho typu práce, která má podobu jen vycvičené přírodní síly, cestou k tomu, aby člověk mohl svobodně rozvíjet svoji schopnost všeobecné práce, kterou pak zpětně působí na ekonomiku jako největší produktivní síly.**

O jaké společenské poměry jde? O poměry, ve kterých svobodný rozvoj každého jednotlivce je podmínkou svobodného rozvoje každého jiného jednotlivce, vzájemně se podporující svobodný rozvoj individualit.

K tomu máme ještě hodně daleko. Jedním z hlavních problémů společenských poměrů [které dosud znemožňují efektivní fungování ekonomiky ve smyslu Marxem předvídané možnosti přeměnit úspory pracovní doby (ve smyslu "starého typu práce") v rozvoj schopností člověka jako základu všeobecné práce ("nového typu práce"), která se stává největší produktivní silou] je **investování do společenské pozice**. Smyslem tohoto investování je **omezit možnost využití investičních příležitostí, kterými disponují jiné ekonomické subjekty, a tím zvýšit výnos z vlastních investičních příležitostí**. V oblasti tohoto investování probíhá velmi intenzivní konkurence. Investování do společenské pozice má zpětnou vazbu na příjem, přičemž **vítězové ve hrách spojených s pozičním investováním zvyšují hodnotu svých investičních příležitostí, zatímco ti, co v těchto hrách prohrávají, nemají možnost své investiční příležitosti využít**. To vše má zásadní důsledky na proměny mezilidských vztahů a společenských vztahů vůbec, na povahu sociálního kapitálu. Je tím omezována vertikální mobilita a prohlubována ekonomické segregace.

Problém investování do společenské pozice je o to větší, že v konkurenci o získání prostředků pro toto investování dochází ke stále většímu porušování obecně přijatých zásad. Rozbujely se **struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad**. Ty penetrovaly do institucionálního systému a podřídily si jej. Současně s tím se propojily se strukturami založenými na pozičním investování a vedly k tomu, že dochází k prudkému poklesu ekonomické efektivnosti společenského systému.

Co dělat?

Pokud se máme ze současné situace dostat a využít možnost perspektivního vývoje, o kterém hovoří K. Marx, musíme mít ucelenou koncepci pochopení toho, o co v současné době jde. Ta by měla být dostatečně komplexní a tudíž mít určité parametry (moduly). K tomu viz:

<http://radimvalencik.pise.cz/2541-co-chybi-hnuti-syriza-budeme-to-mit-my-a-vcas.html>

Náš tým se o takovou koncepci pokusil, viz:

<http://radimvalencik.pise.cz/2316-reformy-99-odkaz-na-monografii.html>

V dalším pokračování se budu podrobněji zabývat tím, co jsou to investiční příležitosti spojené s rozvojem schopností člověka, což umožní ještě přehledněji a zřetelněji ukázat jak možnosti, které se dnes otevírají, tak i povahu a sílu bariér, které využití těchto možností brání.

Část 4: O investičních příležitostech spjatých s rozvojem schopností člověka

Koncept "*Čtvrté průmyslové revoluce*" vidí jen to, že informační technologie umožňují podstatným způsobem (ba přímo radikálně) zvýšit substituci práce technologiemi, tj. nahradit práci a vytvářet volný čas. Systémově však selhává v následujícím:

- V pochopení obsahu toho, čím se liší ty (staré) formy práce, které lze nahradit, od těch (nových) forem práce, které jsou "nenahraditelné", které jsou specificky lidské.

- V odpovědi na otázku, jakou formou se mohou specificky lidské, nenahraditelné formy práce (to, co Marx nazývá všeobecnou prací) rozvíjet, jakou roli v tom hraje volný čas, jak volný čas působí zpětně na ekonomiku jako největší produktivní síla.

- V identifikování bariér, které za současného stavu brání využití možností přeměny volného času (času pro plný, svobodný rozvoj schopností) v neproduktivnější faktor ekonomického růstu.

Opusťme spor o Marxe (i když byl velmi poučný) a pokusme se co nejnázorněji a nejsrozumitelněji vyjádřit, o co v současné době jde. K tomu využijeme pojem "investiční příležitosti" interpretovaný v oblasti rozvoje schopností člověka.

Pod **investiční příležitostí** chápeme to, do čeho se dá investovat (nemusí to být jen finanční prostředky, může se jednat např. i o náklady obětované příležitosti, tj. volný čas apod.) a co něco vynesou (budoucí příjem v peněžní i nepeněžní podobě).

Člověk se rodí s určitými přírodou danými dispozicemi, resp. předpoklady. Předpoklady, které mohou či nemusí být využity.

Od svého narození člověk (človíček) nabízí svou existenci určité investiční příležitosti (pro investory nejrůznějšího typu – rodinné příslušníky, stát, později další subjekty) spojené s rozvojem jeho schopností. Přesněji rozvojem, uchováním a uplatněním jeho schopností.

Ve společnosti, ve které by byla vytvořena rovnost příležitostí pro svobodný rozvoj každého, by byly investiční příležitosti, kterými každý z nás disponuje, využívány nezávisle na vnějších omezeních, kterými může být majetková pozice, začlenění do sociálních struktur (které mohou člověka zvýhodňovat či naopak diskriminovat) apod.

Společnost nikdy nebude dokonalá ve výše uvedeném smyslu. Může však být nedokonalá jen ve smyslu dílčích nedokonalostí, ale též systémových nedokonalostí, kdy určitá část společnosti diskriminuje jinou část společnosti ve smyslu omezení možnosti využití investičních příležitostí spojených s rozvojem (uchováním a uplatněním) jejich schopností, těch schopností, které zpětně působí jako největší produktivní síla společnosti.

V současné době došlo k historickému excessu, který má podobu vzájemného propojení struktur založených na pozičním investování se strukturami založenými na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, které společně penetrovaly institucionální systém naší společnosti (mám na mysli EU) a místo toho, aby se vytvořily podmínky pro změny, pro které již nazrály předpoklady, dochází k velmi nebezpečnému zvratu ve vývoji společnosti.

K tomu viz připomenutí základních pojmů:

Struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad: Jedná se typ sociálních sítí, které mají podobu vzájemného vydírání, vzájemného krytí i vzájemného protěžování v institucionálním systému společnosti těch, co na sebe vědí něco takového, zveřejnění čehož by v daných společenských podmínkách vedlo k jejich difamaci a potrestání. Vazby v těchto strukturách jsou mimořádně pevné, mají tendenci propojovat se s vazbami založenými na investování do společenské pozice a ovládat částečně či za určitých podmínek i plně institucionální systém společnosti.

Investování do společenské pozice: Pořizování pozičních statků za účelem vytvoření nerovnoprávného postavení lidí hlediska využívání investičních příležitostí (jak těch, které jsou spojeny s nabýváním schopností, tak těch, které jsou spojeny s jejich uplatněním). Má celou řadu forem od prestižní či okázalé spotřeby až po spotřebu související s rozhráním her, v nichž vítězí ten, kdo disponuje většími finančními prostředky (právní spory, omezení bezpečnosti apod.).

Struktury založené na pozičním investování: Spojování osob, které disponují velkými finančními prostředky, do skupin či sociálních sítí, které se (z hlediska využívání investičních příležitostí, ale i každodenních společenských styků, místa bydlení, trávení volného času apod.) oddělují od ostatního obyvatelstva.

Viz: <http://radimvalencik.pise.cz/2316-reformy-99-odkaz-na-monografii.html>

Z hlediska perspektivní změny, o kterou jde, hrají a budou v ekonomickém systému hrát stále větší roli **produktivní služby, které jsou bezprostředně zaměřené na využívání investičních příležitostí spojených s rozvojem (uchováním i uplatněním) schopností člověka**. Jde o služby typů poskytování vzdělání, zdravotní péče apod. (včetně rehabilitační péče, lázeňské péče, rekvalifikace aj.). Možnost rozšíření a růstu významu těchto služeb bezprostředně závisí na míře vytvoření **rovnosti příležitostí** pro využívání investičních příležitostí spojených s rozvojem schopností člověka. A naopak – tam kde ve společnosti hraje významnou roli **poziční investování**, tam jsou podmínky pro tyto služby omezeny.

Pokud říkám, že koncept "*Čtvrté průmyslové revoluce*" kamufluje podstatu toho, o co jde, pak mám na mysli zejména to, že:

- Nezáměrně, ale možná i záměrně, přehlíží fakt pozičního investování, jeho fatální dopad na možnost přeměny volného času v nejnávaznější produktivní sílu, návazně pak i důsledky pro možnost růstu ekonomické role produktivních služeb spojených s rozvojem (uchováním a uplatněním) schopností člověka.

- Nabízí představu "mírného vylepšení" společnosti technologiemi šetřícími práci, aniž by odpovědělo (alespoň na úrovni Marxe) na otázku, co s volným časem, který takto vznikne, tím fakticky zastírá, že společnost je před mnohem hlubší proměnou.

- Je poplatný setrvačnému vidění reality v době historického přelomu, tj. v době, kdy nejde o nějakou další fázi průmyslové revoluce, ale změnu svým rozsahem, výrazností, hloubkou a komplexností srovnatelnou s průmyslovou revolucí jako takovou. O změnu, kdy vzniká zcela nový ekonomický sektor. Tak, jako se ve své době z řemesel rodil průmysl, tak dnes ze služeb spojených s péčí o schopnosti člověka se rodí nový sektor produktivních služeb bezprostředně zaměřených na nabývání, uchování a uplatnění lidských schopností, který se stane základem nové ekonomiky. Té ekonomiky, ve které bude člověk plně zaměstnán technologicky "nenahraditelnými" formami (všeobecné) práce, kdy dojde k překonání historického rozdílu mezi pracovní dobou a volným časem.

V příštím pokračování ukážu, že koncept "*Čtvrté průmyslové revoluce*" kamufluje to, že se **právě nyní hraje** (just playing – ve smyslu K. Binmore a jeho vynikající knihy "*Just Playing: Game Theory and the Social Contract*") hra typu TITANIC.

Část 5: Hra typu TITANIC a paradox NENAŽRANOSTI

Teorie her rozlišuje a pojmenovává nejrůznější typy her. V širším povědomí jsou hry typu "Věžňovo dilema", "Manželský spor", "Tragédie společné pastviny"...

Dominantní hrou, která se hraje dnes u nás (mám na mysli EU v širším globálním kontextu, nikoli jen ČR) je **hra typu "Titanic"**. Hlavní význam "*Čtvrté průmyslové revoluce*" (ať už si to její autoři či její hlásné trouby uvědomují či nikoli) spočívá v tom, že napomáhá kamuflovat fakt toho, že se v současnosti tato hra hraje a že se jedná o hru, které jsou podřízeny všechny ostatní hry.

Co je to hra typu "Titanic"?

Pojmenování hry vychází z toho, k čemu došlo na Titanicu při jeho potopení. Když mocní a informovaní na této lodi zjistili, že dojde k jejímu potopení a že je nedostatek záchranných člunů, nesnažili se maximalizovat počet zachráněných, ale zvýšit svoji šanci na přežití. Jednoduše. Prostě zamkli třetí třídu (ty, kteří tam právě byli) v podpalubí.

Podstatou hry typu "Titanic" je (v případě, kdy vznikne situace, za které nemohou přežít všichni) dilema těch, kteří mají informace a kompetence: Maximalizovat počet zachráněných (ve smyslu jak počtu, tak i kategorizace, např. ženy, děti), nebo maximalizovat počet těch, které zbavíme šance na přežití, abychom zvýšili šanci na vlastní přežití?

Model hry závisí na dvou faktorech:

- Preferencích hráčů.
- Míře zvýšení šance na vlastní přežití na jedné straně, riziku, že se prozradí to, že se tato hra hraje a že se ti, co mají být obětováni, budou bránit.

Pro hru typu "Titanic" platí:

- Čím **větší** je pravděpodobnost, že se podaří utajit, že se hra typu "Titanic" hraje, tím **větší** je pravděpodobnost, že převládne strategie OBĚTOVAT, resp. NEDAT ŠANCI těm, kteří netuší, že se daná hra hraje.
- Čím **menší** je pravděpodobnost, že se podaří utajit, že se hra typu "Titanic" hraje, tím **menší** je pravděpodobnost, že převládne strategie OBĚTOVAT, resp. NEDAT ŠANCI těm, kteří netuší, že se daná hra hraje.

V čem je škodlivý koncept tzv. "*Čtvrté průmyslové revoluce*"

Koncept tzv. "*Čtvrté průmyslové revoluce*" má na vývoj chápání současné doby dva negativní dopady:

- Jednak to, že se hraje hra typu "Titanic", zastírá.
- Jednak nabízí pouze takové setrvačné vidění reality, které tím, že neobsahuje východisko či konkrétní představu o možnosti přežití všech, má za následek vstup řady aktérů do této hry a setrvání řady aktérů v této hře, kteří by při znalosti východisek ze současné situace a představy o možnosti přežití všech do hry nevstoupili nebo ji opustili.

Naopak koncept zrodu společnosti, jejíž ekonomika je založena na produktivních službách bezprostřední působících na nabývání, uchování a uplatnění lidských schopností dává:

- Představu o možnosti velmi (exponenciálně či dokonce více než exponenciálně) dynamického ekonomického růstu.

- Představu o možnosti přirozeným a plynulým způsobem zvrátit proces "bohatnutí bohatých a chudnutí chudých" vytvořením podmínek pro plné využívání investičních příležitostí spojených s rozvojem schopností člověka, konkrétně pak vytvořením zpětné vazby mezi efekty produktivních služeb a zdroji jejich financování zdokonalováním finančních trhů.

Podrobně je to popsáno v naší týmové monografii, viz:

<http://radimvalencik.pise.cz/2316-reformy-99-odkaz-na-monografii.html>

Paradox nenažranosti

To, že se hraje hra typu "Titanic" a že stala hrou dominantní, umožňuje objasnit to, proč všude kolem sebe vidíme **paradox "Nenažranosti"**. Totiž to, že **ti, co mají hodně (majetku), usilují o získání ještě více (majetku) mnohem intenzivněji, mnohem horlivěji a mnohem bezohledněji než ti, co mají málo (majetku), a jejich "nenažranost" se zvyšuje tím více, čím více (majetku) mají.**

Z hlediska zákona klesající užítka se jedná skutečně o paradox. Ten lze vysvětlit dvojím způsobem. Částečně by ho bylo možné vysvětlit tím, že se jedná o záměnu příčiny a následku. Ti, kteří usilují o získání majetku intenzivněji, horlivěji a bezohledněji, ho prostě mají více.

To ovšem nevysvětluje druhý jev. Totiž to, že čím více majetku již mají, tím se intenzita, horlivost a bezohlednost (zkratka "nenažranost") v získávání ještě více (majetku) zvyšuje.

Fakt, že se hraje hra typu "Titanic" a že se jedná o hru dominantní, vysvětluje i druhou část paradoxu. Čím více člověk (ten, kdo se porušováním obecně přijatých zásad, podílem na tunelování společnosti shora dostal více "vyvolené") má, tím více si uvědomuje, že to ve stávající hře typu "Titanic" nestačí, protože druzí již mají mnohem více a on sám by mohl být zavřen v podpalubí. A tak ztrácí jakékoli zábrany, považuje jakkoli perverzní porušování toho, co je z lidského hlediska nepřijatelné, za normální, spolu s dalšími jemu podobnými se v tom utvrzuje a bez jakýchkoli skrupulí se podílí na tunelování společnosti shora (z pozice současné euroreprezentace a těch, co ji dosadili) i následného kamuflování důsledků formou vyvolání nejrůznějších konfliktů a překrývání jejich příčin vyvoláváním konfliktů ještě větších.

Zhodnocení reformních snah, aneb proč to jde tak těžko

Jan Mertl

V rámci vědecké práce na VŠFS dochází pravidelně k analytickému uchopení závažných sociálně-ekonomických jevů, které jsou klíčové pro úspěšný rozvoj hospodářství. Tyto analýzy ukazují stále výrazněji, že výsledky sociálně ekonomického rozvoje jsou i přes řadu proklamací o znalostní společnosti, sociální integraci a kultivaci lidského kapitálu ve výsledku poměrně slabé. Pojmy jako kvalita života nebo faktické výsledky zdravotnictví a školství jako klíčových prvků ovlivňujících šance každého jednotlivce jsou v pozadí reformních analýz a je řešena efektivnost systémů a bilance jejich financování, což je sice podstatné pro udržitelnost chodu, ale pro jejich výsledky nikoli určující.

Zároveň se pomalu přichází k tomu, že ve společnosti se hraje řada různých her, které ve výsledku mají za cíl boj o sporé zdroje spíše než jejich tvorbu. Jde tedy o to nikoli vytvořit nové hodnoty, ale přerozdělit nebo ještě lépe řečeno si přivlastnit ty, které už vytvořeny jsou. Tyto hodnoty samozřejmě nemusí být pouze hmotné, ale mohou být právě charakteru kultivace lidského kapitálu a tudíž mít i nehmotný, silně abstraktní charakter. Popis těchto her (Valenčík, 2011) ukazuje, že ve výsledku jsou tyto hry výhodné pro silnější hráče, disponující informacemi a zdroji – tedy fakticky pro ty, kteří už ve výhodném postavení jsou a v podstatě by měli pomáhat těm, kteří to potřebují, a nebo, a to je podstatnější, jsou teprve ve startovní či kvalifikační části své životní dráhy a jsou tedy vázáni na interakci s ostatními z podstaty. Pokud tyto procesy selhávají, selhává i přenos nehmotných aktiv a kultivace lidského kapitálu jako celku. Je sice pravda, že jedinec se vzdělává sám a pečuje o své zdraví také sám, ale k těmto činnostem musí mít partnery (učitele, lékaře), kteří mu příslušné služby/činnosti poskytují. V tomto směru je metodologický individualismus omezený proto, že pomíjí nutnost nastavení sociálně-ekonomických systémů tak, aby tyto interakce podporovaly, umožňovaly a prohlubovaly, ideálně na dlouhodobé bázi (kurikula, absolventské sítě, dispenzární a preventivní péče a podobně). Pokud to selhává, dochází k fragmentaci systémů, selhávání dlouhodobých interakcí a celkově suboptimálním výsledkům systému.

Podobný vývoj lze vysledovat také v rámci národního hospodářství jako takového. Dostupné analýzy se soustředí převážně na bilanční vývoj a efektivnost z pohledu finanční udržitelnosti a ufinancovatelnosti. Problém spočívá v tom, že to je až výsledek řady interakcí v systému, které opět nejsou-li adekvátně nastaveny, selhávají a s tím i příslušné výsledky. V situaci, kdy není jasně vymezeno, čím a jak bude ekonomika dosahovat příslušné efekty, na jaké bázi bude postaveno hospodářství a jaké konkrétní interakce budou v tomto směru podstatné, nelze očekávat ani, že bude dosaženo dlouhodobé stability a rozvoje. Navíc se tím zbavujeme možnosti použití řady pokročilých konstruktů, které by, při splnění požadavků na jejich existenci, mohly v současné etapě sociálně-ekonomického rozvoje výrazně pomoci. Jako příklad lze uvést například společnou evropskou měnu euro. Podle dostupných poznatků (Helísek, 2013) je její zavedení technicky možné a hospodářsko-politicky výhodné, budou-li splněny určité podmínky v rámci sociálně-ekonomického uspořádání Evropy – a tyto podmínky nejsou nic nepříznivého nebo nežádoucího, naopak, jedná se v podstatě o harmonický vývoj, dokonce ani tak nezáleží na tom, jak vysoká úroveň jednotlivých zemí bude, hlavně když se budou chovat ekonomicky

odpovědně a racionálně. K těmto podmínkám ale nelze dospět zcela spontánně, protože se jedná o poměrně složité konstrukty, podobně jako většina věcí v současných vyspělých ekonomikách. Vypadá to, že místo toho, abychom tyto podmínky vytvořili a následně mohli užívat výhod z existence takovýchto pokročilých konstruktů, se spíše zabýváme tím, proč to či ono selhává a chápeme to jako "důkazy" toho, proč je daný konstrukt (v tomto případě euro) nevýhodné. A tudíž to, že dosud nevyužíváme příslušných výhod a řada věcí, z nichž bychom mohli mít společně prospěch, není zavedena, je spíše důsledkem malého úsilí o respektování příslušných podmínek, než toho, že by sám konstrukt byl špatný nebo vadný.

Jinak řečeno: spontánní rozvoj a svobodný trh funguje pouze tehdy, pokud má zároveň vynucena pravidla pro své fungování a pokud jsou využity sofistikované mechanismy pro sociální a ekonomické interakce, institucionální předpoklady ekonomických transakcí a adekvátní regulace trhů tam, kde je zřejmé a průkazné, jak to dopadne bez ní. Pokud tomu tak není (a to v současné ekonomice bohužel často není), systémy nefungují a selhání dopadá na systém jako celek, dochází k již popsaným jevům v tom smyslu, že vysokopříjmoví se "uzamykají" ve svých zdrojích, nízkopříjmoví se ke zdrojům nemohou dostat a celý sociálně-ekonomický systém kolabuje ve svých základních funkcích – Titanik se potápí (Valenčík, 2015). Tuto inherentní tendenci sociálně-ekonomických systémů nelze odstranit na ideologické bázi a prostřednictvím politické ekonomie či veřejné volby je neřešitelná.

Současně se vynořuje otázka příjmové diferenciaci a distribuce zdrojů. Je zřejmé, že kriticky souvisí především s tím, co bude za peníze a co bude nikoli zadarmo, ale dostupné bez zatížení subjektu, který daný statek spotřebovává. Je stále zřejmější, že monetizace jednotlivých oblastí života je rovněž společenským konstruktem: lidově řečeno, za co se na vesnici neplatilo, ve městě se platí a tak lze pokračovat i nadále. Například v penzijním systému dříve platilo daleko více, že děti se staraly o své rodiče osobně v rámci soužití a tudíž rodiče nepotřebovali tolik financí k tomu, aby zabezpečili svoji důstojnou existenci v penzi. Dnes tomu tak často tolik nebývá (a důvodem není citová vyprahlost, ale jiný charakter života), nicméně to generuje nároky na penzijní systém a jeho finanční rozměr.

V minulosti byl klíčovým místem získávání zdrojů trh práce: existovaly dokonce národohospodářské teorie (Engliš, 1930), které práci přikládaly jedinou hodnotovou bázi (národní kooperativa). V současné době tomu tak již není. Stále více lidí pracuje na pozicích, které jsou výrazně pod úrovní dosaženého vzdělání: ekonomika neumí využít, natož zafinancovat získané kompetence absolventů, zejména v ČR systém "hlavně to nějak udělat". Též se nechápe, že duševní práci nelze provozovat stejným stylem jako fyzickou a měřit ji pouze odpracovanými hodinami apod. Peníze se ve společnosti rozdělují jinak než přes kompetence, vzdělání a práci: stále více zdrojů teče přes kapitálové trhy, majetkové renty a podobně, to jak se člověk snaží a co umí je sice podstatné, ale rozhodující pro jeho ocenění nebo dokonce sociální pozici jsou jiné faktory. Stále více lidí touží především získat tzv. pasivní příjem – tedy příjem, který trh práce obchází a získává aktiva z jiných zdrojů, především z trhu kapitálu a spekulativních obchodů. A jsou ve výhodě oproti příjemcům mezd, protože jejich příjem je nezávislý na jejich osobní aktivitě a hodnocení zaměstnavatelem. Samostatným problémem jsou tzv. "zbyteční lidé" – nezaměstnaní a za daných požadavků na pracovní sílu i nezaměstnatelní.

Z výše uvedeného vyplývá, že nejslabším článkem současné ekonomiky je právě nabývání, uchování a rozvíjení lidského kapitálu ve všech jeho podobách (zdraví, vzdělání, reprodukce, kultura). Přes verbální proklamace a řadu reformních kroků dochází k tomu, že příslušné procesy jsou blokovány nebo dokonce hodnoceny jako neefektivní. Možná řešení jsou popsána v existujících studiích a netřeba je opakovat – jak nastavit penzijní, vzdělávací či zdravotnický systém víme, stačí si vybrat, které nevýhody budou únosné (ideální systém neexistuje). Nesporně je pak potřebné řešit příjmovou diferenciaci formou zdanění subjektů, které si mohou dovolit daně platit a mají významná aktiva (princip adekvátnosti zdanění). Dojde tak ke změně peněžních toků ve prospěch reálné ekonomiky a konkrétních transakcí. A konečně je klíčová jasná preference financování pozitivních činností a aktivit – je nutno omezit princip, že čím je něco užitečnější, tím méně peněz na to je (sport, kultura atd.). Podstatné jsou výsledky systému, nikoli ideologická klišé. Pak se i hry typu Titanik nebudou hrát, protože se loď přestane potápět.

Použitá literatura:

- Engliš, Karel. Teleologie jako forma vědeckého poznání. F. Topič, 1930. 162 s.
- HELÍSEK, Mojmír. How Far Along is Euro Adoption in the Czech Republic? Benefits for Business Still Remain. *Central European Business Review*, 2013, Vol. 2, No. 1, s. pp. 21-27. ISSN 1805-4854.
- VALENČÍK, Radim a kol. *Game Theory (Redistribution and Contextual Games) as a Tool for Human Behaviour Decoding*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., 2011. 145 s. EUPRESS. ISBN 978-80-7408-058-6.
- VALENČÍK, R. a kol. Hra typu TITANIK a současná realita. Online: <http://radimvalencik.pise.cz/2588-hra-typu-titanik-a-soucasna-realita.html>

Co je to filozofie (a teorie her)

Jam Kaleta

Teorii her do detailu neznám a znát nepotřebuji, protože nepopírám, že teorie her je validní a aplikovatelná, pouze oponuji, že by byla nevyhnutelná nebo dokonce prioritní pro lidi. Tvrdím, že jde o bezprostřední minimalizaci škod, nikoliv dlouhodobou prevenci škod. Filozofie je nauka o prevenci, pokud možno generační. Na zvládnání následků jsou tu konkrétnější nauky, pokud máme ale využívat lidské možnosti na maximum, potřebujeme tu nejobecnější nauku. Teorie her je matematický popis procesu maximální fragmentace a entropie reality, což mi v aplikaci na lidské bytosti, které jsou potenciálně schopny velmi sjednoceného chování, přijde jako omezování lidských možností účastníků a to považuji za velmi neestetické.

Teorie her popisuje situace, kde existuje tolik faktorů nebo zájmů, kolik existuje hráčů. Dochází k situacím typu výhra/prohra a část zdrojů, kterými hráči jako celek disponují, je pravděpodobně vynaložena »neproduktivně« na překonání transakčních nákladů vyplývajících z nepřekonatelných rozdílů - např. špionáž, likvidace konkurence, vydírání, apod.

Účelem **filozofie** je nastolit takové obecné zásady, aby šlo transakční náklady zanedbat a došlo pouze k situacím typu výhra-výhra, nebo k tomu, že si každý dělá to svoje samostatně. **Filozofie jako prevence slouží k prevenci situací, které teorie her bere jako axiomatický vstup a zanedbání filozofie vede ke vzniku těchto situací.** Ve filozofické situaci je pouze jediný podstatný faktor neboli sdílený zájem, který nemá nic společného s počtem účastníků. **Filozofie tedy slouží k prevenci potřeby pro teorii her v lidské společnosti.**

»Proto je objektivní filozofie základem produktivního růstu - představuje prevenci vzniku transakčních nákladů mezi nesjednotitelnými zájmy.«

Samozřejmě, teorie her je krátkodobě taktická a filozofie je dlouhodobě strategická, takže se nevyklučují, stejně jako se filozofie nevyklučuje s matematikou obecně. Pouze se snažím zabránit tomu, aby věda suplovala za filozofii a naopak, z toho jsou katastrofy.

Tragédie společného je reálný problém, který vzniká jednáním bez principů. Obvykle proto, že někdo (třeba i kolektiv) násilně zabraňuje vzniku obecně přijatých zásad pomocí homesteadingu obecní pastviny a tedy vlastnických práv, ale prezentuje toto násilí jako objektivně morálně špatné pro kohokoliv jiného, aby neměl konkurenci. Vytváří tak logicky nekonzistentní situaci, kterou ostatní pastevcí zvládají pomocí teorie her.

Co myslíme tím "obecně"? Pokud něco vzniklo dohodou nebo spontánně, tak to není filozoficky obecně, je to sociální konstrukce. O údolí nebo vesnici (obec) vedle mohlo stejným způsobem vzniknout něco jiného, neslučitelného. Je toto obecně? Kolik lidí musí přijmout nějakou zásadu, aby se stala obecná? Kolik lidí se musí té zásady vzdát, aby přestala být obecná? To nelze objektivně určit (Zenonův paradox?).

Proto rozeznávám pouze jediný druh obecnosti, obecnost univerzální, a pak jakékoliv dohody, které univerzalitu neporušují (obvykle proto, že se odehrávají v menším měřítku, na jiném místě a oboustranně dobrovolně). Každé racionální pravidlo navíc podléhá korekci ad-hoc empirickými fakty (např. biologická nedospělost).

Vlastnická práva jsou rozhodně sociální konstrukty, které berou do úvahy mnoho místních detailů. Univerzální filozofie k tomu říká pouze to, že vlastnická práva jsou nepopíratelná, protože kdybych je chtěl popřít, tak bych k tomu musel použít něco, co už vlastním - své tělo, hlasivky, klávesnici... Což je logicky špatně. Ale o jejich konkrétní podobě lze jednat jakýmkoliv nenásilným způsobem - násilí porušuje univerzalitu stejným způsobem, jako krádež.

V názoru na "obecně" se tedy nijak nelišíme, pouze musím dodat, že kromě tohoto "obecného" sociálního konstruktů ještě existuje univerzální filozofický princip identity a non-kontradikce. Takové principy nevznikly a nebyly vytvořeny, protože už jsou vlastnostmi reality.

Snažím se to zdůraznit, protože v tučně zvýrazněném textu R. Valenčíka vidím nejen konstruktivismus, ale také náznaky argumentu z následků (utilitářství), tj. že jde něco posoudit podle toho, zdali to dopadlo dobře, nebo špatně. To rozhodně lze, ale to není filozofický argument. Ve filozofii (generační prevenci) obvykle předem nevíme, jak něco dopadne, proto argument z následků nelze použít. To je doména vědy, kde probíhají testy v laboratoři. Ale společnost jakékoliv velikosti nelze vtěsnat do laboratoře a provést na ní testy, aniž bychom ji radikálně změnili. Lidé se většinou přizpůsobí jakékoliv méně obecně (méně svobodné) situaci než jsou sami, proto musí být metoda co nejobecnější, aby k tomu ovlivnění nedošlo - jak doložily Milgramovy a Zimbardovy experimenty.

Proto je ke zkoumání lidí a jejich interakcí vhodná především filozofie, všechny vědy včetně matematiky až v druhé řadě, ad hoc. Okol o principu neagrese existuje početná literatura, filozofický průlom představuje nedávno do češtiny přeložené Univerzálně preferovatelné jednání od S. Molyneuxe.

<http://www.mises.cz/literatura/univerzalne-preferovane-jednani-72.aspx>

Filozofie, rozum, logika a teorie her

Ondřej Černík

Lidé si váží rozumu, vřdyt' dokonce jako název pro sebe samé jako biologický druh zvolili označení "člověk rozumný". Lidská úcta k rozumu jde tak daleko, že již středověcí myslitelé "omezovali" metafyzicky, Boží všemohoucnost rozumem (bezesporností). To že v příspěvku chybí kantovská rozumová kritika je omluvitelné. Ovšem J. Kaleta a stejně jako další lidé se téměř "chlubí", že neovládají teorii her (mnohokrát slyšíte: "*Já jsem měl vždy potíže s matikou.*"), avšak je nepravděpodobné, což je z Kaletova textu zjevné, nikdo nepřipustí říkat si: "*Já jsem se nikdy nenaučil logicky myslet.*"

Podle mě má teorie her blíže k logice tedy mater filosofie. Považujeme za samozřejmé, že umíme správně uvažovat, avšak téměř nikdy si neklademe výslovně filosofické otázky typu:

- Nemůže nastat situace, kdy samo usuzování nás dovede do neřešitelných rozporů?
- Co to doopravdy znamená něco dokázat?
- V jakém rozsahu může být při dokazování (hráčova) intuice nahrazena mechanickým kalkulem?
- Existují meze našeho usuzování?
- Shodujeme se všichni v tom, co je správné vyvozování?

Těmito a mnohými podobnými otázkami se zabývá teorie her i logika. Již na začátku však zdůrazňuji, že v logice jde o to, jak usuzujeme (jak máme správně vyvozovat důsledky), a nikoli na podkladě čeho k závěrům přicházíme. Teorie her formuluje výslovně ty vyvazovací kroky, které pokládáme intuitivně za správné, a zkoumá takto vzniklý systém. Logika však nevyšetřuje, jakým způsobem a proč volíme předpoklady. Ověřování předpokladů, z nichž vyvozujeme (odvozujeme, dokazujeme, atd.) důsledky, je otázkou zkušenosti (empirie), filosofie nebo víry (přijímané někdy vědomě, často však podvědomě). V logice se dokonce nestaráme o to, zda a v jakém smyslu jsou předpoklady pravdivé, ale pouze o to, zda je správné vyvození. (Způsob vyvození může být v pořádku i v případě, že předpoklady nejsou správné.) Na základě jejího středověkého chápání definujeme obvykle logiku jako vědu o správném usuzování (vyvozování důsledků), i když původní řecké chápání bylo poněkud širší ("logos" - má více významů: řeč, slovo, myšlenka, rozum, smysl, zákon atd.).

Teorie her se pokouší čtenáři předvést, že při zkoumání správného vyvozování - tedy při vyšetřování podstatné oblasti lidského rozumu - dosahuje teorie her s matematickou logikou hlubokého poznání. Za zakladatele logiky je všeobecně pokládán Aristoteles (384-322 př. Kr.), který svou naukou o sylogismech položil základy systematickému zkoumání našeho způsobu vyvozování důsledků.

Na antické výsledky navázali středověcí myslitelé, např. formulací dalších principů logiky. Vrchol středověké logiky je kladen krátce po jejích začátcích, tzn. do 13. století; po 14. století nastává útlum. V 19. století začíná rozvoj matematické logiky, vyvolaný zejména potřebou upřesnit základy matematiky (obzvláště analýzy). Používání matematických metod a s ním spojená idealizace a formalizace našeho vyvozování se staly jedním z nejdůležitějších rysů matematické logiky. Při tomto přístupu zanedbáváme veškeré psychologické aspekty a zůstávají nám jen postupy, které je možno kdykoli znovu opakovat; dokonce ověřování, zda naše vyvozování bylo korektní, je již natolik mechanické, že je lze svěřit stroji (při hledání cesty, která vede k prokázání tvrzení, se však uplatňuje lidská intuice). Formalizace vyvozování (dokazování) jednak vede k přesnému vymezení, co vyvozováním rozumíme, a jednak umožní myslet o myšlení, přesněji řečeno myslet o formalizovaném myšlení.

Zdůrazněme, že právě formalizace (matematizace) umožnila ukázat řadu hlubokých vět o našem (takto vymezeném) vyvozování. Za nejvýznamnější osobnosti počátků matematické logiky je nutno počítat Geoga Boolea (1815 - 1864) a Gottloba Fregeho (1848 - 1925). Mezi matematickými logiky vynikli obzvláště Bertrand Russell (1872 - 1970) a brněnský rodák Kurt Godel (1906 - 1978).

4. Studie na pokračování

Pokus o řešení Marxova neřešeného problému III

František Neužil

O jedné zvláštní a podivné ekonomické teorii, aneb velmi nedokonalý pokus o kritický rozbor způsobu, jímž se ruský matematik a statistik polského původu Ladislaus Bortkiewicz snažil vytvořit alternativu Marxovy teorie řešení „transformačního problému“.

(Pokračování)

U Bortkiewiczovy algebraické metody řešení problému transformace hodnot na výrobní ceny je tomu ale jinak, vždyť už ze samotného předpokladu, že dlužno transformovat netoliko pracovní hodnoty (čili masy nadhodnot) na výstupech výrobních procesů v jednotlivých odvětvích na výrobní ceny, leč též a hlavně násobit při vytváření cenových protipólů hodnotových rovnic vstupní hodnoty vyjadřující organické složení kapitálu fixními entitami koeficientů vypočtených dle vzorců, jež představují „poslední závěr moudrosti matematiky coby královny věd“, abychom „nemíchali jablka s hruškami“, automaticky vyplývá, že na celospolečenské úrovni se suma formálně matematicky odvozených cen nemůže rovnat souhrnu hodnot, což narušuje platnost hodnotového zákona. Je příznačným paradoxem, že když Marxovo pojetí modifikování hodnot na výrobní ceny uvádělo, že kapitalisté v jednotlivých odvětvích a podnicích si z nadhodnoty, kterou vytloukli ze živé práce svých dělníků, přivlastňují pouze onu část, jež odpovídá všeobecné a rovné mase a míře zisku, dočkalo se kritiky – a to nejenom od aktivních nositelů buržoazní ekonomické ideologie, leč a především i od teoretiků, kteří se angažovali v rozvíjejícím se dělnickém hnutí – že porušuje zákon hodnoty, ovšem u Bortkiewicze pokládali jeho faktické odmítnutí platnosti zákona hodnoty tito teoretici za velký teoretický objev rozvíjející revolučně socialistickou filosoficko-ekonomickou teorii. Opravdovou tragédií i fraškou zároveň pak je, že v Bortkiewiczově algebraickém modelu napomáhá minimálně k oslabení platnosti zákona hodnoty právě zachování Marxova teoretického postulátu, podle něhož se suma nadhodnot rovná sumě zisků, čili onen prvek, jež Bortkiewicz přebírá z marxistické pracovní teorie kapitalistického vykořisťování rozvinuté v prvním díle Kapitálu, neboť tento teorém se, jak jsme doložili, objevuje během postupu rozvoje algebraické metody díky kouzelnickému algebraickému triku, jímž Bortkiewicz vyvolává zdání, že položením indexu, kterým se mají násobit vytvořené masy nadhodnot, rovným jedné celé se eliminuje neznámá „z“ v rovnicích a počet neznámých ve třech rovnicích se tak zmenšuje na tři: ukázali jsme, že ve skutečnosti se počet neznámých zvětšuje, čímž se stává soustava rovnic neřešitelnou.⁵¹ Je zajisté hezké, že pan Bortkiewicz souhlasí s Marxovou myšlenkou z prvního dílu Kapitálu, podle níž je jediným pramenem nadhodnoty v sociálně ekonomické praxi kapitalistického způsobu výroby zboží živá konkrétní práce klasického industriálního proletariátu a jsme také přesvědčeni, že ruský ekonom a matematik polské národnosti použil zmíněný důmyslný a nápaditý algebraický trik s těmi nejlepšími úmysly, leč zůstává faktem, že rovnost mezi sumou nadhodnot a sumou zisků je v Bortkiewiczově algebraickém modelu čistě formální, neboť masy zisků odpovídající všeobecné a rovné míře zisku se pro jednotlivá výrobní odvětví s rozdílným organickým složením kapitálu vypočítávají – samozřejmě „dokonale vědeckým algebraickým postupem“ –, a tudíž nemají svou sociálně ekonomickou povahou vlastně nic společného s masami nadhodnoty, které kapitalističtí majitelé firem vysáli a vyždímali ze živé práce tradičních průmyslových dělníků: masy zisků a masy nadhodnot jsou zde na sobě vzájemně nezávislé, jelikož pouze objemy nadhodnot byly reálně vyrobeny, kdežto objemy zisků byly pouze formálně matematicky odvozeny.

V prvním díle Kapitálu zkoumá Marx podstatu systému kapitalistického vykořisťování, kterou spatřuje ve výrobě nadhodnoty a ukazuje tak, že v soustavě kapitalistických výrobních vztahů je každý výrobní proces zároveň procesem zhodnocovacím a hodnototvorným, takže užitná hodnota finálního produktu výrobního procesu obsahuje hodnotovou strukturu, která zahrnuje spolu s prací nutnou k reprodukci hodnoty dělníkovy pracovní síly též nezaplacenou nadpráci, která se zpředměťuje v nadvýrobku, jenž nabývá v kapitalistickém systému zboží výroby sociálně ekonomickou formu nadhodnoty; ve druhém díle Marx analyzuje projevy této podstaty neboli proces oběhu kapitálu, což ho vede k nastínění podmínek prosté a rozšířené ekonomické reprodukce; ve třetím díle se předmětem Marxovy dialektickomaterialistické strukturálně genetické, analyticko-syntetické metody stává syntéza podstaty kapitálu a jejich projevů čili skutečnost kapitálu, celistvost soustavy kapitalistických výrobních vztahů. Pracovní teorie hodnoty je tak jakožto logická teorie klasické podoby

historické vývojové struktury postavena před úkol sloučit do organického celku teorii vykořisťování s teorií modelující proces utváření společensky průměrné masy a míry zisku, v jehož důsledku v odlišných produkčních sférách s rozdílným organickým složením investovaného produktivního kapitálu, čímž v nich i vznikají různé masy nadhodnoty, krystalizuje stejná masa a míra zisku: jde tedy o vzájemné propojení zákona hodnoty a nadhodnoty se zákonem utváření a vývojové perspektivy všeobecné rovné a společensky průměrné masy a míry zisku.

Z prvního dílu Kapitálu se dozvídáme, že zdrojem nadhodnoty je pouze a jedině živá a konkrétní dělníková práce, jež současně přenáší do hodnoty vznikající užitné hodnoty nového výrobku hodnotu zanikající užitné hodnoty spotřebovaných výrobních prostředků, čímž se utváří hodnotová struktura užitné hodnoty vyrobeného zboží zahrnující přenesenou hodnotu spotřebovaných výrobních prostředků + nutný produkt zpředměťující nutnou práci, již dělník nahrazuje hodnotu svojí pracovní síly a pracuje tak na sebe, + nadvýrobek, v němž se zpředměťuje nadhodnota čili nezaplacená nadpráce, v jejímž průběhu dělník pracuje na kapitalistu. V třetím díle Kapitálu ale zjišťujeme, že v jednotlivých odvětvích vyráběné masy hodnot a nadhodnot vznikají díky spojení živé práce s prací mrtvou – a to v odlišných vzájemných poměrech, jak to zrcadlí rozdílná organická složení kapitálů jednotlivých výrobních oborů –, zvětšující ve stroji, jež ve výrobně technické (výrobně silové) dělbě práce klasické strojové průmyslové velkovýroby slouží coby nástroj k ždímání a vysávání nadhodnoty ze živé a konkrétní práce tradičních industriálních dělníků, nadhodnoty, jejíž různé objemy se posléze účinkováním tržního mechanismu kapitalismu volné konkurence zespolečenšťují (neboli modifikují), „přetavují“ svou podobu do sociálně ekonomické formy všeobecné a rovné masy a míry zisku.

Proces formování společensky průměrné masy a míry zisku představuje „živý“ rozpor, „živou“, přímou a bezprostřední jednotu protikladných určení. Není proto divu, že rozmanité teoretické a metodologické přístupy pramenící z metafyzické antidialektické racionality úsudkového „zdravého selského (či maloměstského) rozumu“ nebo naopak z objektivně idealistické dialektické logiky hegelovského typu metafyzicky absolutizují jednotlivé stránky a momenty tohoto procesu, vzájemně je od sebe odtrhují, stavějí je do formálně abstraktního protikladu.

Již krátce po Marxově smrti a ještě za Engelsova života spatřily světlo světa rozmanité pokusy „opravit“ či „vyvrátit“ Marxovu teorii nadhodnoty a výrobní ceny v podmínkách volné konkurence, které byly zatíženy primitivně látkovým výkladem substančního pojetí hodnoty a nadhodnoty. Engels se o některých takových snahách autorů, kteří z Marxe ve skutečnosti nic nepochopili, nebo jej nepochopili správně a přesně, zmiňuje ve své předmluvě k prvnímu dílu třetího svazku Kapitálu. Zmiňuje například profesora W. Lexise, který sice odmítl práci jako zdroj hodnoty a rozdíl mezi odměnou dělníka a kapitalisty vyvozoval z dělníkovy nevýhodného vyjednávacího postavení, díky kterému nemůže, na rozdíl od kapitalistů, své zboží prodávat za vyšší cenu, než ho koupil (tedy vypěstoval), Lexisovo „vulgárně ekonomické“ vysvětlení zisku z kapitálu však přesto bylo Marxovu pojetí velmi blízko, vedlo prakticky k týmž výsledkům jako Marxova teorie nadhodnoty, takže se nelze divit, že Engels nazývá profesora Lexise „marxistou v masce vulgárního ekonoma“. Blízko správnému poznání byl podle Engelse i doktor Conrad Schmidt, který se snažil řešit rozpor mezi teorií hodnoty tvořené pracovní silou a realitou vyrovnávání zisku na průměrnou přírážku k nákladům důmyslnou pojmovou konstrukcí podle Hegelova vzoru, v níž jako hodnototvorný pojal celý vynaložený kapitál, včetně konstantního, který je pro kapitalistu údajně podmínkou přivlastnění si zisku, a proto zisk všude odpovídá ne podílu živé práce, ale velikosti celého kapitálu a je tudíž průměrný. Engels pochopitelně Schmidta za jeho předpoklad, že i konstantní kapitál je hodnototvorný, zkritizoval. (Z dnešních pozic bychom mohli dodat, že Schmidtova teorie vlastně zvětšovala přivlastňování si nadhodnoty kapitalistou jako jakousi oprávněnou odměnu za podnikání se svým živým i mrtvým kapitálem).

Daleko výraznějším falzifikátorem Marxovy teorie přetvoření hodnot ve výrobní ceny a vyrovnávání mas nadhodnot na společensky průměrný zisk byl dle Engelse profesor Julius Wolf z Curychu, který překroutil Marxovu logiku do tvrzení, že skutečnost, že odvětví s menším podílem živé práce ve vztahu k mrtvé mohou dosahovat stejného zisku jako odvětví s vysokým podílem živé práce je důsledek toho, že nadhodnota roste automaticky při větším vynaložení právě mrtvé práce. Obzvláště kriticky se pak Engels vypořádal s italským profesorem, Achille Lorigem, kterého vůbec neuznal jako seriózního vědce-ekonoma a odmítl jeho snahy přivlastnit si Marxovy objevy, zejména materialistické pojetí dějin. Loria vykreslil Marxe jako podvodníka a sofistu, který jen slibuje neřešitelný problém v prvním díle – vážený pan Loria pokládá za neřešitelný problém rozpor mezi teorií nadhodnoty v prvním díle, kde se uvádí, že množství nadhodnoty vyrobené v průmyslovém podniku se řídí podle v něm používaného objemu variabilního kapitálu, protože do výrobního procesu vstupující konstantní kapitál žádnou nadhodnotu neprodukuje, a skutečností všeobecné rovné míry a masy zisku, která se neřídí pouze podle variabilního kapitálu, ale podle celkového kapitálu – vyřešit v dalším díle, což je prý však pouze „mazaný úskok“, jež vyvolává dojem, že Marx jej patrně nezamýšlel vůbec napsat (Loria své útoky zahájil po Marxově smrti roku 1883, kdy existoval jen první svazek Kapitálu, zatímco třetí svazek vychází až v roce 1894, kdy ho rok před svou smrtí stačil k vydání připravit Engels; sám Loria zemřel roku 1943). Loria prohlásil teorii nadhodnoty za neslučitelnou s faktem všeobecné stejné míry zisku a celý problém vyřešil vsutkou kuriózně – tvrzením, že se tam, kde by dle zákona hodnoty a podílu živé práce na kapitálu měl mít průmyslový

kapitalista větší zisk než jinde, tam mu tento větší zisk seberou „neproduktivní“ kapitalisté, čili obchodníci. Proč se tak děje a proč se s tím průmysloví kapitalisté smířují, to už nevysvětlil. Engels Loria za jeho pomluvy Marxe a falzifikace tvrdě ironizoval, netušil však bohužel, že po jeho smrti budou na Marxe vypáleny ještě těžší kalibry, aniž by si toho dokonce celé následující generace ekonomů hlásících se k marxismu všimly.⁵²

První díl Marxova Kapitálu ukazuje, že nadhodnota je plodem výlučně oné části investovaného kapitálu, která byla vyplacena na dělnické mzdy a přeměnila se v živou práci neboli kapitálu variabilního. V prvním díle třetího svazku Kapitálu se ale dočteme, že nadhodnota, která se pak dále přetváří v zisk, vzniká současně ze všech částí použitého kapitálu. Mezi těmito dvěma teoretickými postuláty se rozvíjí celá soustava, celý řetězec zprostředkujících článků, zároveň se však mezi nimi uchoval vztah vzájemně se vylučujícího rozporu, pro nějž platí zákaz formální logiky. Antinomie pracovní teorie hodnoty nemají v Kapitálu žádném případě pouze logickou (neboli čistě subjektivní, z nepřesnosti či nedbalosti myšlení plynoucí) povahu, ale jedná se o reálné rozpory objektu teoretického rozboru, které se neodstraňují jako něco subjektivního, ale dospívají ke svému pochopení a snímají se tedy v obsahu hlubšího a konkrétnějšího teoretického pojetí. Řečeno jinými slovy: jsou uchovány, ztratily však charakter logických rozporů, přeměnily se v abstraktní momenty konkrétního porozumění ekonomické skutečnosti kapitalistické společenskoeconomické formace.⁵³

Formálně algebraické odvozování výrobních cen z vyrobených hodnot vytváří filosoficko-ekonomickou teorii, v níž se dematerializují kapitalistické společenské výrobní vztahy, materiálně předmětný obsah se vytrácí především u jejich hlubinného základu, hlubinné strukturálně systémové úrovně a jádra sjednocujícího všechny stránky kapitalistického výrobního způsobu (neboli výrobu, směnu, rozdělování a spotřebu), jímž jsou vlastnické vztahy, typy a formy vlastnické (respektive nevlastnické) subjektivity, jež tvoří sociálně ekonomickou podstatu systému kapitalistického vykořisťování i základ třídně sociální dělby práce a třídně sociální struktury kapitalistické občanské společnosti, které se tak ztotožňují s kategoriemi právního vědomí vládnoucími v politicko-ideologické nadstavbě buržoazní společnosti, s představami kapitalistických soukromých vlastníků o právu a spravedlnosti ve sféře právní duchovně praktické tvorby. Souběžně s tím, jak se u kapitalistického soukromého vlastnictví klade jako ontologicky prvotní a základní jeho výraz v soustavě právních kategorií, kdežto jeho sociálně ekonomický obsah a třídně sociální podstata se kladou jako druhotné a odvozené, zatemňuje se původ kapitalistického soukromého vlastnictví v nadhodnotě a dochází ke zkrácení původních představ dělnického hnutí a dělnických politických stran o revoluční politické strategii coby základního způsobu překonání kapitalismu a sociálně ekonomického osvobození dělnické třídy. Bortkiewiczovy pokusy „opravit chyby Marxovy pracovní teorie hodnoty“ zapadají logicky i historicky do období, v němž se v mezinárodním dělnickém hnutí začínají v politice dělnických stran prosazovat tendence k oportunistu a ve filosofické teorii socialistické revoluce tendence k revizionismu, které se projevovaly v útocích na dialekticko-materialistickou logickou teorii poznání zákonitostí revolučního třídního boje proletariátu, jež není údajně nic jiného než důsledek „špatného vlivu, který měla na Marxe Hegelova filosofie, hegelovskou nákazou marxismu“, a hlásaly, že materialistickou dialektickou logiku by měla nahradit „opravdu vědecká“ matematická, vztahově funkcionální logika, která se přece nezabývá takovým „slovním haraburdím hegelovštiny“ – jako je kupříkladu teze materialistické dialektické logiky o objektivní povaze rozporu (čili též rozporu mezi hodnotou a výrobní cenou, nadhodnotou a společensky průměrnou masou a mírou zisku) coby totožnosti protikladů, jako bodu střetnutí krajností, v němž protikladná určení vzájemně přecházejí jedno v druhé (takže se například v průběhu „transformačního procesu“ vzájemně přeměňují hodnoty a výrobní ceny, jelikož se nejedná o nic jiného než přeměněné formy, modifikované výrazy společensky nutných objemů živé a zvěčnělé práce v odlišných vzájemných poměrech jednotlivých výrobních odvětví coby momentů tvořících se kapitalistických výrobních vztahů) – a kterou prý rozvíjejí takové „filosofické teorie moderních přírodních a společenských věd“ jako rozmanité pojmově kategoriální proudy a systémy novokantovské či pozitivistické filosofie.⁵⁴ A tato tendence k politickému oportunismu hlásajícímu, že „hnutí je vším, kdežto konečný cíl“ – neboli svržení hospodářského a politického panství buržoazie a nastolení diktatury proletariátu, která je „státem-nestátem“, „státem-polostátem“, „státem umírajícím a usínajícím“ –, „není v podstatě ničím“, jež nalézala svůj ideově teoretický pramen v revizi dialektickomaterialistické filosofické (ekonomické, sociologické, politologické atd., atp.) teorie socialistické revoluce, se neobjevila jen tak „ze vzduchu“, nevyvolaly ji v život pouze nějaké nové myšlenkové proudy v duchovně kulturní nadstavbě kapitalistické společnosti, leč měla svoji třídně sociální základnu v dělnické aristokracii a dělnické byrokracii a partokracii, neboli funkcionářích odborových organizací a dělnických politických, sociálně demokratických a socialistických stran druhé Internacionály, kteří se tímto způsobem integrovali do vlastnické a politické struktury rozvíjejícího se monopolního kapitalismu.

Teorie, která se pokoušela „opravit a vylepšit“ Marxovo pojmové uchopení procesu, v němž se nadhodnoty rovnoměrně kondenzují do stejných ziskových měr a mas v rozličných produkčních oborech, které se liší vzájemným poměrem mrtvé a živé práce, pomocí algebraických vzorečků, jež kladou hodnoty i nadhodnoty a jejich modifikované, přeměněné formy ve výrobních cenách a všeobecných rovných ziscích do abstraktně formálního protikladu, čímž dochází k oslabení platnosti pracovní teorie hodnoty, se zajisté musela a musí líbit všem ideovým obhájčům věčnosti a přirozenosti kapitalistického společenského řádu. K nim náleží například pan Robert Holman, aktivní nositel ideologie polistopadové vlastnické a mocenské elity české varianty

mafíánského lumpenkapitalismu, jemuž jeho objektivní třídně sociální role diplomovaného lokaje a učeného slouhy majetkových a politických zájmů vládnoucí lumpenburžoazní oligarchie vynesla kromě jiných poct a rozhodovacích funkcí též profesuru na Vysoké škole ekonomické v Praze. Vůbec nepřekvapuje, že vážený pan Holman pokládá Marxe za „opožděného ricardiánce“, jenž zkazil poznatky klasické ekonomické teorie svou protikapitalistickou ideologickou a sociálně politickou angažovaností. Vykořisťování a nadhodnota – to jsou přece jen prázdné ideologické, pseudonáboženské floskule, vždyť ani Marx nikdy nepopíral, že dělníci nemohou ani v komunismu dostat vše, co prací vytvoří, a na druhé straně kapitalisté přece také investují většinu vyrobené nadhodnoty k akumulaci kapitálu, jenž slouží k růstu společenského bohatství, a platí ze svých zisků – samozřejmě nehorázně – daně do státního rozpočtu, jenž „chudáky“ kapitalistické podnikatele „nestydatě okrádá“.

Je zjevné že, kategorie „kapitalismus“ a „socialismus“ zůstávají pod páně Holmanovou rozlišovací schopností. Není také divu, že veleučený pan profesor upírá pracovní teorii hodnoty reálný základ, jelikož v tomto pojetí představuje hodnota jsoucno, které nelze změřit, zvážit a spočítat a za hlavní argument proti ní pokládá právě tak zvaný „transformační problém“, při jehož řešení přece Ladislaus Bortkiewicz „nezvratně a pro všechny časy“ matematicky dokázal, že souhrn výrobních cen se nerovná úhrnu hodnot, čímž byla pracovní teorie hodnoty „definitivně a s konečnou platností vyvrácena“ – stejně jako byl samozřejmě „dávno vyvrácen“ filosofický materialismus. Materialistická dialektika výrobních sil a výrobních vztahů, která právě vyžaduje uplatnění pracovní teorie hodnoty, váženému panu Holmanovi nic neříká, a proto omílá známé fráze o rozporu mezi prvním a třetím dílem Kapitálu dle Böhm-Bawerka, otrocky napodobuje právě jeho argumenty ve snaze pohřbit kategorie „hodnota“ a „nadhodnota“, jak jsme již zmínili, není mu jasný dle něj zmatečný pojem „organické složení kapitálu“, tvrdí, že Marxova pracovní teorie hodnoty nedokázala vysvětlit utváření všeobecné průměrné míry zisku, odmítá tendenci k poklesu míry zisku při klasické formě vykořisťování pomocí vybavování pracovní síly dražšími výrobními prostředky – která je přitom nabíledni a i u nemarxistických ekonomů vede dnes k apelování na investice do lidského kapitálu. Zdá se, že profesor Robert Holman žije stále kdesi uprostřed devatenáctého století.

Pan Holman a jemu podobní aktivní vyznavači lumpenburžoazní teoretické ekonomické ideologie dovedou, jak se zdá, pouze překrucovat Marxovu logiku, posouvat ji i veškerou kritiku vůči kapitalistickému soukromému vlastnictví někam do oblasti závislosti chudších obyčejných lidí vůči vyšší a kvalitnější spotřebě lidí majetnějších či do roviny mravního rozhořčení rovnostáře nad sociální nespravedlností v oblasti rozdělování hmotných statků, které s sebou kapitalismus přináší. Vážený pan profesor i se všemi svými akademickými, pedagogickými a vědeckými tituly nechápe, nebo alespoň vytváří dojem, že nechápe, podstatu logiky Marxovy filosoficko-ekonomické teorie, která ukazuje, jak právě kontrola ze strany buržoazie, jež tvoří menšinu společnosti, nad sférou přivlastňování, disponování a užívání výrobních prostředků, nad pohybem veškeré celospolečenské práce, a to jak práce mrtvé, zvěčnělé, tak i práce živé, kontrola, řídicí se slepě zásadou honby za vyšší mírou zisku, se stále více dostává do rozporu s chladnou ekonomickou logikou dlouhodobé tendence k zespolečenštění výroby, s objektivní skutečností, že honba za co nejvyšší masou a mírou zisku za každou cenu, tedy právě akumulace kapitálu po kapitalistickém způsobu, brání rozvoji člověka i lidstva jako takového a – což je právě to podstatné, nikoli pouhá nerovnost při rozdělování hmotných statků a ve spotřebě – dnes dokonce už ohrožuje samotnou existenci života na planetě.⁵⁵

Ještě jednou můžeme konstatovat, že primitivní ideologové reakční společenské třídy, která dnes už není schopna pravdivého společenskovědního poznání, třídy a již v dnešním světě představuje především globalizovaná velkoburžoazní finanční oligarchie spolu s její podřízenou, polokoloniálně závislou kompradorskou složkou, kterou tvoří lumpenburžoazní oligarchická vlastnická a mocenská elita mafíánského lumpenkapitalismu vládnoucího v „postkomunistických“ zemích, nebudou s velkou pravděpodobností hraničící s jistotou nic namítat proti pokusům zpochybňovat objektivní platnost pracovní teorie hodnoty, zvláště když se tyto pokusy dějí ve jménu matematiky – „královny věd“. Takový postoj nejrůznějších „pánů Holmanů“, ať už zní jejich ctěné jméno jakkoli, je zcela srozumitelný a svým způsobem logický, neboť plně zapadá do realizace objektivního třídního zájmu reakčních sociálně ekonomických a politických sil epochy globalizovaného kapitalismu usilujících již v samotném zárodku potlačit jakékoli snahy o sociálně historickou alternativu kapitalistického vykořisťovatelského soukromého vlastnictví. Co však již není tak pochopitelné, ale musí naopak překvapit, je fakt, že Bortkiewiczova „teoretická alternativa“ Marxovu pojetí pracovní teorie hodnoty nalezla vlídné přijetí i u lidí, kteří se hlásili k marxistické ekonomické teorii a politicky stáli na straně revolučního, revolučně demokratického křídla mezinárodního dělnického a socialistického hnutí, jako byli americký marxistický ekonom Paul Marlor Sweezy či italský marxista Pierro Sraffa.

Paul Sweezy projevuje od samého začátku velké sympatie k Bortkiewiczovým algebraickým schémátům, a tak se nemůžeme divit, když se u něj dočteme, že proces formování výrobních cen z hodnot spolu s krystalizací průměrné a rovné míry zisku lze zobrazit jedině pomocí rovnice ekonomické rovnováhy v systému jednoduché reprodukce, která zahrnuje tři výrobní odvětví. Pokud předpokládáme, že všechna průmyslová či zemědělská odvětví mají spolu se stejnou mírou nadhodnoty i stejné organické složení kapitálu, utváří se všeobecná průměrná míra zisku velmi lehce a vlastně samočinně, neboť v takovém případě účinkuje hodnotový zákon

přímo a bezprostředně: vyprodukované hodnoty se přímo rovnají výrobním cenám. (Znovu ale připomínáme, že v takovém případě náš výchozí předpoklad ignoruje proces zespolečňování produktivních kapitálů a jimi vyrobených objemů nadhodnot, činí jej naprosto zbytečným).

Předpoklad téže organické skladby kapitálů vkládaného do jednotlivých produkčních sfér je samozřejmě příliš abstraktní a neodpovídá reálným poměrům v soustavě výrobních vztahů kapitalismu volné konkurence, kde se při zachování téhož vzájemného poměru mezi nadprací a prací nutnou výrazně odlišují složení kapitálu v jednotlivých odvětvích, což vyvolává přelévání kapitálu mezi odlišnými produkčními obory a narušuje rovnováhu mezi nimi: všichni kapitalisté by se chtěli stěhovat do výrobních oblastí s nejnižší stavbou kapitálu a tedy největším objemem vyprodukované nadhodnoty, jelikož v nich lze dosáhnout nejvyšší masy a míry zisku, což odpovídá objemové velikosti investovaného variabilního kapitálu. Marx vyjádřil tuto konkrétně historickou sociálně ekonomickou situaci slovy: „Zdá se tedy, že teorie hodnoty je tu neslučitelná se skutečným pohybem a že se tudíž vůbec musíme vzdát naděje, že tyto jevy pochopíme.“⁵⁶

Sweezy chválí Marxe za to, že uznává dilema, k němuž vede pracovní teorie hodnoty, a především za snahu nalézt východisko ze vzniklé situace, zároveň jej však kritizuje, že jeho metoda transformace hodnot ve výrobní ceny porušuje ekonomickou rovnováhu prosté reprodukce, a tudíž je „logicky nevyhovující“, přičemž příčinu Marxova omylu spatřuje v tom, že v Marxově schématu cen zůstávají výrobní náklady kapitalistů na konstantní a variabilní kapitál stále ještě vyjádřeny v pojmech hodnoty, kdežto finální produkt výrobního procesu je vyjádřen ve výrobních cenách. Dle Sweezyho mínění je zřejmé, že v systému, v němž je počítání cen univerzální, musí být ve výrobních cenách vyjádřen jak konečný zbožní produkt, tak i kapitál, jehož bylo při výrobě použito. Marx se při přeměňování hodnot ve výrobní ceny údajně zastavil na poloviční cestě, a proto není překvapivé, že jeho postup vede k rozporným výsledkům.⁵⁷ A americký marxistický (?) ekonom dále otrocky papouškuje Bortkiewiczův výklad řešení „transformačního problému“, aniž by vyvinul sebemenší úsilí přepočítat jeho algebraický postup, čímž by například zjistil, že předpoklad, jímž se neznámá „z“ pokládá za rovnou jedné, počet neznámých číselných veličin v rovnicích nezmenšuje, leč naopak zvětšuje.⁵⁸

Paul Sweezy nevzal také vůbec na zřetel situaci, kterou jsme naznačili na třicáté šesté stránce našeho pojednání: totiž, že $(Cx = C)$ a $(Vy = V)$, a přitom se v soustavě tří rovnic majících vyjadřovat cenovou kalkulaci v systému prosté ekonomické reprodukce, jenž produkuje všeobecnou míru zisku, spolu s neznámými veličinami z_1, z_2 a z_3 „urodí“ ještě i dalších šest neznámých veličin $x_1, x_2, x_3, y_1, y_2, y_3$, takže začne platit, že $[(c_1x_1 + c_2x_2 + c_3x_3) = Cx = C = (c_1 + c_2 + c_3)]$, kdy $(x = 1)$, stejně jako $[(v_1y_1 + v_2y_2 + v_3y_3) = Vy = V = (v_1 + v_2 + v_3)]$, kdy $(v = 1)$, přičemž neznámé veličiny $x_1, x_2, x_3, y_1, y_2, y_3$, budou mít podobné vlastnosti jako z_1, z_2 a z_3 . Uvedli jsme, že Ladislaus Bortkiewicz se o tomto „sladkém tajemství“ opomněl zmínit. Mohli bychom však ve svém tázání pokračovat ještě dále a zeptat se, zda byla tato „algebraická záhada“ známa Karlu Marxovi. Je možné a osobně mám za to, že i docela pravděpodobné, že nikoli. A to je právě dobře. Je dobře, že se Marx nenechal při zkoumání zákonitostí procesu přeměny hodnot ve výrobní ceny zlákat na zdánlivě nadějně vyhlížející, leč ve skutečnosti nikam nevedoucí cestu „bezrozměrného“, algebraického odvozování – které by mohlo uvažovat kupříkladu i o z formálně matematického hlediska zcela reálné možnosti, že $(Cx \neq C)$, $(Vy \neq V)$, $(Sz \neq S)$, přičemž současně $[(Cx + Vy + Sz) = (C + V + S)]$ (čili že celkový součet hodnot se rovná celkovému součtu výrobních cen, ačkoliv se nerovnají úhrny konstantních a variabilních kapitálů, ani jimi vyrobených mas zisků, které vstupují do rovnovážných hodnotových a cenových rovnic prosté reprodukce) – a vycházel při řešení „transformačního problému“ z materialistické dialektické logiky jako logické teorie zákonitostí procesu utváření a historické vývojové perspektivy průměrné rovné ziskové míry, jejímž logickým principem je rozpor coby syntéza obsahově vzájemně protikladných, zároveň ale objektivně pravdivých tvrzení (a soustav výroků) o zkoumaném objektu a pro něj hrají formálně matematicky správné výpočty při odvozování algebraických vzorců a rovnic, jak jsme již několikrát zdůraznili, v procesu dialekticko-logického vyplývání a odvozování čistě pomocnou úlohu. Znovu opakujeme, že proces utváření stejné míry zisku v různých výrobních odvětvích s rozdílným organickým složením do nich vstupujících kapitálů představuje „živý“ rozpor, „hmatatelnou“ jednotu protikladných, vzájemně se vylučujících a zároveň i vzájemně se předpokládajících a podmiňujících určení, a proto nemůže být pojmově zobrazen a uchopen bez rozporu, pomocí algebraických rovnic, které rozpor vylučují, metodou hroužící se do konstruování formálně správných matematických hříček.

Paul Sweezy v dalším výkladu pochvalně zmiňuje vzorec pro řešení Bortkiewiczovy kvadratické rovnice druhého stupně $\{[\sigma^2(f_1 - f_2) + \sigma(g_1f_2 + g_2) - g_1g_2] = 0\}$ pro výpočet rovné míry zisku, jelikož $[\sigma = (1 + p)]$, v níž $[a = (f_1 - f_2)]$, $[b = (f_2g_1 + g_2)]$, $[c = -g_1g_2]$ a její diskriminant (neboli $b^2 - 4ac$) = $[(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2]$. Připomeňme si ještě jednou, že ona rovnice se řeší dle známého vzorce: $-b$ plus (minus) druhá odmocnina z D , to vše lomeno $2a$, což v tomto případě znamená: $(-f_2g_1 - g_2)$ či lépe $-(f_2g_1 + g_2)$ plus (minus) druhá odmocnina z $[(f_2g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1g_2]$ v čitateli, to vše děleno $2(f_1 - f_2)$ ve jmenovateli zlomku.

Sweezy praví v této souvislosti, že podrobnější zkoumání tohoto odvozeného vzorce pro výpočet společensky průměrné míry zisku ukazuje překvapující skutečnost, že organické složení kapitálu ve třetím odvětví, které vyrábí přepychové spotřební zboží pro kapitalisty, nehraje při určování míry zisku přímou úlohu. Tento výsledek je z teoretického hlediska velice zajímavý, neboť z něj v podstatě plyne, že rovná míra zisku závisí pouze na výrobních podmínkách existujících v těch průmyslových odvětvích, jež přispívají přímo nebo nepřímo

k vytváření reálných dělnických mezd. Podmínky existující v oborech průmyslové výroby, které slouží pouze pro spotřebu kapitalistů, mají význam jedině do té míry, v níž ovlivňují podmínky v oblastech produkujících výrobky pro spotřebu dělníků. Marx prý souhlasil s tím, že je tomu tak ve vztahu k nadhodnotě, avšak jeho metoda přeměny hodnot v ceny jej údajně vedla k domněnce, že tomu tak není v poměru k míře zisku. Bortkiewicz prý však ukázal, že výsledek souhlasí s Ricardovou teorií zisků a Marxova kritika Ricarda tak údajně nebyla v tomto bodě odůvodněná.⁵⁹

I v tomto bodě se musíme „podívat na věc blíže“. Zopakujme si, že $[f_1 = (v_1/c_1)]$ a $[f_2 = (v_2/c_2)]$; $[g_1 = (c_1 + v_1 + s_1)/c_1]$ a $[g_2 = (c_2 + v_2 + s_2)/c_2]$. Představme si, že především ve druhém odvětví poroste velikost variabilního kapitálu, kdežto velikost konstantního kapitálu v obou odvětvích zůstane stejná. V tom případě začne klesat číselná hodnota výrazu $[2(f_1 - f_2)]$ ve jmenovateli, jež může nabýt i zápornou velikost. Zároveň ale o to rychleji poroste číselná hodnota výrazu $[(f_2 g_1 + g_2)^2]$ v čitateli zlomku, která, bude-li mít kladnou velikost a pokud si kladnou velikost uchová i jmenovatel zlomku, vyvolá tím růst celkové velikosti zlomku představujícího algebraickou formulu pro výpočet všeobecné míry zisku. V případě, že by jmenovatel nabyl zápornou hodnotu, bude mít při záporné hodnotě čitatele celý zlomek hodnotu kladnou, která bude opět vykazovat rostoucí vývojovou tendenci.

Představme si naopak, že se velikost variabilního kapitálu v prvním i druhém odvětví nemění, kdežto velikost konstantního kapitálu zvláště v prvním odvětví poroste. I v tomto případě bude klesat číselná hodnota výrazu $[2(f_1 - f_2)]$ ve jmenovateli zlomku, jež zase může nabýt zápornou velikost a stejně tak se určitě bude zmenšovat číselná hodnota výrazu $[f_2 = (v_2/c_2)]$ v čitateli. Je ale otázkou, jak se bude vyvíjet číselná hodnota dalších položek diskriminantu kvadratické rovnice $[(f_2 g_1 + g_2)^2 + 4(f_1 - f_2)g_1 g_2]$ v čitateli, a proto je docela dobře možné, že velikost celého zlomku počne vyjadřovat protisměrnou tendenci k poklesu všeobecné ziskové míry.

Bortkiewiczova rovnice tak spíše vyvrací Ricardovu teorii, podle níž spočívá příčina možného poklesu všeobecné míry zisku ve zvyšování dělnických mezd (neboli růstu objemu variabilního kapitálu), současně ale může též zpochybňovat obecnou platnost Marxovy teorie o klesající tendenci všeobecné míry zisku, kterou způsobuje růst podílu konstantního kapitálu. Ricardova ekonomická teorie vychází zajisté z materialistického řešení základní filosofické otázky, když pojímá hodnotu jako substanci, Ricardův filosofický materialismus je však metafyzický, antidialektický, neboť podle něj by výsledkem procesu utváření výrobních cen a měř zisku byly v různých odvětvích s rozdílným organickým složením investovaného kapitálu svou velikostí odlišné výrobní ceny, odpovídající hodnotám v nich vytvořeným, a kapitalisté by si v jednotlivých odvětvích přivlastňovali coby masu zisku přesně tu masu nadhodnoty, kterou vyžádali ze živé práce svých dělníků, a tudíž by žádná průměrná rovná míra zisku nemohla vůbec vzniknout: působení zákona hodnoty a nadhodnoty by tedy naprosto ochromovalo ekonomickou rovnováhu a paralyzovalo systém prosté reprodukce volně konkurenčního kapitalistického způsobu výroby zboží, z čehož v rámci Ricardovy ekonomické teorie plyne, že pokud v soustavě ekonomických poměrů kapitalistického výrobního způsobu všeobecná míra zisku přesto vzniká, vděčí za svůj vznik jiným faktorům, než je účinkování zákona hodnoty a nadhodnoty.

Podle Sweezyho ovšem Bortkiewicz, i když hájil Ricardovu teorii proti Marxově kritice, rozvinul zároveň svoje teorema o míře zisku na podporu Marxova údajného názoru, že zisky kapitalistických podnikatelů jsou odpočtem od produktu práce (jinými slovy řečeno: zisk = hodnota finálního produktu práce – kapitalistovy výrobní náklady investovaného konstantního a variabilního kapitálu). A tak není divu, že ruský ekonom a matematik polského původu navrhol, aby byla Marxova „teorie vykořisťování“ nahrazena světonázorově neutrálním výrazem „teorie odpočtu“, neboť zmíněná kvadratická rovnice prý „nezvratně prokázala“, že organické složení kapitálu i míra nadhodnoty třetího výrobního odvětví prosté ekonomické reprodukce jsou vyřazeny z ovlivňování výše průměrného zisku, jejíž příčinu třeba proto hledat ve mzdových vztazích mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, neboli v oblasti rozdělování, jelikož ani v prvních dvou odvětvích se – zahledíme-li se pozorněji a hlouběji do uspořádání a vztahů mezi jednotlivými položkami Bortkiewiczovy kvadratické rovnice – výše průměrného zisku přímo neodvíjí od organické stavby kapitálu, která podmiňuje produktivní sílu práce a tedy míru nadhodnoty, čili vlastně od velikosti investovaného variabilního kapitálu (tedy objemu živé práce) bezprostředně ovlivňující masu vyrobené nadhodnoty.⁶⁰

Matematické formulky f_1 a f_2 můžeme pokládat za převrácený výraz organického složení kapitálu v prvním a druhém odvětví. Ovšem vzorce g_1 a g_2 představují vlastně algebraické výrazy, které by bylo možné považovat za určitou podobu formulace míry zisku ve „sdužení svobodných výrobců“, o němž hovořil Marx, neboli postkapitalistického ekonomického systému, v němž jsou dělníci majiteli svých výrobních prostředků a směňují vzájemně svá zboží, čímž k jejich výrobním nákladům náleží pouze náklady na reprodukci hodnoty tkvící v užité hodnotě výrobních prostředků spotřebované ve výrobním procesu. Přímější formulaci takové míry zisku by samozřejmě tvořil vzorec $[(v_1 + s_1)/c_1]$ nebo $[(v_2 + s_2)/c_2]$. Marx dovozuje, že, vyjádříme-li se po „kapitalisticku“, konečné zboží produkty rozličných odvětví by obsahovaly odlišné hodnotové masy, hodnotový zákon by se při směně jednotlivých zboží projevoval přímo a bezprostředně, a tudíž by se masy vyprodukovaných „nadhodnot“ nevyrovnávaly na všeobecný rovný zisk, jelikož by pro dělnické obyvatelstvo osvobozené od kapitalistického vykořisťování byla za těchto předpokladů zcela lhostejná rozdílnost měř zisku

v kapitalistickém smyslu.⁶¹ Bortkiewiczova tendence k vytváření „světonázorově neutrálních“ teorií se tak odhaluje ve velmi zajímavém aspektu.

Vraťme se ještě jednou k rovnici vyjadřující vztah mezi průměrnou mírou zisku „p“, mírou nadhodnoty „r“ a organickou strukturou celkového společenského kapitálu „q“, která má podobu $[p = r(1 - q)]$, kdy $[r = (s/v)]$ a $[q = c/(c + v)]$, v důsledku čehož nabývá algebraický vzorec všeobecné míry zisku formu $[p = (s/v)(1 - c/(c + v))]$. Je zřejmé, že $[1 - c/(c + v)] = [(c + v)/(c + v)] - [c/(c + v)] = [(c - c + v)/(c + v)] \Rightarrow \{[p = (s/v)[v/(c + v)]]\}$.⁶²

Dejme tomu, že se „c“ nebude měnit, „v“ poroste a míra nadhodnoty zůstane přitom stejná. Je zjevné, že v takovém případě se bude číselná hodnota výrazu $[v/(c + v)]$ přibližovat k jedné celé a průměrná míra zisku bude mít stoupající tendenci. Představme si ale, že naopak „c“ roste, „v“ se nemění a stejně tak se nemění ani míra nadhodnoty. Okamžitě vidíme, že v tom případě se číselná hodnota výrazu $[v/(c + v)]$ limitně blíží nule, a tudíž bude mít i všeobecná míra zisku klesající vývojovou tendenci. Tento elementární příklad dokládá nejenom, že růst organického složení kapitálu způsobuje, jak předpokládá Marxova ekonomická teorie, sestupnou vývojovou tendenci společensky průměrné míry zisku, která je zdrojem periodicky se opakujících krizí z nadvýroby, leč též i to, že růst investovaného variabilního kapitálu (neboli dělnických mezd) při zachování stejné míry nadhodnoty způsobuje naopak růst průměrné a rovné míry zisku – čili pravý opak Ricardových teoretických představ – a zdůvodňuje tak nezbytnost utváření struktur a mechanismů buržoazního sociálního státu, a to již (a právě) v takovém rámci kapitalistické třídně sociální dělby práce, jakým je vykořisťování živé konkrétní práce klasického industriálního proletariátu – a to desítky let před vznikem ekonomické teorie lorda Keynesa. Je příznačné, že americký marxistický (!) ekonom si této do očí bijící skutečnosti nepovšiml.

Na vlastní oči jsme viděli, že Paul Sweezy velice vlídně přijímal „opravy“ a „vylepšení“ Marxova pojetí utváření a pro kapitalistický způsob výroby klíčových vývojových tendencí všeobecné míry zisku, jež přinášela Bortkiewiczova algebraická metoda, a proto se nemůžeme divit, že v knize o teoriích zabývajících se vývojem kapitalismu můžeme číst tato slova: „Bortkiewicz jako jediný z kritiků Marxovy teoretické struktury poznal plný význam zákona hodnoty a jeho použitelnost. Kromě toho to byl Bortkiewicz..., kdo poskytl základ logického nevyvratitelného důkazu správnosti Marxovy metody. Tato skutečnost nás opravňuje považovat ho nejen za kritika Marxovy teorie, nýbrž i za autora, který Marxovu teorii významně podpořil.“⁶³

Sweezy se v této souvislosti odvolává na tuto Bortkiewiczovu myšlenku: „Skutečnost, že zákon hodnoty neplatí v kapitalistickém hospodářském řádu, závisí podle Marxe na činiteli nebo řadě činitelů, které netvoří podstatu kapitalismu, nýbrž ji spíše zastírají. Kdyby organické složení kapitálu bylo ve všech sférách výroby stejné, pak by zákon hodnoty přímo kontroloval směnu zboží, aniž by skončilo vykořisťování dělníků kapitalisty a aniž by byla pro rozsah, směr a techniku výroby rozhodující jiná hlediska než kapitalistovy snahy o zisk.“⁶⁴

Ladislaus Bortkiewicz „významně podporoval“ Marxovu teorii vskutku svérázným způsobem, když připisal Marxovi názor, že zákon hodnoty v kapitalistickém ekonomickém řádu neplatí. Marx se nemohl domnívat, že hodnotový (a nadhodnotový) zákon při formování rovné míry zisku platí jedině v případě, že organické složení kapitálu je ve všech produkčních sférách stejné, což nastává v případě ekonomické rovnováhy mezi dvěma či třemi odvětvími v systému prosté reprodukce.

Je známo, že „posledním závěrem filosoficko-ekonomické moudrosti“, plynoucím z aplikace Bortkiewiczovy algebraické metody, je teoretický postulát, že celkový společenský souhrn hodnot se nerovná celkovému společenskému úhrnu výrobních cen, k čemuž Paul Sweezy poznamenává: „Je důležité si uvědomit, že tato divergence mezi celkovou hodnotou a celkovou cenou se netýká žádných významných teoretických problémů. Jedná se pouze o otázku početní jednotky. Kdybychom byli použili jednotky pracovní doby jakožto početní jednotky jak v hodnotovém schématu, tak i v cenovém schématu, byli bychom dospěli ke stejným sumám. Protože jsme však použili jakožto početní jednotky zlato (peníze), existuje mezi výslednými sumami rozdíl.“⁶⁵ Nepochybně o tom, že pan Sweezy myslel zajisté upřímně svá slova, že „divergence mezi celkovou hodnotou a celkovou cenou se netýká žádných významných teoretických problémů“, ale že se „jedná pouze o otázku početní jednotky“, avšak v dalším historickém vývoji ekonomických teorií se prosadil opačný názor paně Holmanův a jemu podobných. Zdá se mi, že tvrzení, že „Bortkiewicz poskytl základ logického nevyvratitelného důkazu správnosti Marxovy metody“, když svými algebraickými postupy zpochybnil platnost pracovní teorie hodnoty, svědčí o Sweezyho svérázném smyslu pro suchý anglický humor.

Již jsme se zmínili, že Bortkiewiczova algebraická metoda řešení problému transformace hodnot ve výrobní ceny vytváří možnost, že $[(Cx + Vy + Sz) \neq (C + V + S)]$, přičemž nejen $(Cx \neq C)$ a $(Vy \neq V)$, leč též i $(Sz \neq S)$, kdy $(x \neq 1)$, $(y \neq 1)$ a stejně tak ani $(z \neq 1)$ čímž pak opravdu vzniká soustava rovnic ekonomické rovnováhy v jednoduché reprodukci, v níž vskutku platí, že $[(1 + p)(c_1x + v_1y) = (c_1 + c_2 + c_3)x = (c_1x + c_2x + c_3x)]$; $[(1 + p)(c_2x + v_2y) = (v_1 + v_2 + v_3)y = (v_1y + v_2y + v_3y)]$; $[(1 + p)(c_3x + v_3y) = (s_1 + s_2 + s_3)z = (s_1z + s_2z + s_3z)]$. Byl to Pierro Sraffa, italský ekonom a přítel Antonia Gramsciho, jenž se zasloužil o vydání Gramsciho „Zápisků z vězení“, kdo dále pokračoval v Bortkiewiczem načrtnutém trendu formalizace procesu odvozování výrobních cen od hodnot a všeobecné míry zisku od vyrobených nadhodnot, odtrhávání kapitalistických výrobních vztahů od jejich hodnotově substančního, materiálně předmětného základu vytvořením tak zvaného „standardního“, „standardně složeného zboží“, když byl uplatnil metodu maticových rovnic vstupů a výstupů výrobního procesu. Soustavu rovnic vstupů a výstupů výrobních odvětví v proporcích, ve kterých se tvoří „standardní zboží“, nazývá

Sraffa „standardní systém“. „Standardní systém“ má tu vlastnost, že v souhrnu jeho výrobních prostředků jsou různá zboží zastoupena ve stejných proporcích jako v jeho výrobcích – jak produkt, tak i výrobní prostředky jsou množstvím téhož „složeného zboží“.

Sraffa ukazuje konstrukci „standardního zboží“ na příkladě systému, který obsahuje tři výrobní odvětví, jež produkují železo, uhlí a pšenici následujícím způsobem:

90t železa + 120t uhlí + 60qr pšenice → 180t železa

50t železa + 125t uhlí + 150qr pšenice → 450t uhlí

40t železa + 40t uhlí + 200qr pšenice → 480qr pšenice

V tomto systému zahrnuje nadprodukt pouze uhlí a pšenici a skládá se ze 165t uhlí a 70qr pšenice, neboť železo se vyrábí pouze v množství 180t, jež právě dostačuje k jeho nahrazení. Aby získal „standardní zboží“, přetváří Sraffa tento systém na systém redukovaný, do něhož přebírá celé odvětví železa, 3/5 odvětví uhlí a 3/4 odvětví pěstujícího pšenici. Touto úpravou vznikne následující „matice vstupů a výstupů“ výrobního systému:

90t železa + 120t uhlí + 60qr pšenice → 180t železa

30t železa + 75t uhlí + 90qr pšenice → 270t uhlí

30t železa + 30t uhlí + 150qr pšenice → 360qr pšenice

Na levé straně „vstupů“ se celkem vyrábí 150 tun železa, 225 tun uhlí a 300 kvarterů pšenice. Na pravé straně „výstupů“ systému máme 180 tun železa, 270 tun uhlí a 360 kvarterů pšenice. Proporce, v nichž jsou tato tři zboží vyráběna (180 : 270 : 360), se rovnají proporcím, v jakých tato zboží vcházejí do celkových výrobních prostředků systému (150 : 225 : 300). „Standardní zboží“ tak vzniká v proporcích: 1t železa = 1,5t uhlí = 2qr pšenice. A právě proto můžeme soubor tohoto typu nazvat „standardním složeným zbožím“ nebo krátce „standardním zbožím“.

Když ve zkonstruovaném „standardním systému“ sečteme hodnoty ve sloupcích na levé straně „vstupů“ jednotlivých výrobních oborů, spatříme následující obraz: 1) v odvětví výroby železa – (90 + 30 + 30), což se rovná 150; 2) v odvětví výroby uhlí – (120 + 75 + 30), což se rovná 225; 3) v odvětví výroby pšenice – (60 + 90 + 150), což se rovná 300. Odečteme-li tyto hodnoty od číselných hodnot, jež jsou na pravé straně „výstupů“ jednotlivých výrobních oborů, vychází nám pro každý výrobní obor objem nadvýrobku: 1) v odvětví výroby železa (180 – 150) = 30t železa výrobního přebytku; 2) v odvětví výroby uhlí (270 – 225) = 45t uhlí výrobního přebytku; 3) v odvětví výroby pšenice (360 – 300) = 60qr výrobního přebytku. Okamžitě vidíme, že (30/150 = 45/225 = 60/300 = 1/5). Ve všech výrobních odvětvích našeho „standardního systému“ nám podle Sraffy vychází stejná míra, stejné procento výrobního přebytku, jež v daném případě činí 20%. Dle Sraffovy teorie nám k postizení této stejné míry nadvýrobku ve „standardním systému“ stačí porovnat celkový objem určitého vyrobeného statku, který se nám objevuje na pravé straně – straně výrobních „výstupů“ matice, se součtem objemů téhož statku, který vychází u příslušného sloupce na levé straně matice – straně výrobních „vstupů“. Tuto stejnou míru výrobního přebytku u všech odvětví, jež tvoří „standardně složené zboží“, nazývá Sraffa „standardní poměr“. Sraffa pak na několika stránkách dokazuje, že každý skutečný ekonomický systém lze transformovat na systém „standardní“.⁶⁶

Sraffovo pojetí „standardního zboží“ je velice působivé, neboť na první pohled překonává marxistické řešení tak zvaného „transformačního problému“, o němž nám již bylo řečeno, že je údajně poznamenáno „dualismem“ hodnot a výrobních cen: zatímco marxistická ekonomie nejprve uvažuje pracovní hodnoty a ty pak transformuje ve výrobní ceny, obojde se, jak se zdá, Sraffa bez této okliky, neboť je schopen odvodit výrobní ceny a směnné poměry přímo z technologických koeficientů bez nutnosti jakkoliv uvažovat pracovní hodnoty. Není proto divu, že, jak se uvádí, měla Sraffova „Výroba zboží pomocí zboží“ převratný vliv na dějiny marxistické pracovní teorie hodnoty, takže se dá hovořit o marxismu „před Sraffou“ a marxismu „po Sraffovi“.⁶⁷

Problém „matic vstupů a výstupů“ výrobního procesu je ale v tom, že v nich jedny a tytéž užité hodnoty figurují pouze jako „výrobní prostředky“ (na levé straně „vstupů“) či jako „výrobky“ (na pravé straně „výstupů“), v jejichž objemu je skryt „nadvýrobek“. Skutečný hodnototvorný proces, skutečná „výroba zboží pomocí zboží“ však obsahuje hodnotu spotřebovaných výrobních prostředků + nutný produkt pro živobytí přímých a bezprostředních výrobců + nadvýrobek. Sraffovo pojetí hodnoty ztotožňuje čistý produkt s nadproduktem a klade mzdy a zisky jako součást nadproduktu: bude-li například míra výrobního přebytku 20% a z toho bude 3/4 určeno na mzdy a 1/4 na zisky, rovná se míra zisku 5%.⁶⁸ Joan Robinsonová přiznává, že Sraffova teorie eliminuje variabilní kapitál, tvrdí však, že je to „vhodné zjednodušení“.⁶⁹

Sraffova ekonomická teorie je pojmovým odrazem logiky vlastnického jednání, jež klade mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizuje nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům. Ať už si to Sraffa uvědomoval či nikoli, je myšlenkovým výrazem fungování mechanismu přivlastňování, jež byl sociálně ekonomickým základem stalinského (sovětského) modelu socialismu. Třída řídicího aparátu v něm přímým a bezprostředním výrobcům odnímala nadprodukt i nutný produkt a pak tento čistý společenský produkt (národní důchod) znovu rozdělovala a přerozdělovala ve velmi složité hře centrální, státně administrativní a podnikové, ekonomicko-finanční složky řídicího aparátu, – což vládnoucí sociálně mytologická ideologie třídy řídicího aparátu nazývala „bezprostředně společenským charakterem práce za socialismu“. Z toho důvodu spočívala i podstata fungování reálně socialistických vlastnických vztahů v nutnosti realizovat společenské vlastnictví ve formě velmi složité

horizontálně i vertikálně členěné soustavy dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí a docházelo ke zveličování lokálně omezené působnosti vlastnické role pracovníků řídicího aparátu, jež byla potenciálně nespolečenská a zájmově dvojaká, čímž tito pracovníci řídicího aparátu vytvářeli svéráznou třídu-netřídu, třídu-polotřídu vlastnickou velmi nesuverénních správců společenského bohatství, jejichž každodenní sociálně ekonomická praktická aktivita neustále kolísala mezi potenciálně společenskou a potenciálně nespolečenskou stránkou této vlastnické subjektivity, a právě proto nebylo možné v systému reálného socialismu reálně podřídít vlastnickou roli třídy řídicího aparátu celospolečensky integrujícímu vlastnickému jednání příslušníků dělnické třídy a vlastnická subjektivita dělnické třídy, její vedoucí úloha v oblasti rozvíjení socialistických vlastnických vztahů zůstávala v podstatě čistě formální, v té podobě, jak ji deklarovala soustava právních norem předlistopadového typu socialismu.⁷⁰

Ronald L. Meek se snažil dokázat, že Sraffovo pojetí „standardního zboží“ odpovídá Marxově představě o výrobním odvětví s celospolečensky průměrným organickým složením kapitálu, na jehož základě se utváří průměrná míra zisku.⁷¹ Ještě jednou si připomeneme, že Marx demonsturuje utváření průměrné (všeobecné) míry zisku na jednoduchém příkladě se třemi výrobními odvětvími A, B, C:

A) $90c + 10v + 10m \rightarrow 110$ jednotek hodnoty

B) $80c + 20v + 20m \rightarrow 120$ jednotek hodnoty

C) $70c + 30v + 30m \rightarrow 130$ jednotek hodnoty

Všechna tři odvětví mají stejné výrobní náklady – 100 hodnotových jednotek investovaného konstantního a variabilního kapitálu. Ve všech třech výrobních odvětvích je také stejná míra nadhodnoty – jedna celá. Stejný objem výrobních nákladů při odlišném organickém složení investovaných kapitálů a táž míra nadhodnoty, díky níž vznikají v odvětvích s odlišným kapitálovým složením různě veliké masy nadhodnot, tvoří dvě základní nezbytné podmínky pro zprůměrnování ziskové míry. Marx vysvětluje, že volné přelévání kapitálu vede k tomu, že ve všech třech odvětvích se nakonec ustaví obecná masa a míra zisku, jež odpovídá organickému složení kapitálu v odvětví B, které představuje společenský průměr. Výrobní cena zboží ve všech třech odvětvích pak bude 120 hodnotových jednotek = 100 hodnotových jednotek výrobních nákladů + 20 hodnotových jednotek masy zisku; průměrná míra zisku bude ve všech třech případech $20/100 = 1/5 = 20\%$.⁷²

Povšimněme si, že v Marxově příkladě je v odvětví B – odvětví s celospolečensky průměrnou organickou skladbou kapitálu poměr mezi masou zisku a objemem investovaného konstantního kapitálu roven ($20m/80c = 1/4$). Celková masa zisku ve všech třech odvětvích bude 60m. Celková suma investovaného konstantního kapitálu bude ve všech třech výrobních odvětvích ($90c + 80c + 70c = 240c$). Poměr $60m/240c$ se také rovná $1/4$. Není to důkaz, že Marxův rozbor procesu vytváření všeobecné míry zisku a transformace hodnoty zboží ve výrobní cenu předjímá Sraffovu teorii „standardně složeného zboží“?

V Marxově pojetí se míra zisku rovná $[m/(c+v)]$, neboli masa nadhodnoty (nadvýrobku) lomená kapitalistovými mzdovými náklady a náklady investovaného konstantního kapitálu. Sraffova analýza vypočítává „standardní poměr“ jako masu nadvýrobku dělenou hodnotou jeho výrobních prostředků. Vidíme, že Marxova míra zisku se v našem příkladě od Sraffova „standardního poměru“ liší, i když mají stejný objem nadvýrobku: Marxova míra zisku je ($20/100 = 20\%$), Sraffův „standardní poměr“ vychází ($20/80 = 1/4 = 25\%$). Z Marxova rozboru vyplývá ve všech třech výrobních odvětvích výrobní cena zboží 120 hodnotových jednotek, ve Sraffově „standardním systému“ by vycházela výrobní cena zboží 100 hodnotových jednotek. To znamená, že v Marxově příkladě zobečňování míry zisku by se rovnala objemu investovaných výrobních nákladů ($c + v$).

Zmíněný Marxův příklad s výrobním odvětvím s celospolečensky průměrným organickým složením kapitálu, jež má dokazovat příbuznost s koncepcí „standardně složeného zboží“, dokazuje naopak zásadní rozdíl mezi marxistickým a Sraffovým pojetím hodnoty. V marxistické pracovní teorii hodnoty tvoří hodnotovou skladbu výrobního procesu za kapitalismu ($c + v + m$). Ve Sraffově pojetí hodnoty, jež zobrazuje kapitalistický výrobní proces pomocí „matic vstupů a výstupů“, vypadáva z této hodnotové stavby variabilní kapitál a zůstává pouze ($c + m$). Mzdy a zisky, z nichž se ve Sraffově rozboru skládá nadhodnota (hodnotová forma nadvýrobku v kapitalismu), ve svých vzájemných poměrech vůbec neodrážejí míru nadhodnoty, jež je podstatou kapitalistického způsobu výroby. Je samozřejmě možné se ironicky poušmát nad tím, že kategorie Sraffovy ekonomické teorie nezachycují „staré dobré marxistické vykořisťování“, jak to činí Petr Gočev⁷³, což ovšem není právě argument ve prospěch Sraffova pojetí hodnoty, úrovně mzdy a míry zisku. Výrobní cena zboží ve Sraffově ekonomické teorii „standardního zboží“ nevzniká ze skutečné hodnoty zboží. Z toho důvodu Sraffovo pojetí hodnoty marxistickou pracovní teorii hodnoty ani nedokazuje, ani nevyvrací.

(Pokračování)